

неприйнятність їх диференціації на вищі й нижчі, а також недоцільність обрання культурного прогресу за основу визначення рівня технічного розвитку. М. Трубецької хоча і вважав економічне існування Росії «західницьким», однак відстоював у своїх працях «культурну своєрідність» Росії. На його думку євразійські народи не є європейцями як не є й азіатами. Тому, представники народностей євразійського простору, згідно вчення М. Трубецького, є своєрідним сплавом, котрий увібрав у себе традиції як Європи так і Азії й на основі цього створили самобутню «пасіонарну культуру». Вчений підкреслював особливий, самобутній шлях Росії відкидаючи при цьому ідеї європоцентризму і євразійського шовінізму, зокрема наголошуючи на створенні особливої культури через самопізнання представників євразійського простору. Разом з тим М. Трубецької відстоює ідеократичність Росії, засновану на відданості керівної еліти спільній ідеї, а також проводить паралелі між імперією Чингізхана, Російською імперією та СРСР як прикладами різних моделей інтеграції Євразії [24, с.314].

Подальшому розвитку ідей євразійства сприяла поява потужної суспільної організації, яка утворилася в Софії на базі євразійського гуртка до котрого входили: М. Трубецької, П. Савицький, Г. Флоровський, П. Сувчинський. Так, відомий представник євразійства П. Савицький активно виступав проти європеїзації Росії шляхом заснування різних ідеологічних та політичних течій. На його думку Росії варто відмовитися від застарілих методів об'єднання через насильство і війну, а здійснювати об'єднаний процес на основі співпраці. Також задля створення повноцінної євразійської держави, вчений радив обрати за основу євразійську культуру, котра як істина ідеологія має перетворитися на «органічну системну ідею» [6, с.101].

Досить цікавим видається те, що для євразійців кінець Європи означав «урочистість Євразії» як закономірний фінал історії. Проте євразійство не обмежувалося науковими дослідженнями, воно почало політизуватися, формувати власні політичні позиції щодо СРСР, згодом почали створюватися організаційні структури євразійства. Так, у 1926 в Празі, створена Рада євразійства, а невдовзі у 1932 р. євразійська партія. Основним завданням нової течії став пошук та встановлення причин революції 1917 р., загибель Російської імперії і панславізму, а такою пошук підходів до вибудовування нової Російської держави. В революції 1917 р. євразійці окрім негативу вбачали формування нового типу культури, а російський комунізм на їх думку створив передумови для формування нового суспільства. У зв'язку з цим євразійці не підтримували повалення радянської системи, а вбачали у ній перехідний режим політичного устрою Росії та прагнули зробити її відправним пунктом до здійснення державних реформ, які б мали призвести у підсумку до заміни комуністичної партії євразійською. Саме тому євразійство трактувало СРСР як традиційного правонаступника Російської імперії, а його представники в цілому позитивно ставилися до Радянського хоча й були при цьому противниками комунізму. Водночас євразійці виступали за встановлення сильної влади, засуджували будь-які прояви сепаратизму (децентралізації і дезінтеграції). Також його представники підтримували відверто антизахідну, імперіалістичну та ідеократичну позицію СРСР. Така ситуація пояснюється співпадінням ідеї СРСР з мрією євразійців про створення континентальної держави. Загалом, еталоном євразійства вважалася євразійська держава у рамках кордонів СРСР до 1939 р. з єдиною відмінністю, яка полягала включенні Монголії до складу Радянського Союзу. Також актуальним серед представників даної течії було те, що євразійському простору, обмеженому Східноєвропейською, Західносибірською і Туркестанською рівнинами належить особливий «окраїнно-приморський» осіло-степовий світ і особливе «континентальне» «монгольське» його сприйняття. Саме охоплення Росією значної частини Євразії визначає її культурну спорідненість, близькість та культурно-історичну особливість поряд з іншими державами євразійського просто-

ру. Останнє відрізняє Росію від «морського» «західноєвропейського» сприйняття світу західною цивілізацією [1, с.83-84].

Представники євразійської течії з одного боку визначили «серединну частину» Євразії як географічне поняття території між лінією Балтика Адріатика і Кавказьким хребтом, що включає Середню Азію обмежену Курилами і кордоном з Китаєм на півдні й південному сході, а з іншого «розташування» особливої євразійської культури, ядром якої виступає культура східнослов'янських народів [6, с.101].

Подібну позицію займав і К. Леонтьєв, виступаючи тим самим за відновлення православ'я в Константинополі як релігійного християнського центру, що має стати головною духовною і геополітичною місією Росії. Загалом, на думку апологетів панславизму та євразійства слов'янсько-православна цивілізація мала б у перспективі охопити весь світ у контексті так званого вселенського або універсального православ'я. Панслависти як і євразійці планували боротися із Західною цивілізацією хоча і не виступали за її повне знищення. Також останні вважали тоді, що іслам буде зведено нанівець із розпадом Османської імперії. При всьому панславістам на відміну від євразійців доволі складно було пояснити феномен неправославних слов'ян і православних неслов'янських народів (здебільшого греків). В цілому ж панславістам довелося розчаруватися у своїй теорії, хоча б тому, що після визволення з-під влади Османської імперії, слов'янські народи не проявили жодного інтересу до створення разом з Росією якогось православного союзу. Зрештою ідея панславизму втратила свій сенс під тиском націоналістичних тенденцій як у слов'янських так і неслов'янських державах, що виникли на уламках Османської імперії [11, с.126].

Отже, прагнення до самовизначення та бажання створити національні держави взяло гору над створенням абстрактного до того часу маловідомого слов'янського союзу. При всьому тодішні вчені та філософи визнавали існування розмитої «загальнопраслов'янської» ідентичності, яка відрізнялася русофільськими почуттями та залучалася підтримкою Росії. Невдовзі ідея відродження Східної/Візантійської імперії під російським патронатом поступилася місцем ідеї створення держави, що об'єднує всіх православних греків. Зрештою панслависти прийшли до висновку, що жоден союз з іншими слов'янськими народами Росії непотрібен, оскільки їй необхідно передусім зміцнювати своє духовне, національне ядро. Останнє вказує на зародження ідей побудови Росії як національної держави. Зокрема за створення такої держави виступали чорносотенці, які вважали, що заснування слов'янської федерації призвело б до збільшення кількості внутрішніх ворогів Росії [21, с.22].

Подібно до слов'янофільства/панславизму євразійство було спрямовано проти експансії західних (романо-германських) раціонально-прагматичних економічних і політичних цінностей, що ведуть до стирання культурних відмінностей між Європою і Росією в умовах наростання глобалізації і європеїзації [10; 11; 19]. Президент Міжнародної Слов'янської Академії Б. Ісаков доводить, що «концепція слов'яно-євразійства суттєво відрізняється від концепції євразійства і панславизму... Наприклад євразійство принижує роль слов'ян, а «слов'янські фундаменталісти» ігнорують факт глибокого проникнення Росії на Схід...».

Відповідно до концепції євразійства конфлікт у суспільстві відбувається між двома групами. Однією стороною цього конфлікту виступає молоде покоління та інтелектуальна еліта, які приймають європейські цінності та лібералізм. Другою стороною конфлікту є старше покоління, представники якого є прихильниками традиційних цінностей консерватизму. На думку апологетів євразійства такий конфлікт призвів зрештою до двох революцій у 1917 р. та падіння Російської імперії. Євразійці de-facto продовжили панславистську традицію уподібнення Росії до Візантії, утім вже тоді стало зрозуміло, що слов'янство і православ'я не є синонімами. На відміну від ідей М. Данилевського про формування всеслов'янського союзу, панслависти висунули концепцію євразійської «континентальної держави» імперії,

котра б поєднувала в собі безліч різних, у т. ч. й неслов'янських та неправославних етнічних і релігійних груп. Першим політичним втіленням євразійської єдності представники цієї течії вважали імперію Чингізхана. Водночас вони доводили, що саме до Московського улусу перейшла функція політичного центра Євразії з перенесенням до Москви ханської ставки. У свою чергу Православ'я, на думку євразійців та його сучасних інтерпретаторів, є центром цілого релігійно-культурного світу, котрий поки що знаходиться поза Руською Православною Церквою, утім мав би прийняти православну віру як потенційно вселенську релігію. З т. з. євразійців «Православний світ» надзвичайно масштабний, який прямо або потенційно включає навіть народи Туреччини, Ірану та Китаю, котрі ніколи не проживали в Росії [18, с.28]. Саме з «Православного світу» беруть свої витoki ідеї «Руського світу» в сучасній Росії, яка до того ж, на думку неоевразійців, є центром православної цивілізації. Також євразійські ідеологи стверджують, що Росія у своїх стосунках з іншими країнами намагається здебільшого керується не власними інтересами, а прагне розкрити свій внутрішній світ як своєрідну «загальнолюдську правду» [17, с.173]. Своєрідні думки стосуються Росії як євразійської імперії. Зокрема, представники класичного євразійства вважали, що континентальна євразійська імперія мала б стати не клерикальною, а ідеократичною державою в якому правляча верхівка обрилася б на основі відданості спільній ідеї. Імперія мала би бути заснована не на монархічному правлінні, а формувалася б як православна республіка у якій би обраний на певний термін лідер вважав себе представником народу перед Богом і захисником православ'я [25, с.405].

Наприкінці 1920-х рр. в оцінках ролі СРСР відбувся розкол євразійства на про радянську позицію «лівого» євразійства (Л. Карсавін, Д. Святополк-Мірській) та «праву» антирадянську (П. Савицький, В. Ільїн). Зрештою у передвоєнний період 1930-1939 рр. відбулося загукання і крах євразійства. Однією з причин його розпаду вважається курс на інтеграцію зі Східною та Південно-Східною Європою, що розцінювалося не інакше як політичне відродження панславізму.

Упродовж 1970-х-1990-х рр. відбулося часткове відродження євразійства через формування нової якісно нової течії, що у підсумку отримала назву «неоевразійство» (Л. Гумільов, О. Сулейменов) [3; 22]. Погляди неоевразійців в цілому відтворюють традиційні ідеї євразійства, пов'язані з оцінкою культурно-історичного значення слов'янських і тюркських народів в російській історії. Загалом, для цього були всі підстави, оскільки на фоні ослаблення панславізму відбувалася активізація пантюркізму. Досить нестандартний підхід обґрунтування євразійської ідеї демонструє класик неоевразійства Л. Гумільов. На його думку етноси як природні утворення піддаються впливу «енергетичних імпульсів» з космосу і здатні викликати «ефект пасіонарності». Він стверджує, що люди пасіонарії, породжені цим ефектом є творцями нових етносів, культур і держав. Поряд з цим вчений доводить, що всі етноси мають свої стереотипи поведінки, які формуються під впливом конкретних географо-кліматичних умов. Росіяни, на думку Л. Гумільова, доволі легко встановлюють зв'язки з монголоїдами, звідси євразійський ґрунтується на слов'яно-тюркському началі [6, с.102]. Загалом, представники неоевразійства, намагаються обґрунтувати проєкт інтеграції для Євразії, який би замінив два попередні (Російська імперія та СРСР), що потерпіли крах. Проте, на думку низки науковців, основною перепорою інтеграції Євразії, як у свою чергу для панславізму та класичного євразійства, є культурна та етнічна неоднорідність даного простору. В цілому, як і за часів існування Російської імперії так і СРСР не склалося єдиної інтеграційної культури. Всі парадигми єдиного культурного ареалу євразійського простору видалися міфом.

Сучасні панславісти та неоевразійці готові визнати пріоритет слов'янської єдності через всезагальне сповідання православ'я. Утім, більшість панславістів критикують євразійців переважно за їх ірреалістичні ідеї. Все ж останнє не заважає пред-

ставникам сучасного панславїзму мислити суто імперськими категоріями. Зокрема, відомий російський історик Н. Нарочницька вважає, що Росія має відчувати себе лідером виключно східнослов'янського світу та відстоювати його інтереси. При цьому авторка відзначає, що у боротьбі за постслов'янський простір відбувається зіткнення інтересів православної, латинської та ісламської цивілізацій і доводить, що основною метою Заходу є недопущення появи крупної слов'янської держави з яскраво вираженим національним духом. Окремо історик виділяє іслам, а точніше його фундаменталістську гілку у якості союзника в боротьбі з «союзом американських, пантюркістських та ізраїльських сил» [13, с.232, 238, 240]. Досить нестандартно позиціонує себе один із сучасних апологетів євразійства К. Мягло, котрий вважає, що євразійський проект лише сприятиме закріпленню при владі туранських еліт, що призведе до знищення православної Росії [12, с.106]. К. Смирнов і О. Катаєва відносно лояльно відносяться до мусульманського світу, однак їх насторожує євразійська ідея віддалення від слов'янства і зближення Росії зі Сходом. У той же час останні виступають за створення всеслов'янського економічного союзу де у кожній з держав-учасниць будуть перебувати в обігу власні національні валюти, а задля розрахунків за межами союзу буде використовуватися конвертований рубль [20, с.77, 123, 125].

Таким чином, за майже сторічний період склалися три напрями ідеологічні та теоретико-методологічні напрями: панславїзм, євразійство та неєвразійство, які вплинули на формування геополітичної парадигми сучасної Росії. Зокрема, слов'янофіли виступали за створення панслов'янської держави під егідою Росії. Ідея покликана була слугувати альтернативою пангерманізму та пантуранізму/пантюркізму, котрі як ідеологічні течії так само передбачали об'єднання своїх етносів німців і турків. Не зважаючи на те, що пантюркізм розглядався у якості загрози для Російської держави, представники євразійства вважали, що культури тюркських (туранських) народів, пов'язаних з росіянами спільною історичною долею, є ближчими до російської культури, аніж культури південних і західних слов'ян. Тому, власне євразійці виступали проти інтеграції Росії зі Східною та Південно-Східною Європою, віддаючи при цьому перевагу інтеграції з центральноазіатськими країнами. Така інтеграція для євразійців видавалася прийнятною тому, що в Євразії домінуючим етнічним елементом є саме росіяни з тюркськими культурно-етнічними елементами. В цілому ж ідея про російський народ як месію – складала стрижень євразійства, яке закликала несвропейські народи об'єднатися проти руйнівного впливу європейської цивілізації.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бельянинов А. Ю. Интеграционная политика России в Евразии / А. Ю. Бельянинов. – М.: Научная книга, 2013 – 276 с.
2. Вахитов Р. Р. Генеалогия евразийства: роль старших славянофилов / Р. Р. Вахитов // Вестник Башкирского университета. – 2014. – Т. 19. – №4. – С. 1503-1508.
3. Гумильов Л. Н. От Руси к России. Очерки этнической истории / Л. Н. Гумильов. – М.: Айрис-пресс, 2003. 318 с.
4. Цит. за: Гумилев – «последний евразиец» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gumilev-center.ru/gumilev-poslednijj-evraziiec/ (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
5. Данилевський Н.Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к романо-германскому / Н.Я. Данилевский. – М.: Благословения Ин-т русской цивилизации, 2011. – 816 с.
6. Иманалиев К. К. Об истоках евразийства / К. К. Иманалиев // Евраз. интеграция: экономика, право, политика. – 2009. – № 6. – С. 100-102.
7. Ирхин А. А. Геополитические циклы Евразии и национальные интересы Украины / А. А. Ирхин – Севастополь: Рибэст, 2011. – 294 с.
8. Исаков Б. И. Супер-этнос на перепутье [Электронный ресурс] / Б. И. Исаков. – Режим доступа: <http://stepanov-plus.ru/literator/interviews/iskakov.html> (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.

9. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
10. Ламанский В. И. Три мира Азийско-Европейского материка / В. И. Ламанский – СПб., 1892 – 132 с.
11. Леонтьев К. Н. Византизм и славянство: сборник статей / К. Н. Леонтьев. – М.: Дарь, 2005. – 493 с.
12. Мягло К. Русский вопрос и евразийская перспектива / К. Мягло // В кн.: Евразийская идея и современность. – М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 2002. – 271 с.
13. Нарочницкая Н.А. Борьба за поствизантийское пространство / Н.А. Нарочницкая // Наш современник. – 1997. – № 4. – С. 231 244.
14. Пантюркизм: вековая угроза России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.pravda.ru/world/asia/centralasia/11-12-2007/248234-turkey-0/ (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
15. Пантюркистский проект (Туран) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.geopolitics.ru/2012/09/pantjurkistskij-proekt-turan/ (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
16. Россия между Европой и Азией: Евразийский соблазн. Антология. – М.: Наука, 1993. – 368 с.
17. Савицкий П. Н. В борьбе за евразийство / П. Н. Савицкий // В кн.: Континент Евразия. – М.: Аграф, 1997. 464 с.
18. Савицкий П. Н. Православие как основа идеологии / П. Н. Савицкий // В кн.: Континент Евразия. – М.: Аграф, 1997. – 464 с.
19. Семенов-Тянь-Шанский В. П. О могуществе территориальном владении применительно к России. Очерк политической географии [Электронный ресурс] / В. П. Семенов-Тянь-Шанский. – Режим доступа: www.geopolitica.ru/Articles/381/ (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
20. Смирнов К. А. Исторический вызов славянскому обществу / К. А. Смирнов, О. В. Катаева. – М.: [б и], 2000. – 125 с.
21. Степанов С. А. Черная сотня в России (1905 1914 годы) / С. А. Степанов. – М.: Россовзнаука, 1992. 329 с.
22. Сулейменов О. О. Аз и Я / О. О. Сулейменов. – М.: Грифон, 2005 – 272 с.
23. Трубецкой Н. С. Европа и человечество / Н. С. Трубецкой. – София, 1920. – 36 с.
24. Трубецкой Н. С. Исход к Востоку / Н. С. Трубецкой // В кн.: Пути Евразии. Русская интеллигенция и судьбы России / Сост. И. А. Исаев. – М.: Русская книга, 1992. – 432 с.
25. Трубецкой Н. С. Мы и другие ... / Н. С. Трубецкой. // В кн.: Классика геополитики, XX век: Сборник / Сост. К. Королев. – М: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 731 с.

REFERENCES:

1. Belyaninov, A.Y. (2013) *Integratsionnaya politika Rossii v Evrazii [Integration policy of Russia in Eurasia]*, Nauchnaya Kniga, Moscow.
2. Vakhitov, R.R. (2014) ‘Genealogiya yevraziystva: rol starshykh slavianofilov’ [Genealogy Eurasian: the role of senior Slavophiles] In *Vestnik Bashkirsokogo universiteta [Bulletin of Bashkir University]*, Vol. 19, Vol. 4, pp. 1503 1508.
3. Gumiliov, L. N. (2003) *Ot Rusi k Rossii. Ocherki etnicheskoy istorii [From Russia to Russia. Essays on ethnic history]*, Ayris-press, Moscow.
4. Tsit. za: Gumilev – «posledniy yevraziyets» [Quot.: Gumilev - «the last Eurasian»], available at: www.gumilev-center.ru/gumilev-poslednij-evraziyets/ (Accessed February 18, 2015)
5. Danilevskiy, N.Y. (2011) *Rossiia i Yevropa. Vzgliad na kulturnyye i politicheskiye otnosheniya slavianskogo mira k romano-germanskomu [A look at the cultural and political relations of the Slavic world to the Roman-Germanic]*, Blagosloveniya In-t russkoy tsivilizatsii, Moscow.
6. Imanaliev, K.K. (2009) ‘Ob istokakh tevraziystva’ [On the origins of Eurasianism] In *Yevraz. Integratsiya: ekonomika, pravo, politika [Evr. integration: economics, law, politics]*, № 6, pp. 100 102.
7. Irkhin, A. A. (2011) *Geopoliticheskiye tsikly Yevrazii i natsionalnyye interesy [The geopolitical cycles of Eurasia and the national interests of Ukraine]*, Ribest, Sevastopol.
8. Isakov, B. I. *Super-etnos na pereputiye [Super-ethnicity at a crossroads]*, available at: <http://stepanov-plus.ru/literator/interviews/iskakov.html> (Accessed February 18, 2015)
9. Kissinger, H. (1997) *Diplomatiya [Diplomacy]*, Ladomir, Moscow.
10. Lamanskiy, V. I. (1892) *Tri mira Aziysko-Yevropeysokgo materika [Three worlds of*

Asian-European continent], Saint-Petersburg.

11. Leontiyev, K. N. (2005) *Vizantizm i slavianstvo: sbornik statey [Byzantium and the Slavs: a collection of articles]*, Dar, Moscow.

12. Miaglo, K. (2002) 'Russkiy vopros i yevraziyskaya perspektiva' [Russian question and Eurasian prospect] In *Yevraziyskaya ideya i sovremennost [Eurasian idea and modernity]*, Izd-vo Ros. Un-ta druzhby narodov, Moscow.

13. Narochnitskaya, N.A. (1997) 'Borba za postvizantiyskoye prostranstvo' [The fight for the post-Byzantine space] In *Nash sovremennik [Our contemporary]*, Vol. 4, pp. 231-244.

14. *Panriurkizm: vekovaya ugroza Rossii [Pan-Turkism: the age-old threat to Russia]*, available at: www.pravda.ru/world/asia/centralasia/11-12-2007/248234-turkey-0/ (Accessed February 18, 2015)

15. *Pantiurkistskiy proekt (Turan) [Pan-Turkic project (Turan)]*, available at: www.geopolitics.ru/2012/09/pantiurkistskiy-proekt-turan/ (Accessed February 18, 2015)

16. *Rossiya mezhdru Yevropoy i Aziyey: Yevraziyskiy soblazn. Antologiya (1993) [Russia between Europe and Asia: Eurasian temptation. Anthology]*, Nauka, Moscow.

17. Savitskiy, P. N. (1997) *V borbe za yevraziystvo [In the struggle for Eurasianism]*, Agraf, Moscow.

18. Savitskiy, P. N. (1997) 'Pravoslaviye kak osnova ideologii' ["Christianity as the basis of ideology"] In *Kontinent yevraziya [Eurasian continent]*, Agraf, Moscow.

19. Semenov-Tian-Shanskiy, V. P. *O mogushchestve territorialnom vladenii primenitelno k Rossii. Ocherk politicheskoy geografii [About the power of territorial possession in relation to Russia. Outline of political geography]*, available at: www.geopolitica.ru/Articles/381/ (Accessed February 18, 2015)

20. Smirnov, K. A. & Katayeva, O. V. (2000) *Istoricheskiy vyzov slavianskomu obshchestvu [The historical challenge to Slavic community]*, Moscow.

21. Stepanov, S.A. (1992) *Chernaya sotnia v Rossii (1905-1914 gody) [The Black Hundred in Russia (1905 1914)]*, Rossvuznauka, Moscow.

22. Suleymenov, O.O. (2005) *Az i Ya [As i A]*, Grifon, Moscow.

23. Trubetskoy, N.S. (1920) *Evropa i chelovechestvo [Europe and humanity]*, Sofia.

24. Trubetskoy, N.S. (1992) 'Iskhod k Vostoku' [Exodus to the East] In *Puti Yevrazii. Russkaya intelligentsiya i sudby Rossii [Ways of Eurasia. Russian intelligentsia and the fate of Russia]*, ed. Isayev, I.A., Russkaya kniga, Moscow.

25. Trubetskoy, N.S. (2003) 'My i drugiye' [Us and others] In *Klassika geopolitiki, XX vek: Sbornik [Classical geopolitics, XX Century: Collection]*, ed. Korolev K., OOO "Izdatelstvo AST", Moscow.

Кондратенко О. Ю., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры международной информации, Национального авиационного университета, (г. Киев, Украина), E-mail: olegva@ukr.net

Концептуальные основы российской геополитики и геостратегии.

Аннотация. Проанализированы концепты истоков российской геополитики на основе интерпретации таких известных геополитических и социально-философских учений как панславизм и евразийство. Названные теоретико-методологические направления доминирования на евразийском пространстве призваны были стать альтернативой стратегий пангерманизма и пантюркизма. Выяснено, что современное геополитическое поведение России базируется на идеях интеграции восточнославянского сообщества и евразийского пространства.

Ключевые слова: геополитика, панславизм, евразийство, Россия, Евразия.

Kondratenko O. Yu., PhD in historical sciences, associate professor of the department international information, National Aviation University, (Kyiv, Ukraine), E-mail: olegva@ukr.net.

Conceptual bases of Russian geopolitics and geostrategy.

Abstract. Against the background of recent developments related to escalation of the conflict around Ukraine today is a very relevant question of geopolitics, which is a key indicator of the manifestation of the behavior of the international arena. In the establishment of a new world order in which take part mainly major powers, Russia has resorted to the old instruments of defending its foreign policy interests that were relevant during the Cold War. In this regard, experts argue that the capture territories more powerful states are archaic type of geopolitics, which does not correspond

to the foreign policy of states in the XXI century. In case actualized in historical justification return to the state it an appropriate place in a multipolar world. In particular, Russian historians once again appealed to the terminology such as «Moscow the Third Rome». The basis of the current and previous geopolitical discourses and ideologies assigned geographical position of Russia as a precondition for the effects on neighboring states. Paradigm Pan-Slavism became one of the first areas of theoretical and methodological study of geopolitical dominance in Eastern Europe and Eurasia region through the unification of all Slavic lands under the hegemony of Russia. The basic idea of this ideology was to create a Slavic federation based on ethnic cultural and linguistic community of Slavic nations under the auspices of the Orthodox Russia. The idea of Pan-Slavism was intended to be an alternative Pan-Germanism, which also advocated the unification of all German lands and peoples under the hegemony of Prussia. Another key theoretical direction in shaping Russian geopolitical strategy was Eurasianism. Sprouts Eurasianism as ideological currents and geopolitical doctrine appeared in the first half. Nineteenth century. Its representatives have become known Russian writers and philosophers, such as G. Vernadsky, N. Alekseev, V. Ilyin, L. Karsavina, D. Svyatopolk-Mirsky, S. Frank, N. Troubetzkoy, P. Sawicki, G. Florovsky P. Suvchynskyy, L. Shestov, N. Berdyaev and others. The central problem was to find Eurasian economic and political development related to its special geographical location and the location between East and West between Europe and Asia. Also Eurasian nations, according to representatives of the current, is a kind of fusion, which incorporates the tradition as Europe and Asia and from this created a distinctive culture of passionate.

Key words: geopolitics, Pan-Slavism, Eurasianism, Russia, Eurasia.

УДК 323.26+355.4

Кравченко В. Ю.

аспірант кафедри політології,

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
(м. Дніпропетровськ, Україна), E-mail: darkliths@rambler.ru

ТЕОРІЯ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

***Анотація.** Досліджено специфіку становлення теорії «гібридної війни» в сучасному науковому дискурсі. Проаналізовано політичні, економічні, дипломатичні, військові та інформаційні аспекти реалізації гібридної боротьби в українських умовах.*

***Ключові слова:** гібридна війна, тероризм, політичне насилля, інформаційна війна.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Колективне насилля у формі війни завжди було присутнім у системі соціально-політичних відносин. Одночасно з еволюцією людства змінювалися зміст, форми, учасники, інтенсивність та цілі військового протистояння. В останні роки стрімкий технологічний розвиток, доступність зброї і посилення процесів глобалізації спричинили трансформацію політичної боротьби. Враховуючи це, деякі сучасні аналітики кинули виклик традиційним уявленням про природу політичного насилля і конфліктів. Все більше з них прагнуть змусити традиціоналістів поглянути на сутність насилля через призму теорії «гібридної війни». Автором даного концепту прийнято вважати американського військово-політичного теоретика і стратега Френка Хоффмана. Саме він одним із перших, використовуючи структурно-функціональну методологію, вказав на фундаментальну трансформацію сутності, природи і форм військово-політичного насилля. Відповідно до його теоретичних уявлень сучасна війна перетворюється на складне політико-інформаційне, дипломатичне, економічне, терористичне, партизанське і психологічне асиметричне протистояння, яке є поліваріантним, мультиузловим та мультимодальним поєднанням традиційних і нерегулярних бойових дій із все більшим залученням недержавних суб'єктів, які володіють доступом до новітньої зброї і технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених теорії гібридної війни, свідчить про значну зацікавленість західних дослідників даним феноменом. Се-

ред усього масиву робіт варто виокремити доробки Ф. Хоффмана, Дж. МакКуена, Р. Уілкі, М. Кайлана. Нажаль, до останнього часу українські дослідники практично не приділяли уваги даній проблемі. Лише останні поодинокі фрагментарні публікації військово-політичних аналітиків М. Требіна, П. Шевчука, Є. Магди, В. Телелима, Ю. Пунди вказали на важливість даного напрямку досліджень. Виходячи з недостатньої розробки і особливої актуальності даної проблематики для сучасної української політичної безпеки, необхідно докладніше проаналізувати специфіку сучасних гібридних загроз.

Формулювання цілей статті. Мета даного дослідження полягає у виявленні сутності, джерел механізмів і особливостей реалізації теорії гібридної війни, а також вивченні політичних, дипломатичних, економічних, інформаційних та військових аспектів гібридної боротьби проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним аспектом гібридної війни є поєднання і використання терористичного, кримінального і військового насилля для досягнення політичних цілей, якими найчастіше є бажання зруйнувати легітимність, довіру і авторитет представників влади. Але разом з цим, вирішальну роль для успіху гібридної стратегії відіграють не військові, а гуманітарні, економічні, політичні та інформаційні фактори. Розробка теорії гібридної війни дозволяє задовольнити нові термінологічні потреби в описі сучасних форм асиметричного насилля. Аналітик з питань національної безпеки Ф. Хоффман звернув увагу на те, що: «Ця теорія готова подолати вузький традиціоналістський підхід до розуміння військових дій в ХХІ столітті. Підготовка до епохи асиметричних війн – не дурниця, не стратегічний чи імперський вибір, це просто необхідність в епоху постійних нелінійних конфліктів» [10, с. 49]. Він дійшов висновку, що теорія гібридної війни здатна вдало описати еволюцію збройних конфліктів, зруйнувати традиційні рамки дискусій з приводу військового насилля, підвищити рівень обізнаності про потенційні ризи і загрози для політичної безпеки держав і деталізувати широкий спектр можливих форм і проявів політичних конфліктів. Найкраще специфіку гібридної війни описує термін «конвергенція» (злиття), що відображає злиття в єдине ціле збройних сил і цивільного населення, військової сили та інформаційно-психологічної пропаганди, державних і недержавних суб'єктів насилля. Це відображає здатність сучасних конфліктів поєднувати в собі складні, партизанські, військові, інформаційні, терористичні загрози. Відповідний характер сучасного політичного насилля яскраво підкреслений емоційними словами Ф. Хоффмана: «Гібридна війна – це суміш летальності міждержавного конфлікту з фанатизмом і люттям партизанської війни. В таких конфліктах держави, або підтримані ними бойовики і терористи будуть використовувати переваги сучасного озброєння, систем зв'язку, кіберзлочинності, інформаційної пропаганди і масового насилля проти цивільних» [13]. В таких умовах, недержавні, злочинні, повстанські, або терористичні угруповання отримують доступ до озброєння, інформації і стратегій, які раніше могла дозволити собі лише держава.

Американський дослідник Дж. МакКуен вбачає в гібридній війні поєднання традиційних і асиметричних форм насилля з одночасним залученням місцевого населення до участі у конфлікті і введення в оману міжнародної спільноти, або нівелювання її впливу. Він вважає гібридну війну одним з із сучасних проявів асиметричної війни, яка розгортається у трьох вимірах: серед громадян зони конфлікту; серед громадян агресора; серед міжнародної спільноти [15, р. 108]. Фактично будь-яка гібридна війна є багатовимірним процесом і поєднує в собі традиційні форми насилля, кібервійну, тероризм, організовану злочинність, нерегулярні військові формування, приватні військові компанії. Тому, все частіше в сучасних умовах регулярним державним військам доводиться протистояти аморфному ворогу, якого складно ідентифікувати і який використовує широкий спектр методів здійснення насилля для досягнення асиметричної переваги. Використан-

ня нерегулярних збройних угруповань дозволяє державам приймати опосередковану участь в конфлікті і відкидати звинувачення у плануванні і реалізації такої підтримки. Саме тому, американський аналітик Роберт Уілкі запропонував в якості гібридної війни розглядати конфлікт під час якого держава, або недержавне угруповання використовує терористичне насилля, нерегулярних військових, невибіркове насилля, злочинців і найманців, з метою дестабілізації політико-економічного статусу опонента [16, р. 14]. Гібридна війна ведеться, частіше за все, нерегулярними військовими формуваннями, які мають доступ до новітнього озброєння та технологій і отримують приховану підтримку певної держави. Вона набуває форми повзучого, перманентного конфлікту.

М. Требін одним з перших українських дослідників визначає гібридну війну, як: «Комбінацію з партизанської і громадянської війни, заколоту і тероризму, головними дійовими особами яких є нерегулярні військові формування, бойовики, кримінальні банди, міжнародні терористичні мережі, спецслужби іноземних держав, приватні військові компанії, військові контингенти міжнародних організацій» [9, с. 366]. Для більшості з перелічених суб'єктів насилля характерна недисциплінованість, прагнення до збагачення, індивідуалізм, зневага до правил війни і використання насилля проти цивільних громадян. Це дозволяє державам зняти з себе відповідальність за військове втручання, порушення норм міжнародного права і підтримку нерегулярних військових формувань. В схожих термінологічних рамках дане явище аналізують експерти українського Центру суспільних відносин, коли визначають гібридну війну, як сукупність підготовлених і оперативно реалізованих державою дій військового, дипломатичного, інформаційного, економічного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей [1]. Тому, все частіше досягнення перемоги відбувається не на полі бою, а в психологічно-інформаційному та економічному просторі. Українські дослідники В. Телелим, Д. Музиченко та Ю. Пунда у колективній роботі визначають гібридну війну, як: «Загострення протиріч між державами, які вирішуються не лише військовими методами боротьби, а й застосуванням широкого спектру економічних, інформаційних та політичних методів боротьби» [8, с. 30]. Використання переваг гібридної війни дозволяє державам уникати відповідальності за розв'язання збройного конфлікту, військові злочини, порушення міжнародного права або знаходити інформаційні приводи для виправдання власної агресії.

Важливою частиною такої форми політичного насилля є використання цивільної інфраструктури та інформаційних каналів комунікації для маніпулювання суспільною думкою і забезпечення підтримки місцевого населення. Фактично, це реалізується у формі інформаційної війни, яка включає отримання розвідувальної інформації, психологічний тиск і дезінформацію, кібератаки, руйнування інформаційної інфраструктури опонента. Саме тому, український політолог Є. Магда висловив думку, що в умовах сучасного інформаційного суспільства головним засобом ефективної реалізації гібридної війни є контроль над інформаційним простором [4, с. 139]. Як ми можемо побачити, гібридна війна характеризується органічним поєднанням методів прямої і непрямой агресії, із залученням нерегулярних військових формувань, невдоволеного цивільного населення та інфраструктури. Гібридна війна завжди є брудною за своїм змістом, бо, як зазначає Ю. Радковець, вона характеризується такими методами, як: підкуп, залякування, злочинність, викрадення людей, мародерство, насилля проти цивільних, захоплення державних установ, організація і проведення терористичних актів (підтвердженням цього стали численні теракти в Одесі та Харкові) [7, с. 38].

У 2008 році близько 8 тисяч дослідників зі всього світу на замовлення НАТО провели важливе дослідження Multiple Futures project, яке повинно було дати відповідь на те, які нові форми політичного насилля будуть загрожувати національній і міжнародній безпеці. Вони спрогнозували, що сильні держави будуть нав'язувати

свою волю слабким, через територію яких проходять геополітичні і гео економічні розломи. Сьогодні таку лінію можна провести через територію України, Білорусії, Молдови, Грузії, Казахстану. В цьому дослідженні особливу увагу звернули на поширення в найближчому майбутньому гібридних, нелінійних воєн, коли одна держава, за підтримки бойовиків, найманців, кримінальних елементів, терористів, місцевого населення і військових формувань без розпізнавальних ознак, здійснюватиме приховану агресію проти іншої і все це прикриватиметься пропагандою у ЗМІ. Дослідники спрогнозували, що майбутні супротивники НАТО уникатимуть прямого військового зіткнення з державами-членами Альянсу, а прагнутимуть використовувати нетрадиційні та асиметричні методи прихованої боротьби. Тому, гібридні конфлікти, які поєднують політичні, соціально-економічні, військові, інформаційні і терористичні аспекти все частіше ставатимуть нормою, а не винятком в системі суспільних відносин.

Гібридна війна не є абсолютно новим явищем в світовій історії. В тій чи іншій мірі, деякі аспекти такої форми протистояння можна було помітити у Пелопоннеській війні, використанні римськими полководцями нерегулярних варварських формувань, війні за незалежність США, американо-в'єтнамській війні, концепції «затяжної революційної війни» Мао Цзедун, боротьбі Хезболла проти ізраїльських сил безпеки, чеченських угруповань проти російської армії. Ознаки гібридної війни, в тій чи іншій мірі, можна помітити у війні Росії проти Грузії в 2008 році, коли Росії вдалося органічно поєднати безпосередню військову операцію з елементами інформаційно-психологічної, економічної та кібер війни. Нарковійна у Мексиці, яка з 2006 року призвела до загибелі понад 50 тисяч людей. Однак, хрестоматійним прикладом використання гібридної війни є конфлікт між Хезболлою та Ізраїлем. Починаючи з 2006 року ліванському недержавному угрупованню вдалося апробувати нову модель бойових дій, поєднавши регулярні і нерегулярні форми боротьби. Хезболла використовує зброю, яку раніше могли собі дозволити лише регулярні військові формування (протитанкові і протиповітряні ракети, безпілотні літальні апарати). Проте, в останнє десятиліття загрози від гібридних конфліктів поставили під сумнів можливості міжнародної спільноти адекватно реагувати і запобігати відповідним формам військово-політичного втручання. В середині 1980-х років ізраїльський військовий теоретик М. ван Кревельд спрогнозував, що з одночасним зниженням інтенсивності міждержавних війн відбудеться зростання політичних конфліктів за участю нерегулярних збройних формувань, терористів, партизанів, польових командирів. В 2009 році міністр оборони США Роберт Гейтс під час виступу в Сенаті вперше публічно звернув увагу на нові загрози для національної безпеки і оборони від гібридних воєн. Це вказує на те, що ми до сих пір не розуміємо, як боротися проти гібридної війни, в умовах якої противник прагне затягнути тривалість конфлікту, нівелювати поняття «перемога», залучити цивільне населення і дискредитувати державу опонента в очах міжнародної спільноти. Гібридні війни, на думку Ф. Хоффмана, можуть бути мультивузовими, тобто здійснюватися, як державними, так і недержавними акторами. До головних суб'єктів форми такої форми насилля він відніс Іран, Китай, Росію і Північну Корею [10, с. 56].

Експерт латвійської Академії національної оборони Яніс Берзінш проаналізувавши сучасні концепції гібридної війни, запропонував вісім етапів її реалізації:

- 1) використання психологічних, інформаційних, дипломатичних та економічних важелів тиску для підготовки інтервенції;
- 2) посилення пропаганди та інформаційного маніпулювання громадською думкою;
- 3) залучення на свій бік зрадників серед високопосадовців і військових протилежної сторони конфлікту;
- 4) поява нерегулярних військових формувань, які захоплюють державні установи

і здійснюють диверсії;

5) встановлення зони заборони польотів;

6) завдання точкових ударів по ключових об'єктах інфраструктури і опору опонента;

7) повномасштабна інтервенція;

8) ліквідація останніх точок опору [2].

Події в Україні продемонстрували неготовність глобальної системи безпеки ефективно реагувати на появу нових форм і проявів збройного насилля. Постійний силовий, економічний та інформаційний тиск на Україну засвідчив необхідність вивчення і аналізу нових форм неоголошеної зовнішньої та внутрішньої військової агресії (гібридної та молекулярної війни), ставка, в якій, робиться на нерегулярні, незаконні, парамілітарні, кримінальні збройні формування, регулярних військових без розпізнавальних ознак, найманців та сепаратистів, насилля проти цивільних осіб і штучне руйнування національно-культурної ідентичності громадян. РФ веде гібридну війну не лише проти України, але й проти ЄС, використовуючи широкий спектр руйнівних політичних, економічних, гуманітарних та інформаційно-психологічних методів тиску, які деморалізують суспільство і руйнують систему державної влади. Особливе значення в цьому процесі відіграють енергетичні ресурси і енергетична інфраструктура, які використовуються в якості інструмента геополітичної та гео економічної боротьби. В умовах гібридної війни проти України, окрім військових дій, було застосовано торгівельно-економічну і енергетичну війну, яка не обмежилася підвищенням ціни на газ і припиненням його поставок, але й завдала удару по вугільно-добувній галузі, зруйнувавши роботу 80% шахт на підконтрольних терористам територіях. В подальшому варто очікувати завдання шкоди об'єктам української атомної енергетики, що змогло б повністю зруйнувати енергетичну безпеку. Конфлікт на Сході України посилюється через існування незаконних угруповань, контрольованих польовими командирами (варлордами), які утримують контроль над територією завдяки збройному насиллю і криміналізації економічних відносин.

Застосування Росією політичного насилля у формі гібридної війни проти України призвело до швидкої анексії Криму, дестабілізації української державності, підігрівання і фінансування сепаратизму, посилення економічної кризи. Ведення неоголошеної війни, постачання зброї, найманців, диверсантів і військових самопроголошеним республікам покликане підірвати нормальний розвиток, створити на території України зону постійної нестабільності у формі замороженого конфлікту, який стане на заваді євроатлантичних прагнень українців. Здійснюючи приховану інтервенцію Росія розраховує на поступове виснаження військових, економічних і політичних ресурсів України, що дозволить нав'язати їй власну модель подальшого розвитку. З метою посилення тиску Росія постійно тримає значні військові контингенти у безпосередній близькості від державного кордону України. Посилення дестабілізації ситуації відбувається за рахунок найманців і військових без розпізнавальних ознак, яких, з правової точки зору, складно віднести до терористів, партизан, чи офіційних військових. Все це значно ускладнює ідентифікацію учасників бойових дій, протікання конфлікту і процес політичного виходу із кризи.

Американський журналіст Мелік Кайлан, наголошує на тому, що використовуючи тактику гібридної війни російська влада повторює грузинський сценарій на українській землі. «Спочатку Росія озброює сепаратистів, бойовиків і диверсантів, далі відправляє свої війська без розпізнавальних ознак і довівши ситуацію до кипіння зможе здійснити повномасштабне вторгнення», – констатує журналіст [14]. У свою чергу, заступник генерального секретаря НАТО Александр Вершбоу підтвердив, що Росія прикриваючись недержавними суб'єктами використовує гібридну війну для руйнування українського суверенітету. «Російська гібридна війна – це військове залякування з одночасним замаскованим вторгненням, прихованим постачанням

зброї, економічним шантажем, дипломатичним лицемірством і дезінформацією», – зазначає він, наголошуючи на систематичне порушення Росією норм міжнародного права і безпеки [3]. Така поведінка Росії, разом із загрозою від Ісламської держави Іраку і Леванту, змушує НАТО збільшувати витрати на озброєння і реагувати на нові виклики у сфері міжнародної безпеки. Прагнучи знайти відповіді на нові виклики у сфері міжнародної безпеки, актуальність яких стрімко посилилася після військової інтервенції Росії проти України, генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг оголосив про намір створити до 2016 року передові сили швидкого реагування (Very High Readiness Joint Task Force), які будуть постійно знаходитися у стані підвищеної бойової готовності і зможуть швидко реагувати на потенційні загрози [5]. Такі сили, разом із додатковою військовою інфраструктурою і технікою дозволять посилити систему колективної безпеки у Європі і вкотре запевнити держав-членів про готовність захищати їхню територіальну цілісність.

Тактика гібридної війни дозволяє Росії використовувати власні війська на території України без дозволу Ради Федерацій і постійно відкидати звинувачення міжнародної спільноти у військовому втручанні на територію суверенної держави. Нав'язаний Україні ззовні гібридний конфлікт стає причиною тотального руйнування економічної і соціальної інфраструктури держави, що за задумом сторони-агресора має посилити антиурядове невдоволення серед широких верств населення. Тому, у довготривалій перспективі навіть незначні військові перемоги можуть не вирішити економічні проблеми і призвести до політичної і стратегічної поразки нашої держави. Вдаючись до тактики гібридної війни Росія прагне дестабілізувати не лише Україну, але й розхитати ситуацію в середині Європейського Союзу.

Колишній секретар РНБО України А. Парубій у своїй публікації військове втручання Росії назвав «війною керованого хаосу» або гібридною війною, головне завдання якої: «Геополітичне знищення держави-жертви, нейтралізація її геополітичних характеристик – розміру території, чисельності населення, економічних можливостей, військового потенціалу і міжнародного іміджу» [6].

Для такої форми військово-політичного насилля характерні три стадії:

1. цілеспрямоване розпалювання внутрішньодержавного конфлікту;
2. послаблення або цілковите руйнування функціональних можливостей державних інститутів;
3. зміна політичного режиму або стратегічних напрямків політичного розвитку держави.

В умовах гібридної війни вбивство військових противника втрачає першочергове значення. Особливого значення набуває здатність за допомогою каналів комунікації фальсифікувати докази збройного насилля опонента по відношенню до цивільного населення. Це дозволяє агресорові позиціонувати себе в якості жертви, або миротворця, що дозволяє йому вводити в оману не лише місцеве населення, але й міжнародну спільноту. Це дозволяє державі-агресорові вести неоголошену, приховану війну, уникати відповідальності за військові і кримінальні злочини у зонах бойових дій і за допомогою методів інформаційно-психологічного та кібернетичного тиску руйнувати морально-патріотичний стан цивільного населення і армії іншої держави. Інформаційно-психологічні операції покликані дезінформувати індивідуальну і масову свідомість громадян, їхню волю, почуття, систему знань і сприйняття політичної, економічної і військової дійсності. Захоплення Росією українського інформаційного простору дозволило їй посилювати серед громадян антиукраїнські настрої і виправдовувати свою інтервенцію перед міжнародною спільнотою. З цією метою здійснюється залучення невійськових каналів комунікації і маніпуляції. Зокрема, Росія в умовах військової інтервенції проти України в цілях пропаганди активно використовувала релігійний вплив УПЦ МП на своїх прихожан. Ці заходи доповнювалися розповсюдженням неправдивої інформації проти України, чуток, політичних міфів, агітаційної продукції сепаратистського спрямування, а та-

кож фальсифікацією історичних даних. Вагому роль в українській кризі відіграв економічний і соціально-політичний занепад держави. За рівнем зростання ВВП Україна прогнала усім пострадянським державам. Складна економічна ситуація була доповнена нерівномірним ресурсним розподілом між окремими регіонами і високим рівнем корупції, що посилювало наростання конфліктних настроїв у суспільстві.

Прагнучи проаналізувати і усвідомити використання політичного насилля в нових динамічних і мінливих умовах гібридної війни американські аналітики розробили концепцію Перемоги у складному світі (Win in a Complex World). Це стало відповіддю на російські «нелінійні операції» із залученням кіберпростору, соціальних мереж, військових без розпізнавальних ознак, бойовиків-найманців в Криму та на Сході України, а також організації Ісламська держава на Близькому Сході. Особлива увага в цій концепції акцентується на неможливості перемогти в сучасному світі лише військовою могутністю, а тому, необхідною є постійна органічна взаємодія між військовими, ЗМІ, дипломатами, лідерами громадської думки, західними партнерами, активістами, міжнародними організаціями.

В доповіді Командування спеціальних операцій США наголошується, що: «Росія використовує такі елементи гібридної війни як: участь регулярних військових, економічне залякування України, демонстрація сили на кордоні з НАТО, дипломатичний тиск, транснаціональні злочинні угруповання, політичні провокації та інформаційна пропаганда» [12]. Дослідники наголошують, що Росія може вдатися до провокацій і в інших регіонах з великою часткою російськомовного населення (Молдова, Грузія, Казахстан, Латвія, Литва, Естонія). Головна мета таких дій – спровокувати офіційну владу на непропорційне застосування насилля, що дозволить зруйнувати суспільно-політичний порядок і її легітимність в очах місцевого населення та міжнародної спільноти. Тобто, політичні, інформаційні, економічні і дипломатичні аспекти конфлікту починають відігравати значно більше значення ніж традиційні військові. Гібридна війна створює нову форму конфлікту, поєднуючи переваги традиційних і нерегулярних військових дій. Виходячи за межі правового поля гібридна війна перетворюється на джерело неконтрольованого і довготривалого невибіркового насилля, в умовах якого межа між станом війни і миру стає достатньо умовною.

Події в Криму та південному-сході української держави привернули увагу дослідників і військових експертів до вивчення нових непрямих, прихованих викликів і загроз для міжнародної безпеки. Нездатність українських силових структур у перші тижні військової агресії ефективно протидіяти збройним угрупованням ворога, засвідчили їхню неготовність реагувати на нові форми гібридних конфліктів. Планомірне руйнування системи національної безпеки і оборони в останні роки, разом із відсутністю належного фінансування, саботажем, зрадництвом військового керівництва і солдат, актуалізувало необхідність вироблення, реформування і впровадження нових форм реагування на нові форми військово-політичного насилля.

Висновки: Таким чином, розгляд сучасної специфіки теорії гібридної війни дає всі підстави стверджувати про розгортання проти України саме такої форми збройної інтервенції. Подолати відповідний комплекс військово-політичних, економічних та інформаційних заходів Україні вдасться лише сформувавши систему стратегічного мережевого управління, горизонтальних зв'язків між державними, громадськими і військовими структурами. Такі процеси мають бути підсилені залученням професійних аналітиків для розробки ефективної інформаційної політики, підтримки патріотичного піднесення громадян, оперативного реагування на мінливі військово-політичні обставини і руйнування корупційних систем на всіх рівнях державної влади. Отже, Україна зможе протистояти новим політичним загрозам лише реформувавши власну систему безпеки і оборони, Збройні сили, правоохоронні органи, Стратегію національної безпеки. Проте, кардинальні зміни

мають торкнутися і систем колективної безпеки (РБ ООН, ОБСЄ, НАТО), які виявилися неготовими реагувати на події в Україні. Окрім цього, українська держава має вести боротьбу за розум і серце громадян східних регіонів. Успіх буде залежати від здатності продемонструвати переваги української моделі розвитку з ефективною системою верховенства права, високими демократичними стандартами, якісною освітою і гарною роботою, боротьбою з корупцією і ефективним управлінням, що дозволить покращити суспільну думку. Україна має стрімко адаптуватися до нових реалій і загроз, що допоможе ефективно реагувати на нетрадиційні виклики у сфері національної безпеки та оборони.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Гібридна війна: як це працює [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.csr.org.ua/index.php/uk/aktsenti-dnya/318-gibridna-vijna-yak-tse-ratsyue. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

2. Гибридная война России с Украиной вступила в шестую фазу из восьми – польские СМИ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.facenews.ua/articles/2014/199090/. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.

3. Заместитель генсека НАТО заявил, что поведение России в украинском кризисе заставляет Запад наращивать военные расходы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://interfax.com.ua/news/general/235806.html>. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.

4. Магда С. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір / С. Магда // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – С.138–142.

5. НАТО создает силы быстрого реагирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ukrinform.ua/rus/news/nato_sozdaet_sili_bistrogo_reagirovaniya_1689855. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.

6. Парубій А. Війна Росії проти України і світу [Електронний ресурс] / А. Парубій // . – Режим доступу: www.pravda.com.ua/articles/2014/08/6/7034046/. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

7. Радковець Ю. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України / Ю. Радковець // Наука і оборона. – 2014. – № 3 – С. 36-42.

8. Телелим В. Планування сил для виконання бойових завдань у «гібридній війні» / В. Телелим, Д. Музиченко, Ю. Пунда // Наука і оборона. – 2014. – № 3. – С. 30-35.

9. Требін М. Феномен «гібридної» війни / М. Требін // Гілея. – 2014. – Випуск 87 (8). – С. 366–371.

10. Хоффман Ф. Гибридные угрозы: переосмысление изменяющегося характера современных конфликтов / Ф. Хоффман // Геополитика. Информационно-аналитическое издание. – 2013. – Выпуск 21. – С. 45–62.

11. Хоффман Ф. Гибридная война и ее вызовы [Электронный ресурс] / Ф. Хоффман // – Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page34272.html>. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.

12. Gertz B. Russia, China, Iran Waging Political Warfare, Report Says [Electronic resource] / Bill Gertz // The Washington Free Beacon. – Access mode: <http://freebeacon.com/national-security/russia-china-iran-waging-unconventional-warfare-report-says/>. (Accessed 20 February 2015)

13. Hoffman F. Further Thoughts on Hybrid Threats [Electronic resource] / F. Hoffman // Small Wars Journal. – Access mode: www.smallwarsjournal.com/blog/2009/03/further-thoughts-on-hybrid-thr/. (Accessed 20 February 2015)

14. Kaylan M. Is Putin About To Invade Ukraine? [Electronic resource] / M. Kaylan. – Access mode: www.forbes.com/sites/melikkaylan/2014/11/12/is-putin-about-to-invade-ukraine/. (Accessed 20 February 2015)

15. McCuen J. Hybrid Wars / John McCuen // Military review. – 2008. – March-April. – P. 107-113.

16. Wilkie R. Hybrid Warfare. Something Old, Not Something New / Robert Wilkie // Air & Space Power Journal. – 2009. – Vol. 23, № 4. – P. 13-17.

REFERENCES:

1. *Gibrydna vijna; yak tse pratsiyue [Hybrid war: how it works]*, available at: www.csr.org.ua/index.php/uk/aktsenti-dnya/318-gibridna-vijna-yak-tse-ratsyue (Accessed February 20, 2015).

2. *Gibridnaya voynaya Rossii s Ukrainoy vstupila v shestuyu fazu iz vosmi – polskiye SMI [Hybrid war between Russia and Ukraine entered the sixth phase of the eight - Polish media]*, available at: www.facenews.ua/articles/2014/199090/ (Accessed February 20, 2015).

3. *Zamestitel genseka NATO zayavil? Chto povedeniye Rossii v ukrainskom krizise zastavliayet Zapad narashchivat voennyye raskhody* [NATO Deputy Secretary General said that Russia's behavior in the Ukrainian crisis is forcing the West to increase military spending], available at: <http://interfax.com.ua/news/general/235806.html> (Accessed February 20, 2015).

4. Magda, Y. (2014) 'Vykylyky gibrydnoyi viyny: informatsiynny vymir' [Challenges of hybrid wars: information dimension] In *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Scientific notes Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine], № 5, pp.138-142.

5. *NATO sozdayet sily bystrogo reagirovaniya* [NATO creates rapid reaction force], available at: www.ukrinform.ua/rus/news/nato_sozdaet_sili_bistrogo_reagirovaniya_1689855 (Accessed February 20, 2015).

6. Parubiy, A. *Viyina v Rosiyi proty Ukrayiny i svity* [The war of Russia against Ukraine and the world], available at: www.pravda.com.ua/articles/2014/08/6/7034046/ (Accessed February 20, 2015).

7. Radkovets, Y. (2014) 'Oznaky tekhnologiy «gibrydnoyi viyny» v agresyvnnykh diyakh Rosiyi proty Ukrayiny' [The signs «hybrid war» technology in hostile actions of Russia against Ukraine] In *Nauka i oborona* [Science and defense], № 3, pp. 36-42.

8. Telelim, V., Muzychenko, D. & Punda, Y. (2014) 'Planuvannia syl dlia vykonannia botovykh zavdan u «gibrydnyy viyni»' [Planning forces for combat missions in «hybrid war»] In *Nauka i oborona* [Science and defense], № 3, pp. 30-35.

9. Trebin, M. (2014) 'Fenomen «gibrydnoyi» viyny' [The phenomenon of «hybrid war»] In *Gileya*, Vyp. 87 (8), pp. 366-371.

10. Hoffman, F. (2013) 'Gibridnyye ugrozy: pereosmysleniye izmeniyushchegosia kharaktera sovremennykh konfliktov' [Hybrid Threats: reinterpretation of the changing nature of contemporary conflicts] In *Geopolitika. Informatsionno-analiticheskoye izdaniye* [Geopolitics. Information-analytical publication], Vyp. 21, pp. 45-62.

11. Hoffman, F. *Gibridnaya voyna i yeye vyzovy* [Hybrid warfare and its challenges], available at: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page34272.html> (Accessed February 20, 2015).

12. Gertz, B. 'Russia, China, Iran Waging Political Warfare, Report Says' In *The Washington Free Beacon*, available at: <http://freebeacon.com/national-security/russia-china-iran-waging-unconventional-warfare-report-says/> (Accessed February 20, 2015).

13. Hoffman, F. 'Further Thoughts on Hybrid Threats' In *Small Wars Journal*, available at: www.smallwarsjournal.com/blog/2009/03/further-thoughts-on-hybrid-thr/ (Accessed February 20, 2015).

14. Kaylan, M. *Is Putin About To Invade Ukraine?*, available at: www.forbes.com/sites/melikkaylan/2014/11/12/is-putin-about-to-invade-ukraine/ (Accessed February 20, 2015).

15. McCuen, J. (2008) 'Hybrid Wars' In *Military review*, March-April, pp. 107-113.

16. Wilkie, R. (2009) 'Hybrid Warfare. Something Old, Not Something New' In *Air & Space Power Journal*, Vol. 23, № 4, pp. 13-17.

Кравченко В. Ю., аспирант кафедры политологии, Днепропетровский национальный университет имени Олеса Гончара, (г. Днепропетровск, Украина), E-mail: darkliths@rambler.ru

Теория «гибридной войны»: украинское измерение.

Аннотация. Исследована специфика становления теории «гибридной войны» в современном научном дискурсе. Проанализированы политические, экономические, дипломатические, военные и информационные аспекты реализации гибридной борьбы в украинских условиях.

Ключевые слова: гибридная война, терроризм, политическое насилие, информационная война.

Kravchenko V., postgraduate student of Political science department, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university, (Dnipropetrovsk, Ukraine), E-mail: darkliths@rambler.ru

The theory of «hybrid war»: Ukrainian measurement.

Abstract. Investigated the specific formation of the theory of «hybrid war» in modern scientific discourse. Analyzes the political, economic, diplomatic, military and informational aspects of hybrid struggle in Ukrainian conditions. In political science there is a constant search for new scientific theories can adequately describe and analyze the changes in the socio-political relations.

One of these theories, which now has considerable heuristic potential, can be called the theory of «hybrid war», which in modern Ukrainian conditions of particular importance. Each hybrid war is a multidimensional process that combines traditional forms of violence, cyberwar, terrorism, organized crime, irregular military forces, private military companies. An important part of this form of political violence is to use civilian infrastructure and information communication channels to manipulate public opinion and providing support to civilians.

Key words: hybrid war, terrorism, political violence, the information war.

УДК 327.55:340.132](477+575.4)(045)

Крупеня І. М.

аспірант Дипломатичної академії України
при МЗС України (Київ, Україна),
E-mail: tokis@rambler.ru

*«Хто взяв меч, від меча загине»
Новий Завіт (Матвія 26:52)*

НЕЙТРАЛІТЕТ ЯК ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ: ДОСВІД ТУРКМЕНІСТАНУ

***Анотація.** Нейтралітет - це особливий міжнародно-правовий статус держав, який є засобом реалізації міжнародної політики. Доцільність порушення питання визнання світовим співтовариством постійного нейтралітету України задля уникнення блокового протистояння, подальших людських жертв та повернення миру - є досить актуальним питанням. Автор намагався проаналізувати досвід Туркменістану на шляху офіційного набуття зовнішньополітичного статусу постійного нейтралітету.*

***Ключові слова:** АСЕАН, міжнародна політика, постійний нейтралітет, воєнний (евентуальний) нейтралітет, неприєднання (позаблоковість), іноземні військові бази, зовнішня політика, Будапештський меморандум.*

Міжнародні відносини є одним із пріоритетних видів діяльності більшості країн світу. Належне обґрунтування зовнішньополітичного курсу країни, адекватні відносини із сусідніми державними утвореннями певним чином можуть надавати можливість для розширення міжнародних зв'язків, що неодмінно сприятиме удосконаленню інформаційного простору, зміцнення наукового та виробничого потенціалу і загальному розвитку національної економіки. При цьому слід обов'язково зважати на те, що сьогодні у світі продовжує мати місце значна кількість конфліктів різного виду масштабів і деякі з них вирішуються виключно шляхом застосування зброї. Такий стан справ спостерігається майже впродовж усього існування людської цивілізації і, на жаль, тенденції щодо переходу вирішення проблемних питань співіснування людей виключно у мирній площині на цей час може не простежуватися.

Таким чином, у державі органічно виникає необхідність заходів щодо її можливої участі у певних військово-політичних блоках, які мають бути додатковим важелем гарантій постійного додержання безпеки та територіальної і політичної цілісності країни.

На цей час для України це питання набуло особливої гостроти та актуальності, беручи до уваги те, що у минулому десятилітті керівництвом держави неодноразово ухвалювалися рішення певного виду правової ієрархії, які регулювали зазначені вище питання неоднозначно. Політичний вектор держави щодо членства у військово-політичних союзах міждержавного рівня неодноразово змінювався і останнім часом на державному рівні було прийнято рішення про позаблоковість України.

Слід зазначити що деякі останні праці наукового та публіцистичного характеру

вітчизняних і зарубіжних авторів, можуть бути підтвердженням актуальності питання щодо визначення правового статусу України в міжнародних відносинах стосовно систем колективної безпеки. Так, серед зарубіжних вчених доцільно зазначити роботи П. Тейлора, Д. Уїтта, Ю. Баскіна, Ю. Безбородова, К. Борисова [1, с.498].

Заслужують уваги праці вітчизняних дослідників В. Буткевича, В. Денисова, В. Євїнтова, В. Голуба, О. Коломієць, І. Лоссовського, О. Мельника, М. Сунгуровського, Л. Чекаленко, Г. Д. Хоменко. У роботах зазначених вище дослідників висвітлюється необхідність визначення остаточної позиції держави щодо міжнародно-правового статусу суб'єкта колективної безпеки, або країни, яка вирішуватиме оборонні питання самостійно. При цьому наголошується на необхідності ухвалення відповідних правових рішень на найвищому державному рівні найближчим часом і визначається як одне з пріоритетних завдань у зовнішній політиці.

Таким чином, дана стаття в сьогднішніх українських реаліях є досить актуальною, зважаючи на геополітичне становище держави, та ряд інших зовнішніх і внутрішніх факторів, які безпосередньо впливають на підрив суверенітету та територіальної цілісності України. Від вибору та успішності реалізації зовнішньополітичного курсу України залежить стан не лише її національної безпеки. Від політики Києва, в умовах прихованої війни із Російською Федерацією, залежить стан безпеки і стабільності в європейському регіоні. Подовження ситуації фактичної невизначеності свого місця у системі світової і регіональної безпеки загрожує перетворенням України на буферну зону між потужними міжнародними гравцями, які намагатимуться використувати її для зменшення власних ризиків.

Проаналізовано також досвід Туркменістану на шляху офіційного набуття зовнішньополітичного статусу постійного нейтралітету.

Український науковець Г. Д. Хоменко в своєму навчальному посібнику визначає термін нейтралітет (neutrality) – як особливий міжнародно-правовий статус держав. У міжнародному праві нейтралітет визначається як становище нації чи держави, яка прямо чи опосередковано утримується від участі у війні (конфлікті) між іншими державами [2, с.290].

Кандидат історичних наук С. С. Корольов термін «нейтралітет» (від латинського «neuter» - ні той, ні інший), визначає такий зовнішньополітичний курс держави, який характеризується її неучастю у війнах між іншими державами та відмовою від воєнної допомоги воюючим сторонам, а також не входженням у воєнні союзи чи воєнно-політичні блоки, відсутністю іноземних військ на її території, власних військових баз на території інших країн. Статус постійного нейтралітету держави передбачає непорушність її кордонів та недоторканість території, а також майна громадян цієї держави. У випадку порушення статусу нейтралітету нейтральна держава має право його захисту всіма засобами, включаючи й воєнні, як власними збройними силами, так і за допомогою інших держав, з якими є угода про взаємодопомогу, згідно статті 53 Статут ООН [1, с.499].

Статут ООН визначає нейтралітет як один з інститутів міжнародного права, побудований на визнанні прав нейтральної держави:

- на територіальну недоторканність і цілісність держави;
- на власні збройні сили, чисельність яких не перевищує потреб самооборони;
- на надання нею притулку біженцям і постраждалим внаслідок конфліктів;
- на економічну допомогу інших держав, якщо це не порушує її нейтралітету, а також її юридичних обов'язків;
- здійснювати миролюбну зовнішню політику, розвивати дружні взаємини з усіма без винятку державами, сприяти зміцненню загального миру та безпеки;
- на практиці доводити готовність здійснювати міжнародне співробітництво з вирішення економічних, соціальних, культурних і гуманітарних проблем, сприяти та розвивати повагу до прав і основних свобод усіх без винятку людей, незалежно від раси, статі, мови та релігії;

• вирішувати міжнародні спори мирними засобами, спрямованими на зміцнення миру, безпеки і справедливості, утримуватися в міжнародних відносинах від погрозу силою і від її застосування.

Міжнародне право вирізняє кілька форм нейтралітету:

- воєнний (евентуальний) нейтралітет – неучасть у воєнному конфлікті. Цей статус визначає позицію держави стосовно конкретного конфлікту, але стосовно іншого - ця позиція може змінюватися без порушення норм міжнародного права.

- постійний нейтралітет - неучасть у будь-яких воєнних конфліктах (єдиним дозволеним для держави з постійним нейтралітетом видом воєнного конфлікту є оборонна війна – коли вона збігається з індивідуальною самообороною), у воєнних блоках і союзах, діяльність яких спрямована проти інших держав; постійний нейтралітет передбачає також протидію втягуванню у війну, недопущення іноземного втручання у внутрішні справи, створення на власній території іноземних військових баз і формування загонів воюючих сторін, передачі воюючим сторонам техніки та боєприпасів; у випадку порушення цих правил воюючі сторони вправі вважати територію нейтральної держави театром воєнних дій;

- неприєднання (позаблоковість) - відмова від вступу до воєнних союзів без будь-яких гарантій або міжнародного визнання такого статусу іншими державами [4].

На сьогодні постійно нейтральними державами є: Швейцарія (відповідно до Паризького акта про визнання і гарантії постійного нейтралітету Швейцарії та недоторканності її території від 8 листопада 1815р.); Австрія (відповідно до Федерального конституційного закону про нейтралітет Австрії від 26 жовтня 1955 р.); Мальта (Декларація Уряду Республіки Мальта від 14 травня 1981 р.); Туркменістан (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1995 р.); Ватикан (Латеранський договір з Італією від 11 лютого 1929 р.); Республіка Сан-Марино (Договір з Італією від 31 березня 1939 р.); Камбоджа (Угода, підписана на Паризькій конференції 23 жовтня 1991 р.).

Оголошений статус постійного нейтралітету в різні історичні періоди мали Бельгія, Люксембург, Швеція, Фінляндія, Ірландія, Ліхтенштейн, Лаос. Болгарія та Молдова також проголосили нейтралітет, але поки що їхній статус ніхто не визнає.

У часи блокового протистояння країни, що вивільнилися з колоніальної залежності, намагалися привернути до себе увагу та підкреслити дієвість власного нейтралітету, тобто заявити про активну зовнішню політику своїх держав і самостійність прийняття рішень з різноманітних міжнародних проблем. Такий підхід вони називали політикою активного, позитивного або конструктивного нейтралітету [4, с.16-17].

На думку автора прикладом активного нейтралітету в 70-х – 80-х рр. скористалися країни-члени АСЕАН підписавши в 1971 році Куала-Лумпурську декларацію про зону миру, волі і нейтралітету в Південно-Східній Азії. В ній проголошувалася мета нейтралізації регіону, вимагалось від країн-учасниць вжиття необхідних зусиль щодо забезпечення визнання і поваги регіону як зони, що не приймає втручання ззовні. План нейтралізації допускав врегулювання суперечностей на двох рівнях: серед самих членів АСЕАН та між Асоціацією й позарегіональними державами, готовими прийняти зобов'язання визнати нейтральний статус асеанівського субрегіону і гарантувати невтручання в його внутрішні справи [5].

Досвід Туркменістану. Туркменістан, який у складі СРСР був слабозвинуватою республікою, проголосив свій суверенітет ще 22.08.1990 р., а 26.10.1991 р. уряд провів референдум щодо незалежності Туркменістану. Про статус постійно нейтральної держави поки що не йшлося. Вперше про намір набути статусу постійно нейтральної держави тодішній президент Туркменістану Сапармурат Ниязов заявив у березні 1995 р. на нараді глав-держав Організації економічного співробітництва (ЕКО), членом якої Туркменістан є з 1992 р. Ця пропозиція була одногослоно підтримана учасниками наради.

В жовтні цього ж року на черговій зустрічі глав держав-учасників Руху

неприєднання (Туркменістан – член Руху неприєднання з 1992 р.) ініціатива президента С.Ніязова дістала всебічну підтримку. Це сприяло тому, що Туркменістан звернувся до Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй з відповідним проханням. Дванадцятого грудня 1995 року Генеральна Асамблея ООН ухвалоє резолюцію «Постійний нейтралітет Туркменістану», за яку проголосувало 185 держав-членів ООН [1, с.500-501].

Статус постійно нейтральної держави Туркменістану закріплено в ст.6 Конституції Туркменістану, в якій зазначено: «Туркменістан, будучи повноправним суб'єктом світового співтовариства, дотримується у зовнішній політиці принципів постійного нейтралітету, невтручання у внутрішні справи інших країн, відмови від застосування сили та участі у військових блоках і союзах, сприяння розвитку мирних, дружніх і взаємовигідних відносин з країнами регіону та державами всього світу» [6].

Парламент Республіки Туркменістан (Халк Маслахати) також схвалив Концепцію зовнішньої політики Туркменістану як нейтральної держави. В Концепції чітко фіксуються критерії і напрямки стратегії тактики у відносинах з іншими державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародних відносин на далеку перспективу, а також визначаються основні завдання зовнішньої політики Туркменістану.

В розділі Концепції, який висвітлює політичні аспекти, підкреслюється, що Туркменістан відмовляється від використання сили чи загрози її використання у взаєминах з іншими державами, зобов'язується ніколи не розпочинати війни, не брати участі у війні (окрім самооборони), утримуватися від політики дипломатичних чи інших дій, які б могли привести до війни чи конфлікту. Нейтральна держава не входить у воєнні союзи чи блоки, в міждержавні об'єднання з жорсткими регламентуючими функціями чи колективною відповідальністю.

При цьому досить суттєвим є твердження про те, що Туркменістан «... не буде мати, виробляти і розповсюджувати ядерну, хімічну, бактеріологічну та інші види зброї масового ураження, сприяти створенню нових видів і технологій їх виробництва».

Гуманітарні контакти з іншими державами і міжнародними організаціями розглядаються як важливі засоби зближення народів, поглиблення взаєморозуміння між ними, розвитку дружби і співробітництва. Дія даної Концепції не обмежена в часі, а в процесі розвитку системи міжнародних відносин її положення можуть доповнюватися і уточнюватися без зміни її основоположних принципів.

Статус постійного нейтралітету знайшов законодавче закріплення також в «Основних положеннях воєнної доктрини Туркменістану» від 10.05.1994 р., зі змінами і доповненнями, затвердженими рішенням Халк Маслахати від 27.09.1996р.

У вступній частині цього документу наголошується на тому, що «...основні положення воєнної доктрини Туркменістану є невід'ємною частиною Концепції безпеки Туркменістану, Концепції зовнішньої політики Туркменістану як нейтральної держави і являють собою документ становлення Туркменістану як незалежної держави, яка проводить політику «10 років стабільності», здійснення демократичних реформ і формування нової системи міжнародних відносин».

У розділі «Політичні основи воєнної доктрини» наголошується, що Туркменістан відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 12.12.1995р. «Про постійний нейтралітет Туркменістану» визнаний і підтриманий світовим співтовариством як постійна нейтральна держава. Через це він не відноситься до жодної держави як до свого противника, не бере участі у воєнних блоках і союзах, зобов'язується не розпочинати війни і воєнні конфлікти і не брати в них участі, а також не здійснюватилюбих заходів, які можуть до них привести. Свою воєнну безпеку Туркменістан реалізує сукупністю всіх заходів за пріоритетності політико-дипломатичних та мирних засобів [1, с.500-501].

Не заглиблюючись в теорію міжнародних відносин, слід зазначити, що більшість

держав у пошуку шляхів забезпечення мирного співіснування з іншими державами намагаються дотримуватися теорії політичного реалізму. Ця теорія стверджує, що загалом існують лише два перевірених часом варіанти забезпечення воєнної безпеки держави: створення власних потужних оборонних можливостей; об'єднання у воєнні союзи (блоки). Водночас держави і блоки прагнуть досягнення балансу сил шляхом створення міжнародних інституцій, домовленостей, договорів з контролю над озброєнням та роззброєння.

Зміцнення власних оборонних можливостей є необхідним елементом забезпечення національної безпеки, оскільки дозволяє керівництву держави проводити політику стримування (coercive diplomacy) як з метою реалізації власних національних інтересів за межами держави, так і попередження можливої агресії з боку противника. Такий підхід не є універсальним і не може дати надійних довгострокових гарантій миру та безпеки. Крім того, визначальним фактором вибору цього варіанту є наявність економічних можливостей і готовності суспільства та політиків нести величезні оборонні витрати, в т.ч. – за рахунок соціальних потреб.

Об'єднання у воєнні союзи (блоки) є, власне, продовженням першого підходу, а саме - зміцненням власних воєнних можливостей окремих держав шляхом об'єднання їх можливостей з метою протидії спільній загрозі. Водночас, участь у воєнному союзі покладає на кожну з держав-учасниць додаткові обмеження та зобов'язання - особливо, коли держава бере на себе довгострокові зобов'язання, вступаючи до союзу на підставі сьогоденного збігу національних інтересів з інтересами інших учасниць союзу.

Слід зазначити, що воєнні союзи як засіб забезпечення національної безпеки мають як прихильників, так і противників. Так, Президент США В.Вілсон, послідовник лібералізму в міжнародних відносинах, ще на початку минулого століття застерігав від небезпеки об'єднання держав у воєнні союзи. Він стверджував, що саме їх наявність сприяє переростанню локальних конфліктів у широкомасштабні війни та як альтернативу союзам відстоював ідею колективної системи безпеки, яка б стримувала агресію будь-якої держави колективними зусиллями інших держав, координованим через міжнародні інституції [7, с.4].

Україна відступаючи від принципів теорії політичного реалізму в питаннях мирного співіснування опиралася на принципи теорії політичного ідеалізму, отримавши гарантії безпеки, які на практиці не спрацювали, як наслідок Україна має шукати інший шлях для забезпечення свого внутрішнього середовища.

Повертаючись до міжнародних гарантій зупинимося на Будапештському меморандуму 1994 року – Меморандуму «Про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» (ДНЯЗ, 1968р.). Відсутність рішучої протидії світової спільноти російській агресії проти України, конкретних міжнародних дій на захист її територіальної цілісності та непорушності кордонів з боку ядерних держав-гарантів у рамках Будапештському меморандуму викликала низку критичних заяв високих представників міжнародного політикуму та громадськості, у тому числі Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, який у кінці березня 2014 року після анексії Росією Кримського півострова заявив, що ядерні держави порушили зобов'язання, гарантовані Україні Будапештським меморандумом, надійність цих гарантій серйозно підірвана, а наслідки, як для національної безпеки України, так і для національних нормативних документів із нерозповсюдження ядерної зброї є глибинними. Міністр закордонних справ Польщі (нині – Маршал Сейму) Р. Сікорський у вересні 2014 р. заявив: «...Якщо ці гарантії мають бути переконливими для Ірану чи Північної Кореї, то підписанти цього меморандуму мусили б прийти Україні на допомогу...» [8, с.6].

Будапештський меморандум містить кілька цікавих статей. З огляду на важливість наведемо їх тут повністю.

«Ст. 2. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної

Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України....

Ст. 3. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ (994_055) утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги.

Ст. 4. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з метою надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (995_098), що не володіє ядерною зброєю, в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї.

Ст. 5. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують щодо України їх зобов'язання не застосовувати ядерну зброю...».

Таким чином, країни-гаранти пообіцяли: не застосовувати проти нас ядерну зброю, утримуватися від загрози силою, утримуватися від економічного шантажу і, нарешті, домагатимуться негайних дій від Ради Безпеки ООН, щоб вона нас захистила в разі чийсь агресії... Отже, ця заява залишилася заявою, не закріпленою на законодавчому рівні державами, що її підписали, оскільки не вироблено конкретного механізму відповідних кроків захисту України. І оскільки цей документ є юридично неспроможним, деякі наші гаранті залюбки застосовують економічний шантаж. Наскільки відомо, за міжнародними гарантіями безпеки, будь-якій державі країни-гаранти розробляють механізм, тобто заходи з надання конкретної допомоги на її захист у разі агресії. У меморандумі про це - ані слова [4, с.18-19].

За словами одного з американських учасників переговорного процесу з підготовки меморандуму, колишнього Посла США в Україні С. Пфайфера, під час переговорів великим питанням було, який термін вжити «guarantees» чи «assurances», оскільки перший використовувався для надання гарантій членам НАТО, що передбачає військові зобов'язання. Однак американська адміністрація не була готова надавати Україні військові гарантії, тим більше, було зрозуміло, що Сенат не забезпечить можливість ратифікації договору з такими зобов'язаннями. За твердженням С.Пфайфера, меморандум планувався, як політична угода і передбачав «конкретно не визначені запевнення, але не військові гарантії». Водночас, учасники меморандуму мають чіткі зобов'язання реагувати, навіть якщо і не зобов'язані застосовувати силу. Відсутність жорсткої реакції Заходу на російську агресію, на думку дипломата, дискредитує західні безпекові гарантії та негативно впливає на стабільність режимів нерозповсюдження. Аналогічну позицію поділяє й низка інших західних дослідників [8, с.6].

З огляду на наведені міжнародні правові норми та особливості сучасної ситуації у сфері міжнародної безпеки, обираючи модель забезпечення національної безпеки України приходиш до висновку, що позаблоковий статус не надає Україні жодних гарантій безпеки, об'єднання у воєнні союзи (блоки) на даному етапі може породити крах європейської системи безпеки, яка є складовою світової системи і породити новий виток переподілу світу. Задля припинення кровопролиття та утихомирення європейської системи безпеки можливо є доцільним розглянути питання надання Україні статусу постійного нейтралітету.

На прикладі Республіки Туркменістан, можна побачити, що за наявності відповідної політичної волі, дієвої консолідації усіх гілок керівництва країною та народного волевиявлення набуття статусу нейтральної держави цілком можливе.

Якщо раніше процедура набуття статусу постійно нейтралітету в Україні навіть не могла розглядатися з огляду на розміщення Чорноморського Флоту в АР Крим, то в сучасних умовах це питання може бути предметом дискусії, звичайно за умови погодження втрати суверенних прав на цей півострів.

Оскільки держави-гаранти згідно Будапештського меморандуму по сьогоднішній день відмовляються в наданні військової допомоги в боротьбі з агресором Російською Федерацією, тому задля уникнення блокового протистояння, повернення миру на Україну та європейський контингент, подальших людських жертв, доцільно було б порушити питання визнання світовим співтовариством постійного нейтралітету. Із прикладу Туркменістану відомо, що ряд територіальних претензій висував Узбекистан. Напруженими були відносини з Азербайджаном щодо ресурсів нафти в акваторії Каспійського моря тощо.

Статус постійного нейтралітету для України має позитивно вплинути на проведення політичних та економічних реформ всередині країни, які можуть бути неоднозначно сприйнятими як урядовими колами так і населенням. Всесвітнє визнання нейтрального статусу держави надасть їй можливість більш ефективно реалізувати власний сировинний потенціал, не потрапивши при цьому в політичну чи економічну залежність від сусідніх держав.

Набуття Україною статусу постійного нейтралітету дає підстави для надання важливих гарантій для залучення іноземних інвестицій та банківського капіталу, які вкрай необхідні національній економіці держави.

Політика нейтралітету дозволяє переглянути воєнну доктрину України та перевести з державного бюджету частину воєнних витрат на потреби національної економіки.

Статус постійного нейтралітету України має запобігти ухваленню неприємних чи непотрібних зовнішньополітичних рішень, не викликаючи непорозуміння, чи навіть роздратування сусідніх держав. Таким чином, принципи нейтралітету тісно пов'язані з національними інтересами держави і є надійною основою її міжнародних відносин.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Корольов С. С. Правове визначення нейтралітету як засобу реалізації міжнародної політики держави/ С.С.Корольов//Форум права.-2012.-№1.С.498 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12kccmpd.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

2. Хоменко Г. Д. Основи миротворчості: [навчальний посібник] / Г. Д. Хоменко. – Київ: Видавничий дім ДЕМІД, 2008.– 312 с.

3. Сунгуровський М. Іспит на нейтралітет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uceps.org/files/category_journal/NSD103_ukr_3.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

4. Чекаленко Л. Д. Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід // Зовнішні справи. – 2013. – №7. – С.16-17.

5. Коломієць О. В. Концепція «Співтовариства безпеки» АСЕАН як геополітична модель національної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kyumu.edu.ua/vmv/v/p04/14_kolom.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

6. Конституція Туркменістану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ambturkm.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=31 (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

7. Мельник О. Україна у структурі регіональної і глобальної безпеки / О. Мельник // С.4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uceps.org/files/category_journal/NSD103_ukr_2.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

8. Лоссовський І. До 20-ї річниці будапештських «гарантій»: агресія Росії проти України як чинник ерозії міжнародно-правових режимів нерозповсюдження / Ігор Лоссовський // Зовнішні справи. – 2014. – №11. – С.6

REFERENCES:

1. Korolov, S. S. (2012) 'Pravove vyznachennia neitralitetu yak zasobu realizatsii mizhnarodnoi polityky derzhavy' [The legal definition of neutrality as a means of implementing

the international policy] In *Forum prava [law Forum]*, Vol. 1, available at: www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12kccmpd.pdf (Accessed 20 February 2015)

2. Khomenko, H. D. (2008) *Osnovy myrotvorchosti [Peacemaking Basics]*, Kyiv, Vydavnychiy dim DEMID.

3. Sunhurovskiy, M. *Ispyt na neitralitet [Test of Neutrality]*, available at: www.uceps.org/files/category_journal/NSD103_ukr_3.pdf (Accessed 20 February 2015)

4. Chekalenko, L. D. (2013) 'Pozablokovist chy neitralitet: yevropeyskyi dosvid' [Neutrality or non-alignment: European Experience] In *Zovnishni spravy [Foreign Affairs]*, Vol. 7, pp. 16-17.

5. Kolomiets, O. V. *Kontseptsiiia «Spivtovarystva bezpeky» ASEAN yak heopolitychna model natsionalnoi bezpeky [The concept of «security community» ASEAN as a geopolitical model of national security]*, available at: www.kymu.edu.ua/vmv/v/p04/14_kolom.pdf (Accessed 20 February 2015)

6. *Konstytutsiia Turkmenistanu [The Constitution of Turkmenistan]*, available at: www.ambturkm.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=31 (Accessed 20 February 2015)

7. Melnyk, O. *Ukraina u strukturi rehionalnoi i hlobalnoi bezpeky [Ukraine in the structure of regional and global security]*, available at: www.uceps.org/files/category_journal/NSD103_ukr_2.pdf (Accessed 20 February 2015)

8. Lossovskiy, I. (2014) 'Do 20-yi richnytsi budapeshtskykh «harantii»: ahresiiia Rosii proty Ukrainy yak chynnyk erozii mizhnarodno-pravovykh rezhymiv nerozpozvsudzhennia' [20th anniversary Budapest «guarantees»: aggression of Russia against Ukraine as a factor in the erosion of international legal regimes of non-proliferation] In *Zovnishni spravy [Foreign Affairs]*, Vol. 11.

Крупеня И. Н., аспирант Дипломатической академии Украины при МИД Украины (Киев, Украина), E-mail: tokis@rambler.ru

Нейтралитет как средство укрепления мира и безопасности: опыт Туркменистана.

Аннотация. Нейтралитет – это особый международно-правовой статус государств, который является средством реализации международной политики. Целесообразность постановки вопроса признания мировым сообществом постоянного нейтралитета Украины во избежание блокового противостояния, дальнейших человеческих жертв и возвращения мира – является весьма актуальным вопросом. Автор попытался проанализировать опыт Туркменистана на пути официального приобретения внешнеполитического статуса постоянного нейтралитета.

Ключевые слова: АСЕАН, международная политика, постоянный нейтралитет, военный (эвентуальный) нейтралитет, неприсоединение (внеблоковость), иностранные военные базы, внешняя политика, Будапештский меморандум.

Krupenya I., postgraduate student of the Diplomatic Academy of Ukraine at the Ukrainian Ministry of Foreign affairs (Kyiv, Ukraine), E-mail: tokis@rambler.ru

Neutrality as a means of strengthening peace and security: the experience of Turkmenistan.

Abstract. Neutrality - a special international legal status, which is a tool for implementing the international policy. The feasibility of raising the issue of recognition by the world community of permanent neutrality to avoid Ukraine bloc confrontation, further loss of life and return to peace - is very relevant question. The author tried to analyze the experience of Turkmenistan as for the way of acquiring by foreign officials the status of permanent neutrality.

Key words: ASEAN, international politics, permanent neutrality, military (eventual) neutrality, non-alignment, foreign military bases, foreign policy, Budapest Memorandum.

УДК 327:297 (44)

Малиновська Н. В.

аспірантка

Східноєвропейського університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна), E-mail: tala_malynovska@ukr.net

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Анотація. Франція є одним із фундаторів міжнародних організацій, учасник миро-

творчих операцій та міжнародних переговорів, активний захисник Європейського союзу, вона не має сталого вектору руху. Її зовнішня політика вирізняється багатовекторністю і орієнтована на укріплення територіальних меж, послаблення держав-сусідів, здобуття контролю в арабському регіоні. Прагнення Франції, бути в першому ряду політичних лідерів та займати домінуюче становище у Європі, створює головні причини невдачі зовнішніх концепцій. Існує суттєвий розрив між баченням Францією своєї місії і сприйняттям Франції у світі.

Ключові слова: Франція, зовнішня політика, колоніалізм, Шарль де Голль, Європейський союз, ядерна зброя.

Постановка проблеми. Для Франції зовнішня політика у всі епохи мала велике значення. Це перша європейська держава, яка з державної політики виокремила зовнішні інтереси і керувалася цими орієнтирами впродовж століть. З початком діяльності П'ятої Республіки, Франція використовує зовнішню політику, як спосіб повернення свого місця у міжнародних відносинах. Пошук та варіювання зовнішніх концепцій в черговий раз підтверджує, що багатовекторність держави не має єдиного вектору і має амбітні плани.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті представлено різні підходи французьких науковців, філософів, істориків, політологів, експертів з міжнародних відносин. Особливе місце займають праці представників школи «Анналів» М. Блока, Ж. Ле Гоффа Л. Февра, які повернули інтерес до політики та підняли дискусію серед науковців щодо місця Франції у міжнародних відносинах. Напрацювання географів Е. Реклю, В. де Ла Бланша, К. Хаусхофера, Ф. Моро-Дефаржа надали географічній школі політичного забарвлення та заклали фундамент для французької школи геополітики. Також в статті важливі праці І. Літлвуда, М. Арзаканян, В. Шадурського, Є. Обичкіної, в яких аналізується діяльність французьких політиків.

Метою статті є аналіз концепцій зовнішньої політики Франції, які орієнтовані на багатовекторність держави та мають на меті з'ясування основних завдань: 1) виокремлення концепцій зовнішньої політики Франції; 2) визначення ролі французьких наукових шкіл та державних діячів у формуванні й оцінці національних інтересів.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування наукових результатів. Першим серед європейських державців виокремив французьку зовнішню політику князь Церкви А. Ж. дю Плессі, кардинал Рішельє. Під його керівництвом принцип національних інтересів (*raison d'état*) замінив середньовічну концепцію універсальності моральних цінностей і став основою основ французької політики на подальші століття. Франція була однією з перших держав-націй, яка найяскравіше реалізовувала новий підхід. Протягом XVII століття після Вестфальського миру 1648 року, доктрина найвищих інтересів держави перетворилися у провідний принцип європейської дипломатії [11, с. 49, 53].

Ми розглянемо найбільш відомі концепції французької зовнішньої політики, їхнє трактування науковими школами та політичними колами, що відповідно знаходять продовження у її втіленні. Багатовекторність концепцій зумовлена активною позицією Франції, як геополітичного гравця. У формуванні концепцій важливу роль займають напрацювання та дослідження французьких науковців, що дозволило сформувати потужну теоретичну базу та її використання під час реалізації на основі чого виокремлено експансіоністську концепцію, концепцію політичної географії, історіографічну концепцію. На основі аналізу подій та документів, умов і стану Франції в міжнародних відносинах, заяв політиків і оцінці діяльності політологами, експертами розглянемо політику європейського архітектора, політику національної безпеки та політику глобальної відповідальності.

Експансіоністська концепція (колоніальної держави) знаходилася в основі французької політики в різні історичні епохи, а відтак має серед прихильників більше політичних діячів, а ніж серед науковців. Її успішно реалізовували кардинал Рішельє, Людовик XIV, Наполеон Бонапарт, завдяки чому розширювалися кордони

Французької імперії [15, с. 98]. Питання французького колоніалізму мало місце в політичних колах Франції. Зокрема, у 1882 р. французький парламентар і майбутній президент Ж. Клемансо домігся відставки уряду Феррі, використовуючи, як аргумент щодо противника, його колоніальну політику, а саме наукові експедиції та встановлення протекторату в Тунісі [20, с. 67]. У другій половині ХХ ст. більшість французьких колоній отримала незалежність, а відтак концепція має продовження в концепції неокolonіалізму та політиці планетарної відповідальності щодо новостворених держав. Питання постколоніальних відносин входить до наукових інтересів француза І. Лакоста. У проблемі колоніалізму він вбачає виключно геополітичний феномен. Сучасні економічні й культурні характеристики більшості колонізованих держав є наслідком різних форм впливу колоніальної влади і геополітичного вибору колонізаторів [12]. Невдачі цієї політики обґрунтовує французький президент В.-Ж. д'Естен (1974-1981). Він вказує на те, що в історії Франції є дві гілки: історія завоювань та історія реформ. Історія завоювань пов'язана з розширенням території держави. Знаходячись на географічному перехресті Європи, вона зуміла раніше, ніж більшість її сусідів розширити, захистити і об'єднати свої території. Але щодо напрямку реформ, вона має значно менші досягнення. Серед великих держав, Франція знаходиться серед тих, хто найгірше керував своїм розвитком. Французьке суспільство еволюціонувало хаотично, долаючи багаточисельні перешкоди і обмеження революційними поривами. Звідси постійна зміна режимів, конституцій та п'ять республік [9, с. 167]. Дана концепція має значення в розумінні сучасних відносин Франції та країн Африки, пояснює причини політики щодо іммігрантів-мусульман, і як наслідок, зовнішньополітичні вектори, що є одним із завданням дослідження. Виснажливі колоніальні війни, які Франція вела протягом всього часу завоювань, негативно позначилися на внутрішньому становищі країни. Надавши незалежність своїм колоніям, Франція змінила концепцію колоніальної імперії на політику співпраці та збереження зон впливу, яка буде розглянута окремо.

Концепція політичної географії, засновником якої є В. де Ла Бланш, фундатор французької географічної школи. Концепцію розробляли А. Зігфрід, І. Лакост, Ф. Моро-Дефарж, Е. Реклю, К. Хаусхофер. Останній вбачає причину надмірної уваги науковців до географії в тому, що термін «геополітика» досить зручно використовується у Франції для позначення реалій епохи. Французи знають, що їх країна перестала бути центром світом, як це було в XVII – XVIII століттях і тому «їм доводиться засвоювати таку науку як географія, перелистуючи атласи та читаючи книги» [16, с. 145]. У статті «Відмінний характер географії» 1913 р. В. де Ла Бланш вбачає задачу географії у з'ясуванні, яким чином фізичні та біологічні закони, що керують світом, поєднуються і змінюються на різних частинах поверхні Землі [26, с. 6]. Географ Е. Реклю є автором дев'ятнадцяти томної праці «Земля і люди». Він пов'язує могутній вплив географічного середовища з успіхами європейської нації. Саме умови ґрунту, клімату, форми і розташування материка надали європейцям можливість стати першими в пізнанні землі в цілому і тривалий час залишатися на чолі людства [21, с. 5]. Засновник німецької школи геополітики К. Хаусхофер звертав увагу на те, що ситуація з кордонами в Європі наперед розроблялася у французьких книгах, де в назвах говориться в першу чергу про Європу, а не про Францію, але в сутності мова йде про перенесення кордонів на користь французької життєвої форми [24, с. 199]. Головний недолік французької геополітики в цілому полягає в її науковості і відсутності практиків. Французький політолог Ф. Моро-Дефарж називає єдиним французьким геополітиком Ш. де Голля. Він також пов'язує відсталий розвиток французької геополітики передусім з тим, що в період з 1871 по 1945 роки цілі французької зовнішньої політики зводилися до трьох тез, які переслідували головну ціль – створити супротив Німеччині, яка мала численні переваги в населенні, промисловості і військовій силі, шляхом приваблення й утримання в якості союзника Великобританію; залучення союзників, що знаходяться в тилу Німеччині і

могли б, за необхідності, нав'язати останній війну на два фронти; максимального послаблення Німеччини при утворенні сприятливих для цього умов [16, с. 126]. Відтак помітні протиріччя у наукових дискусіях Франції та Німеччини, що безпосередньо мали вплив на формування французької школи геополітики. Головним чином, науковці намагалися знайти співвідношення, а відповідно і обґрунтування території держави, її географічних даних могутності, сили, відносин з сусідами та інші компоненти, які визначають геополітичне становище держави.

Історіографічна концепція важлива для дослідження, позаяк після останнього повороту в розвитку історичної науки у 1970х рр. відродився інтерес до політики і, як наслідок, на перший план в дослідженнях французьких істориків висунулася подія [8]. Розробниками напрямку є представники декількох поколінь школи «Анналів», яка сформувалася на основі журналу «Аннали», що безперервно виходить з 1929 р. [22, с. 39]. Зокрема, її засновниками є М. Блок, Ж. Ле Гофф, Ж. Дюбі, Л. Февр.

На думку Ж. Дюбі вивчення політичної сфери не зводиться до вивчення простих зчеплень причин і наслідків, а прагнення розглянути всю сукупність багаточисельних факторів, які призводять до події і обумовленої розстановки сил. Так, події і біографії вивчаються не заради них самих, а для інформації, до якої вони відкривають доступ. Висловлювання сучасників з приводу події піднімає завісу над прихованими структурами, які визначають вчинок чи діяльність відомої людини, над структурами, всередині яких розгорілася і на яких відобразилася криза [8]. М. Блок, засновник журналу вважає, що перша і найочевидніша допомога, яку очікують від ретельного порівняння фактів, почерпнутих в несхожих і прикордонних суспільствах – це можливість встановити, який вплив виявляли один на одного дані групи факторів [5, с. 71]. Особливість даної концепції полягає в тому, що науковці розглядають історію не як науку, а як спосіб пізнання, намагаються не просто заповнити історичні прогалини, крізь минуле пояснити теперішнє, звертаються до фактів, подій, особистостей в історії та політиці. Можна припустити, що вплив на школу «Анналів» здійснив біхевіористичний напрямок. У власній дискусії місця політичної історії Ж. Ле Гофф, називає її не «становим хребтом», а скоріше «ядром» історії [14, с. 190]. Ж. Дюбі вбачає в цій орієнтації зв'язок з політичною ситуацією у Франції, зі змінами, які відбулися в результаті заворушень 1968 р., з кінцем голлістського режиму і крахом пануючої ідеології. Життя задавало питання, відповідь на які мали дати і історики [8].

Л. Февр у праці «Бої за історію» піднімає болюче для Франції питання післявоєнних років. «Франція зробила свій вибір. Вона вибрала катастрофу. Вибір цей нікому не зрозумілий. Ми шукали Францію там, де їй належало бути. Але там її не виявилось. Вона грала в ляльки, які дісталися їй від бабусі. Грала з розумним виглядом. З поклонінням. Грала по-дурному» [22, с. 61]. Це бачення науковця необхідно враховувати при дослідженні векторів зовнішньої політики Франції, співвідношенні національних амбіцій з її можливостями. В цілому науковці-аннали піднімають питання ролі французів у сучасному світі, шукають витоки втрати центру Європи та формують сучасну французьку політичну думку.

Політика європейського архітектора. Практичний початок ідеї європейського об'єднання надали переважно французькі державні діячі (Наполеон, А. Бріан), а теоретичний – німецькі ідеологи (І. Кант, Г. Лейбніц) [24, с. 278]. Ідею створення Європейського Союзу вперше запропонував міністр закордонних справ Франції А. Бріан на Асамблеї Ліги Націй 5 вересня 1929 р. [19, с. 292]. Проте поглянути на створення єдиного європейського простору, як самостійного напрямку у зовнішній політиці, Франція змогла тільки після розпаду колоніальної імперії. Її натхненниками і реалізаторами можна назвати Ш. де Голля, Жискара д'Естена, Ж. Моне, В. Ж. Ширака. Велика роль в утворенні ЄС належить державному діячу Ж. Монне. Він не залишив наукових напрацювань, але доклав багато зусиль для об'єднання Європи. «Франція тепер занадто мала, щоб вирішувати свої проблеми самостійно»

[9, с. 96].

На відміну від інших, європейська цивілізація завжди багато чекала від своєї пам'яті. Цьому сприяли християнський і античний спадок [4]. Переконання спільності європейських народів: біла раса, християнське віросповідання, спосіб життя, тісно пов'язаний між собою в сфері мислення, мистецтва, науки, політики, торгівлі стали фундаментом для Ш. Де Голля, який виступив за створення «єдиної Європи». Для нього було природнім утворення у світі своєї особливої організації. Де Голль вважав, що європейські держави є головною ланкою планети – центром, який несе на собі всю відповідальність по відношенню до інших континентів. Європа стимулює і навіть направляє духовний і технічний розвиток світу [1, с. 400]. Його погляди сформувалися в концепції «Європа вітчизн», яка базувалася на принципі міждержавного співробітництва суверенних держав-учасниць на протиположному «наднаціональному» принципу. Щодо «зовнішнього» світу «Європа вітчизн» задумувалася як самостійна і активна сила нарівні з двома «наддержавами» США та СРСР [23, с. 344]. Відтак де Голль заклав основний фундамент для подальшого руху Франції, а його погляди стали дороговказом для наступників. Проте просування власних інтересів та прагнення утворити потужне військово-політичне утворення, підконтрольне Франції наражалося на постійну критику та незгоду з боку інших держав Європи, сповільнювало міждержавну співпрацю.

Перед П'ятою Республікою Франції постали три основні завдання: повернути домінування в Європі, створити протиположність США і НАТО та забезпечити себе від можливої німецької загрози. Ці умови стали визначальними для створення Європейського об'єднання вугілля і сталі у 1950 р. [25, с.17]. Учасники не могли досягнути згоди в питаннях структури та призначенні утворення. Франція, як головний з ініціаторів та рушій об'єднання була запеклим супротивником будь-якого наднаціонального інституту. «Об'єднану Європу» французькі діячі бачили тільки як «Європу вітчизн», конфедеративний союз, в якому кожна держава зберігає свій суверенітет. У французьких президентів європейський вектор ставав стержнем всієї зовнішньої політики та впливав на внутрішнє життя країни. Затверджений країнами ЄС в Гаазі у 1969 р. план французького президента Ж.Помпіду нагадував більше план політичної співпраці без кінцевих цілей Європейського Союзу [18, с. 322-323].

З моменту свого створення об'єднана Європа наражається на критику не тільки політиків країн-учасниць, а і науковців. Так, зокрема, Ле Гофф вказує на те, що сьогоднішньому складу Європи доводиться зіштовхуватися з амбіціями пари Франція-Німеччина, яка одночасно підтримує стабільність в Європі і породжує нерівність, що є джерелом напруги у Європейській спільноті [13, с. 68]. Ряд недоліків виділяє французький філософ А. де Бенуа. Перш за все, це прагнення одразу створити Європу економічну, на шкоду політичній і культурній. Друге це спроба створити Європу без народів Європи. Третя помилка – це створення Європи зверху технократичним і бюрократичним чином, а не знизу. Четверта помилка полягає в тому, що Європа надала пріоритет розширенню Європи, а не поглибленню її політичних структур. «Єдина» Європа стала створюватися надто поспішно. І останнім, чи не головним недоліком є нечітко визначені кінцеві цілі створення цієї єдиної Європи [7]. Це свідчить про те, що Париж у своєму зовнішньому курсі не врахував національних настроїв та не спрогнозував наслідків зовнішньої політики, однією з яких є наплив мігрантів. Президенти Франції вбачали свою місію і обов'язок у внесенні своєї участі в укріплення європейського об'єднання. Франція увесь час намагалася перебрати на себе роль домініону і проводити власну політику в тій структурі, яка з моменту свого створення передбачала рівність та партнерство. Власні амбіції завдавали більше шкоди та сповільнювали процес розвитку європейського об'єднання. Також розвиток гальмувався через відмінне бачення шляху учасниками ЄС, завдань і напрямків організації.

Політика національної безпеки, яка включає політику ядерної парасольки та ядер-

ного стримування. Її розробники належали до групи «пуризму», тобто прихильники так званого «чистого» або «абсолютного стримування». Їхні наукові доробки увійшли до доктрини «стримування слабким сильного». До цієї групи належать генерали А. Бофр, Ж. Б'юан, П. Галлуа, Л. Пуар'є, які є фахівцями з ядерної безпеки. Важливу роль в стратегуванні національної безпеки Франції займають наукові центри – Французький інститут міжнародних відносин (IFRI), Інститут стратегічних і міжнародних відносин (IRIS), Інститут вищих досліджень національної оборони (IHEDN), Група по дослідженню ядерних проблем і міжнародних і стратегічних відносин (GENERIS).

Прагнучи звільнитися з-під впливу Сполучених Штатів, Франція шукала надійний спосіб забезпечення власної безпеки. Цим способом стала ядерна зброя – швидкісна можливість знищення супротивника. Відтак ядерна сила була покладена в основу військової доктрини П'ятої Республіки. На думку французького генерала, фахівця з ядерної зброї П. Галлуа, розвиток військової техніки призвів до створення балістичної ракети з ядерним бойовим зарядом. «Держава, яка кинула виклик іншій державі, ризикує втратити за декілька годин, все що створено нею до цього. І опинитися відкинутою на декілька десятиліть назад, навіть, якщо вона володіє переважачою військовою міцністю» [6, с. 29].

У 1960 р. президентом Ш. де Голлем був затверджений план реалізації чотирьох ядерних програм, розрахованих на 1960–1982 рр. Головними принципами оборонної політики, які згодом увійшли в документ були: 1) відповідальність за безпеку держави; 2) відмова від будь-якої інтеграції, яка не дає можливості діяти в рамках союзів, склад і сфера діяльності, яких можуть розвиватися; 3) озброєння військовими засобами, що дозволяють Франції грати у світі ту роль, на яку вона претендує [10, с. 219]. Окреслені принципи, стосувалися не скільки внутрішньополітичних питань, скільки стратегії захисту національних інтересів та її зовнішньополітичного курсу, що і сформувало нову концепцію зовнішньої політики Франції. «Біла книга» виходила в чотирьох редакціях французьких президентів – Ж. Помпіду (1972 р.), Ж. Ширака (1994 р.), Н. Саркозі (2008 р.), Ф. Олланда (2013 р.) та відповідала викликам зовнішньої політики, амбіціям Франції та стану міжнародних відносин.

Успіх ядерної політики Франції пов'язаний із послідовністю керівників держави. Де Голль заклав настільки міцний фундамент зовнішньої політики V Республіки, що він став каркасом для наступних президентів, незалежно від їхніх політичних ідеологій. Французькі президенти почасти розривалися між створенням європейської зони безпеки, де б Франція займала лідируючу позицію і, щоразу зазнаючи поразки та невизнання свого домінуючого становища, поверталися до звичної для себе концепції «національної незалежності». Характерно, що після надання незалежності своїм колоніям, з кожною наступною редакцією «Білої книги» сфера впливу та стратегічні завдання постійно збільшувалися. Врешті, Ф. Олланд в останньому документі надав законне обґрунтування військовій інтервенції Франції.

Політика «глобальної відповідальності». Її визначення належить російській дослідниці Є. Обичкіній, а сама політика характерна для французьких президентів Н.Саркозі та Ф.Олланда. На межі XX-XXI ст. Франція активно проводить гуманітарну та військову інтервенцію. Перше міжнародне звинувачення, внаслідок військового втручання, Франція зазнала після геноциду в Руанді у 1993-1994 рр. Вона співпрацювала з президентом Ж.Хабіарімана, який мав повну монополію влади та не вчинив жодних дій для захисту етнічної групи тутсі. Після невдачі «Турецької операції» Франція вивела свої війська. Під час геноциду було вбито більше вісімсот тисяч тутсі [27]. Французи не змогли власними силами врегулювати конфлікт, спричинений в тому числі і наслідками їхньої колоніальної політики.

Франція почала активно залучати ЄС до євро-африканського партнерства. Вона є першим донором Європейського фонду розвитку і постійно виступає ініціатором надання міжнародної допомоги бідним країнам, в тому числі списання боргів

[17, с. 87]. Окрім подолання бідності та розриву між багатотою Північчю та бідним Півднем, Франція демонструє жест доброї волі та прагне підтримувати позитивний імідж на теренах колишніх колоній. Проте ці дії не зменшують критику французької армії у військових операціях та не стримують її активного втручання у внутрішній суверенітет інших держав.

Відхід від зовнішньої політики, яка орієнтована на блиск та сенсаційні тріумфи, а не на довгострокову, кропітку роботу, стане для Франції найважчим. Відступ від політики, яка вже не в змозі відрізнити тактику від стратегії, гру від результату, і в кінцевому вигляді направлена на самоствердження в постійно оновленій грі [2]. Геополітичні поразки Франції слугують причинами для обговорення стратегії зовнішньої політики Франції.

З метою зменшення міжнародних нападів, під час військового втручання Франція почала виступати під егідою ООН та в коаліції з іншими державами. Крім того, в останній військовій доктрині Франції «Білій книзі» під керівництвом президента Ф. Олланда разом з традиційними завданнями, а саме захист, стримування, реагування, різкою відмінністю в документі є визнання військових операцій в якості «найважливішого елемента» безпеки. Відтак дії Франції в Афганістані, Кот-д'Івуарі, Лівії, Малі вплинули на концептуальні погляди керівництва країни, яке зайняло позицію активного втручання в іноземні конфлікти під виглядом захисту національних інтересів [3]. Франція надає законне обґрунтування військовій інтервенції у військовій доктрині, розширює сферу впливу та стратегічні завдання. Під виглядом гуманітарної допомоги, Франція здійснює військове втручання у внутрішній суверенітет та зміни політичного режиму. Вона використовує міжнародне право як спосіб легітимізації своїх дій, а також задля уникнення міжнародної критики. Позаяк втілення Францією концепції «планетарної відповідальності» виявилось дещо спотвореною. Сама назва не відповідає дійсності, позаяк Франція розширює територію втручання, але сумніви викликають рівень її відповідальності. Підтримуючи військове втручання під тиском Франції, міжнародне право втрачає авторитет та вносить розлад у міжнародні відносини.

Висновок. Зовнішня політика Франції має одну з найдавніших історій, порівняно з іншими державами. Архітектура зовнішньої політики Франції ілюструє залежність національних історичних традицій та притаманних для неї рис, які проявлялися незалежно від умов. Перш за все, Франція дбає про національні інтереси. Цей принцип простежується у всіх концепціях її зовнішньої політики. По-друге, Франція завжди відстоює своє право на головну роль. Вона ніколи не могла змиритися з будь-якою поразкою, а відтак будувала свої взаємовідносини з іншими державами з позиції домініону, незалежно від того в яких умовах вона перебувала насправді. По-третє, Франція захищає своє право на завоювання. Вона спромоглася відмовитися від своїх колоніальних володінь лише в період, коли вони поставили під сумнів внутрішню безпеку і порядок у Франції. По-четверте, Франції характерні харизматичні правителі. Аналізуючи етапи розвитку зовнішньої політики Франції, можна провести паралелі між її успішною реалізацією та яскравістю особистостей, які очолювали Францію. Одночасно це має негативний бік, оскільки тривалість керівництва збігається з тривалістю життєдіяльності зовнішньополітичної концепції.

Розглянуті моделі в певній мірі подібні між собою, позаяк переслідують головну мету – утриматись на головних позиціях у міжнародних відносинах. Відтак політика Франції більше нагадує способи досягнення цілей, а тому і відзначається непослідовністю, ірраціональністю та схильністю до імпульсивних рішень. У XXI ст. Франції доведеться не просто переглянути свою політику, їй потрібно змінити сприйняття та розуміння того, що світ змінюється. Змінився формат міжнародних відносин. Змінилася сама Франція. Після переміни біполярного світу на багатополосність, немає потреби в явному лідері наддержави, яка здійснює вплив на інші держави. Небажаючи цього визнавати на національному рівні, Франція прагне продовжувати

жити за старими правилами у новому світі. Мультикультурна Франція має знайти своє місце у багатополосному суспільстві. Розуміння цього дозволить французам зосередитися спершу на внутрішніх інтересах, а відтак визначити свої пріоритети.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Арзаканян М.Ц. Политическая история Франции XX века: Учеб. Пособие / М. Ц. Арзаканян. – М. : Высш. шк., 2003. – 157 с.
2. Арон Р. Демократия и тоталитаризм [Электронный ресурс] / Р. Арон. – М., Изд-во «Текст», 1993. – с. 303. – Режим доступа: www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Aron/index.php. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
3. «Белая книга» об обороне и национальной безопасности Франции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stranovedenie.info/belaya-kniga-ob-oborone-i-nacionalno>. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
4. Блок М. Апология истории, или ремесло историка [Электронный ресурс] / М. Блок. – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000028/index.shtml>. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
5. Блок М. К сравнительной истории европейских обществ / Текст виступу в Осло / М. Блок / Проблемы компаративной истории. – С. 65-93.
6. Галлуа П. Стратегия в ядерный век / П. Галлуа. – М. : Воениздат, 1962 г. – 208 с.
7. Де Бенуа А. Глобализация и новая консервативная парадигма в XXI веке [Электронный ресурс] / Стенограмма лекции Алена де Бенуа. – МГУ им. М.В. Ломоносова, 24 октября 2008 года. – Режим доступа: <http://files.alaindebenoist.com/alaindebenoist/pdf/globalizatsiya.pdf>. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
8. Дюби Ж. Развитие исторических исследований во Франции после 1950 года [Электронный ресурс] / Ж. Дюби. – Режим доступа: www.read.in.ua/book205030. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
9. Жискар д'Эстен В. Власть и жизнь / В. Жискар д'Эстен / Пер. с фр. Н.Ю. Дубининой // Под ред. Л.М. Видясовой. – М.: Междунар. Отношения, 1990. – 320 с.
10. Идеи Шарля де Голля и их развитие в XX веке. Российский военный сборник. Вып. 14. – М. : Военный университет, 1997. – 466 с.
11. Киссинджер Г. Дипломатия. Пер. с англ. В. В. Львова / Г. Киссинджер. – М., Ладомир, 1997. – 848 с.
12. Лакост И. Постколониальный вопрос [Электронный ресурс] / И. Лакост. – Режим доступа: www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/0704-LACOSTE-RU.pdf. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
13. Ле Гофф Ж. Рождение Европы / Ж. Ле Гофф / Пер. с фр. А. и. Поповой. Предисл. А. О. Чубарьяна. - СПб.: «Александрия», 2008. – 398 с.
14. Ле Гофф Ж. Является ли все же политическая история становым хребтом истории? / Ж. Ле Гофф // THESIS, 1994, вып. 4. – с. 177-192.
15. Литтлвуд Й. История Франции / Йен Литтлвуд; пер. с англ.. А. В. Бряндинской. – М. : АСТ: Астрель, 2008. – 224 с.
16. Моро-Дефарж Ф. Введение в геополитику [Электронный ресурс]. – М.: Конкорд, 1996. – Режим доступа: <http://grachev62.narod.ru/dfrg/chapt06.htm>. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
17. Обичкина Е. О. Франция на рубеже XX-XXI веков: кризис идентичности : монография / Е. О. Обичкина. – М. : МГИМО, 2003. – 137 с.
18. Осипов Е. А. Европейские идеи Жоржа Помпиду [Электронный ресурс] / Е. А. Осипов / Диалог со временем. 2010. №33 – С.321-330. – Режим доступа: <http://ecsosman.hse.ru/data/2012/12/26/1251396200/18.pdf>. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
19. Панкова С.В. Історія Європи : навчальний посібник / С. В. Панкова. - Київ : Альтерпрес, 2007. - 352 с.
20. Плицкер Д.П. Жорж Клемансо: Полит. Биография. – М.: Мысль, 1983. – 316 с.
21. Реклю Ж. Э. Земля и люди. Всеобщая география в 19 томах [монография] [Электронный ресурс] / Ж. Реклю. – Т.1-2. – С.-Петербург: Издание Товарищества «Общественная польза», 1898 г. – 912 с. – Режим доступа: www.ex.ua/81463534. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
22. Февр Л. Бои за историю / Л. Февр. – М. : Изд-во «Наука», 1991. – с. 632.
23. Франция / Отв. ред. Г.Г. Дилигенский, В.И. Кузнецов. – М: Мысль, 1982. – 431 с.
24. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет [Электронный ресурс] / К. Хаусхофер

фер. – М.: Мысль, 2001. – 426 с. – Режим доступа: <http://grachev62.narod.ru/haushofer/content.htm>.

25. Шадурский В. Г. Внешняя политика Франции (1945-2002): Учеб. пособие / В. Г. Шадурский. – Мн.: БГУ, 2004. – 175 с.

26. De la Blache P. V. Des caractères distinctifs de la géographie [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://classiques.uqac.ca/classiques/vidal_de_la_blache/car_distincts_geographie/vidal_car_distincts_geo.pdf.

27. Sarkozy au Rwanda : «la France doit réfléchir à ses erreurs» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.lemonde.fr/afrique/article/2010/02/25/sarkozy-au-rwanda-la-france-doit-reconnaitre-ses-erreurs_1311160_3212.html#VqoC2y26CwL3E8.99.

REFERENCES:

1. Arzakanyan, M. Ts. (2003) *Politicheskaya istoriya Frantsii 20 veka [The political history of the twentieth century France]*, Moscow, Vyssh. shk., 157 p.

2. Aron, R. (1993) *Demokratiya i totalitarizm [Democracy and totalitarianism]*, Moscow, Izd-vo «Tekst», available at: www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Aron/index.php. (Accessed 20 February 2015).

3. «Belaya kniga» ob oborone i natsional'noy bezopasnosti Frantsii [The White Paper «on defense and national security of France»], available at: <http://stranovedenie.info/belaya-kniga-ob-oborone-i-nacionalno>. (Accessed 20 February 2015).

4. Blok, M. *Apologiya istorii, ili remeslo istorika [Apology history or the craft of the historian]*, available at: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000028/index.shtml>. (Accessed 20 February 2015).

5. Blok, M. 'K sravnitel'noy istorii evropeyskikh obshchestv' / Tekst vystupu v Oslo [To the comparative history of European societies / Text has acted in Oslo] In *Problemy komparativnoy istorii [Problems of comparative history]*, pp. 65-93.

6. Gallua, P. (1962) *Strategiya v yadernyy vek [Strategy in the nuclear age]*, Moscow: Voenizdat, 208 p.

7. De Benua, A. (2008) *Globalizatsiya i novaya konservativnaya paradigma v XXI veke. Stenogramma lektsii Alena de Benua [Globalization and the new conservative paradigm in the XXI century. Transcript of a lecture Alain de Benoist. – M.V. Lomonosov Moscow State University, October 24, 2008]*, available at: <http://files.alaindebnoist.com/alaindebnoist/pdf/globalizatsiya.pdf>. (Accessed 20 February 2015).

8. Dyubi, Zh. *Razvitie istoricheskikh issledovaniy vo Frantsii posle 1950 goda [Development of historical studies in France after 1950]*, available at: www.read.in.ua/book205030. (Accessed 20 February 2015).

9. Zhiskar d'Esten, V. (1990) *Vlast' i zhizn' [Power and life]*, Moscow: Mezhdunar. Otnosheniya., 320 p.

10. Idei Sharlyya de Gollya i ikh razvitie v 20 veke. Rossiyskiy voennyi sbornik (1997) [The ideas of Charles de Gaulle and their development in the twentieth century. Russian military collection]. Вып. 14, Moscow: Voennyi universitet, 466 p.

11. Kissindzher, G. (1997) *Diplomatiya [Diplomacy]*, Moscow, Ladomir, 848 p.

12. Lakost, I. *Postkolonial'nyy vopros [The post-colonial question]*, available at: www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/0704-LACOSTE-RU.pdf. (Accessed 20 February 2015).

13. Le Goff, Zh. (2008) *Rozhdenie Evropy [The Birth of Europe]*, Sankt-Peterburg, «Aleksandriya», 398 p.

14. Le Goff, Zh. (1994) 'Yavlyaetsya li vse zhe politicheskaya istoriya stanovym khrebtom istorii?' [Is still the political history of the backbone of the story?] In *THESIS*, Vol. 4, pp. 177-192.

15. Littlvud, Y. (2008) *Istoriya Frantsii [History of France]*, Moscow, AST: Astrel', 224 p.

16. Moro-Defarzh, F. (1996) *Vvedenie v geopolitiku [Introduce to geopolitics]*, Moscow, Konkord, available at: <http://grachev62.narod.ru/dfrg/chapt06.htm>. (Accessed 20 February 2015).

17. Obichkina, E. O. (2003) *Frantsiya na rubezhe 20-21 vekov: krizis identichnosti [France at the turn of the XX-XXI centuries: the identity crisis]*, Moscow, MGIMO, 137 p.

18. Osipov, E. A. (2010) Evropeyskie idei Zhorzha Pompidu [European idea Pompidou] In *Dialog so vremenem [Dialogue with time]*, Vol.33, pp.321-330, available at: <http://ecsocman.hse.ru/data/2012/12/26/1251396200/18.pdf>. (Accessed 20 February 2015).

19. Pankova, Ye.V. (2007) *Istoriya Yevropy [History of Europe]*, Kyiv, Al'terpres, 352 p.

20. Plitsker, D.P. (1983) *Zhorzh Klemanso: Polit. biografiya [Georges Clemenceau: Polit. biography]*, Moscow, Mysl', 316 p.

21. Reklyu, Zh. E. (1898) *Zemlya i lyudi. Vseobshchaya geografiya v 19 tomakh [Land and People. Universal geography in 19 volumes]*. – Т.1-2. – Sankt-Peterburg, Izdanie Tovarishchestva «Obshchestvennaya pol'za», 912 p., available at: www.ex.ua/81463534. (Accessed 20 February 2015).

22. Fevr, L. (1991) *Boi za istoriyu [Fighting for history]*, Moscow, Izd-vo «Nauka».

23. *Frantsiya* (1982) [France], Moscow, Mysl', 431 p.

24. Khaushofer, K. (2001) *O geopolitike. Raboty raznykh let [Karl Haushofer about geopolitics. Works of different years]*, Moscow, Mysl', 426 p., available at: <http://grachev62.narod.ru/haushofer/content.htm>.

25. Shadurskiy, V. G. (2004) *Vneshnyaya politika Frantsii (1945-2002) [Foreign policy of France (1945-2002)]*, Minsk, BGU, 175 p.

Малиновская Н. В., аспирантка Восточноевропейскоо университета им. Леси Украинки (Луцк, Украина), E-mail: tala_malynovska@ukr.net

Внешнеполитические концепции Французской Республики

Аннотация. Франция является одной из основательниц международных организаций, участница миротворческих операций и международных переговоров, активная защитница Европейского союза, она не имеет устойчивого вектора движения. Ее внешняя политика отличается многовекторностью и ориентирована на укрепление территориальных границ, ослабление государств-соседей, получение контроля в арабском регионе. Стремление Франции быть в первом ряду политических лидеров и занимать доминирующее положение в Европе создает главные причины неудачи внешних концепций. Существует значительный разрыв между видением Францией своей миссии и восприятием Франции в мире.

Ключевые слова: Франция, внешняя политика, колониализм, Шарль де Голль, Европейский союз, ядерное оружие.

Malynovska N. V., postgraduate student of the Lesya Ukrainka Eastern European National University (Lutsk, Ukraine), E-mail: tala_malynovska@ukr.net

Foreign Policy Concepts of the French Republic

Abstract. This study aims to analyze the concepts of French foreign policy that is focused on multi-vector policy of the country and are intended to clarify the main objectives: 1) Description of foreign policy concepts of France; 2) determination of the role of French schools and public figures in creation and evaluation of national interests.

The author examines the most famous French foreign policy concepts, their interpretation by scientific schools and political circles which continues to its implementation. It allowed to form a strong theoretical base from which made it possible to single out a number of concepts and policy models.

Expansionary concept is appropriate for the French policy of Cardinal Richelieu, Louis XIV, Napoleon Bonaparte, George Clemenceau, Charles de Gaulle, and after the independence of the French colonies it has continued into the concept of neo-colonialism and policy of planetary responsibility for the newly formed states. The concept of political geography was introduced by the French geographer E. Reclus and W. de la Blanche and continued by K. Haushofer, F. Moreau-Defarzh, who turned it into political sphere and laid the foundation for the French school of geopolitics. Historiographical concept has been initiated by the representatives of «Annals» school - M. Block, J. Le Fevre, L. Hoff, who returned interest into politics and raised debate among scientists about the place of France in international relations.

Based on the analysis of politicians, political scientists and experts evaluation, there were considered external policy models of France. The policy of European architect gets its practical start from statement of French Foreign Minister A. Briand in 1929. However thinking of creating a single European space as a separate course in it's foreign policy, France was able only after the collapse of the colonial empire. Its masterminds and implementers may be considered Charles de Gaulle, Jean Monnet, V. Giscard d'Estaing, Jacques Chirac. The national security policy includes nuclear umbrella and nuclear deterrence policies. The strategy of national interests protection is reflected in the «White Book», which was published in four editions of French presidents – J. Pompidou (1972), J. Chirac (1994) N. Sarkozy (2008), F. Hollande (2013) and was consistent with the ambitions of France and the state of international relations. The «global responsibility» policy lies in the active participation of France in the Arab region, military operations and humanitarian intervention in Afghanistan, Côte d'Ivoire, Libya, Mali and is typical for French Presidents N.

Sarkozy and F. Hollande.

The architecture of French foreign policy illustrates the dependence of national and historical traditions and its inherent features that used to appear regardless of conditions. Firstly, France is concerned of its national interests. This principle can be traced in all concepts of its foreign policy. Secondly, France is always defending its right to a major role. It could never accept any defeat, and therefore was creating its relationships with other countries from a position of dominion, regardless the conditions in which it actually was. Thirdly, France defends its right to conquer. It managed to give up its colonial possessions just at a time when they questioned the internal security and order in France. Fourthly, France is typically known by charismatic rulers. Analyzing the stages of the French foreign policy, one can draw parallels between its successful implementation and bright personalities who headed it. In the XXI century, France will have to not just review its policy but it needs to change the perception and understanding of the fact that the world has changed.

Key words: France, foreign policy, colonialism, Charles de Gaulle, European Union, nuclear weapon.

УДК 341.232.7

Манько В. І.

аспірантка кафедри міжнародних відносин,
Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара
(Дніпропетровськ, Україна)
E-mail: lera.moonko@gmail.com

ОСВІТНІ ПРОГРАМИ ТА ОБМІНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. Розглянуто освіту та освітні програми Європейського Союзу як інструменти впливу та побудови іміджу країн ЄС. Вказано, що у результаті процесів глобалізації та інтернаціоналізації освіти за останні десятиліття значно посилилася соціальна, економічна і політична роль університетів. Розглянуті основні освітні та наукові програми ЄС та їх функції. Визначені основні переваги та проблеми залучення України до Європейського освітнього простору.

Ключові слова: вплив, ЄС, зовнішня політика, освіта, мобільність студентів, освітні програми, «Еразмус», «Темпус», Болонський процес.

Актуальність. Центральне завдання зовнішньої політики будь-якої держави полягає у зміцненні її позицій і авторитету на міжнародній арені, створенні сприятливих зовнішніх умов для довгострокового соціально-економічного розвитку країни. Зовнішньополітичний інструментарій реалізації даного завдання змінюється від однієї епохи до іншої. У ХХ ст. в умовах біполярного світу домінуючою тенденцією було нарощування державами в першу чергу «жорсткої сили» - військової та економічної потужності. На сучасному етапі світового розвитку під впливом процесів глобалізації і в умовах формування нової багатополунової системи міжнародних відносин на передній план в якості головних чинників впливу держав на світову політику, поряд з військово-політичною вагою та економічними ресурсами, висуваються інші фактори: здобутки держав в галузі культури та мистецтва, науки, технологій, освіти і т. д..

Метою статті є дослідити освітні програми як інструмент поширення впливу ЄС на інші держави.

Основна частина. Культура є не тільки основою, але й важливим чинником для поширення впливу держави. Так, зовнішні культурні обміни є обов'язковою складовою частиною дипломатії передових країн.

За останні три десятиліття кількість студентів, що навчаються за межами своєї країни (або «мобільних студентів», згідно класифікації ЮНЕСКО), зросла більш ніж у чотири рази (з 0,8 млн чол. у 1975 р. до 3,7 млн. чол в 2009 р.). У період з 1975 по 2004 р. ЮНЕСКО відзначає три найбільш помітних підйоми міжнародної

студентської мобільності. Під час першого підйому (1975 - 1980 рр..) загальне число «мобільних студентів» збільшилося на 30% - з 0,8 до 1,04 млн чол. Наступний підйом спостерігався з 1989 по 1994 р., коли кількість «Мобільних студентів» збільшилося на 34%. З 1999 по 2004 р. стався третій підйом - на 41% [7, с. 32-34].

В останні десять років міжнародна студентська мобільність продовжувала зростати. У 2007 р. загальносвітова чисельність іноземних студентів становила 2,8 млн осіб, а в 2009 р. - 3,7 млн осіб. Згідно з прогнозами, до 2020 р. міжнародна студентська мобільність досягне 5,8 млн осіб і 8 млн осіб - до 2025 р. Можливо, сьогодні ми можемо спостерігати четверту хвилю «інтернаціоналізації вищої освіти», яка є відображенням сучасних процесів глобалізації та інтернаціоналізації в економіці і в суспільстві.

Міжнародна мобільність студентів стимулюється різними програмами (в Європі найбільш відомі програми - це «Еразмус», «Сократ», «Нордплюс») і може приймати різні форми: від повної програми навчання у вузах іншої країни до участі в окремих мовних програмах. Міжнародної академічної мобільності сприяють також спеціалізовані служби сприяння експорту освітніх послуг та академічному обміну викладачів та студентів, такі як французькі «Edu France», «Egide» або німецька DAAD.

У результаті процесів глобалізації та інтернаціоналізації освіти за останні десятиліття значно посилилася соціальна, економічна і політична роль університетів. Широку популярність у всьому світі отримала так звана модель глобального науководослідного університету (global research university), в рамках якої університети стають активними гравцями не тільки у виробництві нових знань, але і в їх поширенні і використанні через інноваційну діяльність.

Крім цього, в останні п'ятнадцять років виникли нові форми інтернаціоналізації, що характеризуються транскордонною мобільністю вузів чи їх програм. Програмна мобільність включає в себе дистанційні курси навчання, пропоновані зарубіжними вузами, або спільні курси і програми. Мобільність вузів передбачає відкриття зарубіжних кампусів університетами чи створення абсолютно нового вузу із залученням капіталу іноземного університету [7, с. 32 – 34].

Вчасно усвідомивши переваги впливу на світ через освіту, північноамериканські університети стали світовими лідерами з залучення іноземних студентів. За даними ЮНЕСКО, в 2007 р. вузи США прийняли найбільшу кількість іноземних студентів - 595 900 осіб, 21,3% від загального числа іноземних студентів у світі. Значна кількість іноземних студентів навчалася у Великобританії - 351 500 осіб (відповідно 12%). Третє місце належить Франції - 246 600 осіб (9%), за трійкою лідерів ідуть Австралія - 211 500 осіб, Німеччина - 206 900 осіб, Японія - 125 900 осіб, Канада - 68 500 осіб, Південна Африка - 60 600 осіб, Росія - 60 300 чоловік і Італія - 57 300 осіб [11, с. 117.].

На ці 11 держав припадає 71% мобільних студентів в світі, з них 62% навчається в перших шести країнах. Більшість країн з цього списку одночасно є країнами постачальниками іноземних студентів: Німеччина (77500), Японія (54500), Франції (54000), США (50300), Канада (43900) і Росія (42900). Найбільше число студентів за кордон посилає Китай (майже 421100), Індія (153300) і Республіка Корея (105300).

Великим постачальником «молодих умів» для США сьогодні є Азія. Половина іноземних студентів, що навчаються в американських університетах, є вихідцями з Індії, Китаю, Тайваню, Південної Кореї та Японії. Крім політичного впливу, навчання зарубіжних студентів приносить США значний економічний прибуток. Важливу роль у привабливості американської освіти відіграє англійська мова, яка є мовою міжнародного спілкування. Крім цього, у США є «дозвільна практика», яка дозволяє іноземним студентам, які здобули освіту в США, протягом одного календарного року постійно проживати на території США без оформлення додаткових в'їзних документів і працювати в університетах, некомерційних дослідницьких

організаціях або в приватному секторі. Таким чином, будь-який іноземний громадянин, який закінчив американський університет, може отримати в США ще досвід роботи за фахом [3, с. 214].

Важливою умовою у розподілі іноземних студентів за світовими освітніми центрами є не тільки привабливість тієї чи іншої освітньої системи, а й неакадемічні фактори, такі як вартість проживання, умови отримання віз, громадянства після закінчення університету, рівень толерантності суспільства в приймаючій країні та умови інтеграції в нього.

Головною програмою ЄС з обміну студентів вважається Еразмус Мундус – освітня програма ЄС, спрямована на активізацію міжнародної співпраці та підвищення мобільності студентів, викладачів, науковців європейських університетів та вищих навчальних закладів третіх країн на всіх континентах. Намагаючись перетворити ЄС на світового лідера в освіті, а європейські університети – на осередки знань та інновацій, програма Еразмус Мундус також ставить за мету сприяння взаєморозумінню між людьми, активізацію міжкультурного діалогу.

Програма Еразмус Мундус є відповіддю на виклики, що постають перед сучасною системою вищої освіти: підготовка громадян Європи до життя в глобалізованому багатокультурному суспільстві, яке ґрунтується на знаннях та освіті, підвищення якості й привабливості вищої освіти в Європі. Такі принципи відповідають Лісабонській стратегії ЄС, згідно з якою уряди країн - членів ЄС взяли на себе зобов'язання зробити європейську економіку конкурентоспроможною і здатною до динамічного розвитку, а європейську систему вищої освіти – доступнішою і найякіснішою у світі. Програма підтримує також реалізацію Болонського процесу, сприяючи визнанню академічних ступенів і розвитку інтернаціоналізації університетської освіти.

Програма Еразмус Мундус була започаткована Європейським Союзом в 2004 р. для країн, які не входять до ЄС. Студенти старших курсів і науковці з різних країн, у тому числі й з України, мають змогу отримувати стипендії від ЄС для продовження навчання або проведення наукових досліджень в країнах ЄС. Програма має три компоненти.

Перший компонент – Спільні курси і програми Еразмус Мундус:

- спільні, розроблені за участю консорціуму університетів, магістерські (1a) та докторські (1b) програми;
- стипендії для тих студентів, які обирають ці програми;
- стипендії для підготовки та викладання спільних програм і проведення досліджень в рамках навчання [1].

Участь в обмінах програми можуть брати: українські студенти або випускники, які вже здобули вищу освіту (ступінь бакалавра, магістра або їх еквіваленти), аспіранти, докторанти, молоді науковці, а також українські науковці і викладачі, на запрошення своїх колег з європейських університетів, теж можуть долучитися до розробки курсів і програм Еразмус Мундус (за чинними умовами, треті країни, включаючи Україну, не можуть виступати ініціаторами або заявниками на створення консорціуму і розробку курсів і програм Еразмус Мундус).

Другий компонент - Партнерство Еразмус Мундус (колишній напрям Еразмус Мундус: Вікно зовнішньої співпраці):

- налагодження партнерства між університетами ЄС і третіх країн з метою обміну студентами (бакалаврський, магістерський, докторський рівні) та науково-педагогічними кадрами;
- стипендії для студентів, викладачів, науковців з європейських вищих навчальних закладів і третіх країн.

За цим компонентом програми з конкретною метою утворюється партнерство між європейськими університетами та вищими навчальними закладами третьої країни або групи країн. Стипендії для студентів і викладачів на оплату подорожування, навчання, проведення досліджень тощо надаються, щоб сприяти досягнен-

ню загальної мети партнерства. Передбачено двосторонній обмін, тож в рамках утвореного партнерства в українських університетах можуть викладати зарубіжні викладачі і навчатися студенти-іноземці [2].

Ерасмус Мундус – одна з самих популярних програм обміну серед українських студентів. Серед українських вузів, що входять до консорціуму:

1. Дніпропетровський національний університет
2. Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця
3. Харківська національна академія міського господарства
4. Львівський національний університет ім. Івана Франка
5. Національний університет ім. Тараса Шевченка
6. Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського

Компонент 3: Проекти з пропагування освіти взагалі та міжнародної співпраці в освіті.

В епоху економіки знань додана вартість та економічне зростання досягаються за рахунок освіти та інновацій. Відповідно, університети перетворюються на центри, де акумулюються знання і народжуються інновації.

Проекти в рамках зазначеного компоненту спрямовані на підвищення привабливості вищої освіти в ЄС, її пропагування в третіх країнах, посилення міжкультурної співпраці, поширення й поглиблення міжкультурного діалогу.

Участь у цьому компоненті програми можуть брати:

- вищі навчальні заклади та науково-дослідні інституції з країн – членів ЄС і третіх країн;
- інші організації освітньої галузі, орієнтовані на підтримку розвитку сфери вищої освіти [2].

Європейська Комісія відповідала за функціонування програми Еразмус Мундус у період 2009-2013 р. Вона керувала бюджетом і встановлювала пріоритети, цілі і критерії Програми. Крім того, вона спрямовувала і контролювала здійснення загального спостереження та оцінки Програми на європейському рівні.

The Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA) відповідає за здійснення Програми Erasmus Mundus [1].

Тобто, за проведення та суть обінних програм відповідають інституції ЄС, що осприяє контролю над освітнім простором не тільки на території ЄС, але й впливає на освітні процеси інших країн-партнерів ЄС.

У 2014 році стартувала нова програма Ерасмус, що має назву «Ерасмус для всіх» («Erasmus for all»). Це нова програма ЄС у галузі освіти, професійної підготовки, розвитку молоді і спорту, запропонована Європейською комісією 23 листопада 2011 року.

Програма «Erasmus для всіх» має об'єднати всі нинішні проекти ЄС та міжнародне співтовариство в галузі освіти, професійної підготовки, розвитку молоді і спорту, замінивши існуючі ініціативи єдиною програмою. Ці зміни покликані підвищити ефективність, спростити процес отримання грантів, а також скоротити дублювання функцій і фрагментацію.

Удвічі більше учасників, ніж раніше - тобто до 5 мільйонів чоловік - зможуть отримати освіту і пройти професійну підготовку за кордоном завдяки грантам в рамках «Erasmus для всіх». Очікується, що серед них будуть майже 3 мільйони студентів вищих навчальних і професійних закладів. Студенти денної форми навчання, які претендують на отримання Магістерського ступеня, зможуть також скористатися новою програмою кредитування, запущеною спільно з Групою Європейського інвестиційного банку [8].

Програма Темпус (Tempus – Trans-European Mobility Programme for University Studies) – освітня програма Європейського Союзу, яка підтримує модернізацію системи вищої освіти та створює простір для співпраці в країнах-партнерах ЄС через університетські проекти. Також програма спрямована на добровільне наближен-

ня систем вищої освіти в країнах-партнерах до здобутків розвитку вищої освіти в державах-членах ЄС, і додатково пропагує підхід міжлюдської співпраці (people to people approach).

Програма Темпус, заснована в 1990 році для максимально збалансованого співробітництва та вдосконалення систем вищої освіти в державах-членах ЄС і країн-партнерів, та охоплює сьогодні загалом 27 країн: на Західних Балканах, у Східній Європі, Центральній Азії, Північній Африці та на Близькому Сході [119].

Програма Темпус фінансує міжуніверситетську співпрацю в сфері розробки та вдосконалення навчальних програм, управління університетами, взаємодії науковців та громадянського суспільства, партнерство освіти і бізнесу, а також структурні реформи в сфері вищої освіти.

Програма Темпус є найбільш тривалою, її перший етап розпочався в 1990 році: Tempus I – 1990-1994; Tempus II – 1994-1998; Tempus II ibis – 1998-2000; Tempus III – 2000-2006. З 2007 року було розпочато новий етап програми – Tempus IV (2007-2013) [4].

Україна приєдналася до програми Темпус 29 квітня 1993 р. На той період, програма Темпус мала спрямованість на удосконалення управління закладами освіти, оновлення або розробку нових навчальних програм і підвищення кваліфікації викладачів, особливо у таких дисциплінах, як економіка, іноземні мови, суспільні науки, європейські студії та право.

На третьому етапі програми Темпус (2000-2006 рр.) відбувся перехід до нових пріоритетів і нової предметної сфери. Участь України в програмі Темпус III узгоджувалася з приєднанням до Болонського процесу та входженням до Європейського простору вищої освіти, що відповідно позначалося на цілеспрямованні проектів. До пріоритетних напрямів, крім економіки та бізнес-менеджменту, було включено сільське господарство, інформаційно-комунікативні технології та екологію [4].

Починаючи з 2000 р. до проектів Темпус, окрім університетів, долучаються інші партнери – підприємства, неурядові організації, органи влади. Тож, учасниками проектів Темпус в Україні стають Секретаріат Кабінету Міністрів України, міністерства освіти і науки, охорони довкілля, аграрної політики, обласні державні адміністрації та міські ради, спілки промисловців, аграрні підприємства, порти, слухацькі ради університетів і науково-дослідні інституції.

Програма допомагає в придбанні нового сучасного обладнання для університетів – комп'ютерів і спеціального лабораторного обладнання, у проведенні наукових досліджень тощо.

Пріоритети та напрями реалізації програми Темпус четвертого етапу в Україні пов'язані, насамперед, з розвитком Болонського процесу [10].

Пріоритети першого, другого, третього, четвертого та п'ятого конкурсів були спрямовані загалом: на модернізацію початкових планів, враховуючи впровадження триступеневої структури, відповідно до Європейської системи накопичення та трансферу кредитів (ECTS) та визнання дипломів; розвиток дисциплін: педагогіка, машинобудування та технології, право, освіта, матеріалознавство, соціальні науки, природничі науки, сільське господарство, навколишнє середовище, туризм та послуги, міське та регіональне планування; управління ВНЗ та студентськими службами; запровадження механізмів забезпечення якості; інституційна та фінансова автономія; рівний та прозорий доступ до вищої освіти; розвиток міжнародних зв'язків, а також у напрямку вища освіта та суспільство: розвиток партнерства ВНЗ із бізнесом, рівний доступ до вищої освіти, тренінги для державних службовців, трикутник знань: освіта – інновації – дослідження, рамка кваліфікацій.

Унаслідок реалізації проектів Темпус в Україні були розроблені нові навчальні курси та програми, що відповідають сучасним потребам ринку праці. Викладачі університетів підтверджують, що кооперація з європейськими колегами надала можливість набути нових знань, запровадити нові методи викладання та оцінювання,

що зрештою збільшило конкурс в університетах – учасниках програми Темпус.

Проекти, зокрема, стосуються:

- забезпечення якості, включаючи удосконалення процедур ліцензування, акредитації та атестації; запровадження Європейської системи накопичення та трансферу кредитів, відповідної підготовки експертів і викладачів;
- переходу до трициклової системи вищої освіти, включаючи розробку необхідного нормативно-правового забезпечення, підготовку та запровадження курсів і програм третього циклу;
- удосконалення систем управління і врядування у вищих навчальних закладах, включаючи студентське самоврядування, оптимізацію процесів управління вищим навчальним закладом, розширення кола осіб, залучених до процесів прийняття управлінських рішень [9].

Програма Темпус сприяє інтернаціоналізації університетів, створенню тривалого партнерства між українськими та європейськими вищими навчальними закладами, яке не припиняється й після завершення проектів, започаткуванню нових дослідницьких проектів або проектів з обміну. У багатьох випадках програма Темпус допомогла налагодити діалог між вищими навчальними закладами та Міністерством освіти і науки України, його регіональними підрозділами, між науково-педагогічним складом та адміністрацією закладу, між працедавцями, викладачами та студентами.

Особливої уваги заслуговує політика ЄС (Болонський процес), спрямована на створення Європейського простору вищої освіти. Цей процес спочатку мав два виміри: внутрішній і зовнішній. Внутрішньоєвропейське завдання Болонського процесу полягало у підвищенні якості вищої освіти в Європі (на початку 1990-х років намітилося певне відставання в цій сфері від США та Австралії); в підвищенні ефективності освітньої діяльності університетів для потреб економіки, заснованої на знаннях; і у формуванні нової ідентичності - «європейського студента» (а не німецького, французького і т. д.).

Зовнішній вимір Болонського процесу спрямований на конкурентну боротьбу за кращих студентів та викладачів на міжнародному освітньому ринку за допомогою підвищення привабливості європейської системи вищої освіти, а також переходу від «європеїзації» до «інтернаціоналізації» (до 1990-х років ці поняття збігалися) освіти в Європі [5].

Українська освітня система поки мало придатна для того, щоб готувати освічені й кваліфіковані кадри для сучасного ринку праці. Вирішення цієї проблеми вимагає серйозних змін у підходах до навчання, структури та змісту навчального процесу, мотивованого навчання студентів і, нарешті, відповідності отриманих студентами знань до попиту з боку роботодавців. І введення, наприклад, двох циклів навчання для української освіти не може бути самодостатньою метою. Це означає, що входження України в Болонський процес має комплексні перешкоди: по-перше, структура системи освітніх рівнів, по-друге, якісні зміни в навчальному процесі, так як і змістовне наповнення навчальних програм відповідних освітніх рівнів [6, с. 4].

Якщо приймати умову про двох циклах навчання, то тут ми стикаємося з проблемою недооцінки такого освітнього рівня бакалавр - як з боку студентів, так і з боку роботодавців. В цілому, для західних освітніх систем рівень бакалавра є вже достатнім для того, щоб випускник вважався фахівцем у своїй галузі і мав можливість займати відповідну виробничу позицію. Для України кваліфікаційний рівень бакалавра поки виглядає чимось дивним і екзотичним, а на побутовому рівні (і навіть на співбесідах з роботодавцями) розглядається як вища освіта.

Чи не краще складається ситуація і з рівнем магістра та спеціаліста. З одного боку, програми навчання, в основі своїй, подібні. З іншого боку, спеціалісти та магістри акредитуються за різними рівнями - III і IV рівня акредитації, відповідно. Це в тих умовах, що ступінь бакалавра проходить теж за III рівнем акредитації.

В результаті, намагаючись формально наблизити нашу систему до європейських вимог, ми тільки заплутали систему освітньо-кваліфікаційних рівнів, не змінивши змістовної частини навчальних планів. Вимоги до рівня спеціаліста не зазнали змін, а рівні бакалавра та магістра не отримали якогось нового змістовного наповнення - це виявилися або урізані, або кілька розширені програми.

Висновки. Слід зазначити, що академічні обміни та наближення нашої системи освіти до європейської – два важливих інструмента ЄС вплинути та змінити думку громадськості на Союз. Адже можна спостерігати, що студенти, котрі хоч деякий час навчалися в європейських вузах, починають ототожнювати себе з європейцями. Одним з головних завдань як Болонського процесу, так і обмінних програм є впровадження європейського виміру у систему освіти України та інших держав. Сферу освіти можна вважати одним з інструментів поширення політики «розумної сили» ЄС поруч з економічними важелями, політикою безпеки, дипломатією та ін.

Спільний освітній простір та програми обміну є корисними для внутрішньої політики, так і зовнішньої. Єдність освітньої системи ЄС є дієвим механізмом конструювання європейської ідентичності. Якісна та кваліфікована освіта стає визітною картою Союзу серед інших країн. Все більше студентів намагаються потрапити до європейських вузів заради отримання «гідної» освіти. Тим самим, у ЄС є інструмент впливу на розвиток поглядів молодого покоління, котрі, повертаючись додому, розповсюджують європейські цінності та ідеї серед громадськості.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. About Erasmus Mundus 2009-2013 [Electronic resource]. – Access mode : http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/programme/about_erasmus_mundus_en.php (Accessed 20 February 2015)
2. Erasmus Mundus [Electronic resource]. – Access mode : http://v4.udsu.ru/inter/erasmus_mundus – Access mode:
3. How many students study abroad? // OECD Factbook 2011-2012. Economic, Environment and Social Statistics. – 2011. – P. 214.
4. Tempus Programme [Electronic resource]. – Access mode : <http://eacea.ec.europa.eu/tempus> (Accessed 20 February 2015)
5. The Bologna Declaration of 19 June 1999 [Electronic resource]. – Access mode : www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf (Accessed 20 February 2015)
6. Андрущенко В. Педагогічна освіта України в стратегії Болонського процесу / В. Андрущенко // Освіта України. – 2004. – № 13. – С. 4–6
7. Всемирный доклад по образованию 2006. Сравнение мировой статистики в области образования – Институт статистики ЮНЕСКО. – Монреаль, 2006. – С. 32-34
8. Высшее образование [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eeas.europa.eu/delegations/russia/eu_russia/fields_cooperation/higher_education/index_ru.htm (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
9. Карта проектів програми Темпус в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/catalogue/248354.html> (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
10. Темпус в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.tempus.org.ua/uk/tempus/tempus-v-ukraini/79-2009-05-19-20-52-43.html (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
11. Трэмблэй К. Интернационализация: формирование стратегий в национальном контексте / К. Трэмблэй // Вестник международных организаций. – 2010. – № 3 (29). – С. 110–169.

REFERENCES:

1. About Erasmus Mundus 2009-2013, available at: http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/programme/about_erasmus_mundus_en.php (Accessed 15 February 2015)
2. Erasmus Mundus, available at: http://v4.udsu.ru/inter/erasmus_mundus (Accessed 15 February 2015)
3. 'How many students study abroad?' (2011) In *OECD Factbook 2011-2012. Economic, Environment and Social Statistics*, p. 214.
4. Tempus Programme, available at: <http://eacea.ec.europa.eu/tempus> (Accessed 15 February 2015)

5. *The Bologna Declaration of 19 June 1999*, available at: www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf (Accessed 15 February 2015)

6. Andrushchenko, V. (2004) 'Pedagogichna osvita Ukrainy v strategiyi Bolonskogo protsesu' [Pedagogical education of Ukraine in the strategy of Bologna process] In *Osvita Ukrainy [Education of Ukraine]*, № 13, pp. 4–6

7. *Vsemirnyy doklad po obrazovaniyu 2006. Sravneniye mirovoy statistiki v oblasti obrazovaniya* (2006) [Comparison of World Education Statistics], UNESCO Institute of Statistics. Montreal, pp. 32–34

8. *Vyssheye obrazovaniye [Higher education]*, available at: http://eeas.europa.eu/delegations/russia/eu_russia/fields_cooperation/higher_education/index_ru.htm (Accessed 15 February 2015)

9. *Karta prektiv programy Tempus v Ukraini [Map of Tempus projects in Ukraine]*, available at: <http://eu.prostir.ua/catalogue/248354.html>

10. *Tempus v Ukraini [Tempus in Ukraine]*, available at: www.tempus.org.ua/uk/tempus/tempus-v-ukraini/79-2009-05-19-20-52-43.html (Accessed 15 February 2015)

11. Trembley, K. (2010) 'Internatsionalizatsiya: formirovaniye strategiy v natsionalnom kontekste' [Internationalisation: Shaping Strategies in the national context] In *Vesnik mezhdunarodnykh organizatsiy [Bulletin of international organizations]*, № 3 (29), pp. 110–169.

Манько В. И., аспирантка кафедри міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара (Дніпропетровськ, Україна). E-mail: lera.moonko@gmail.com

Образовательные программы и обмен как инструмент влияния Европейского Союза

Аннотация. Рассмотрены образование и образовательные программы Европейского Союза как инструменты влияния и построения имиджа стран ЕС. Указано, что в результате процессов глобализации и интернационализации образования за последние десятилетия значительно усилилась социальная, экономическая и политическая роль университетов. Рассмотрены основные образовательные и научные программы ЕС и их функции. Определены основные преимущества и проблемы привлечения Украины в Европейское образовательное пространство.

Ключевые слова: влияние, ЕС, внешняя политика, образование, мобильность студентов, образовательные программы, «Эразмус», «Темпус», Болонский процесс.

Manko V., postgraduate student of the department of the international relations, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnipropetrovsk, Ukraine), E-mail: lera.moonko@gmail.com

Educational programs and exchange as the tool of impact of the European Union

Annotation. The central task of the foreign policy of any state is to strengthen its position and prestige in the international arena, creating favorable external conditions for long-term socio-economic development. Foreign policy tools of the task changes from one era to another. In XX century. in a bipolar world dominated by the increasing trend was primarily «hard power» - military and economic power. At the present stage of world development under the influence of globalization and the formation of a new multipolar system of international relations to the fore as the main factors of influence on world politics, along with military and political weight and economic resources imposed factors «soft power»: achievements in the field of culture and art, science, technology, education, etc.

As a result of globalization and internationalization of education over the past decade has increased the social, economic and political role of universities. Widely known throughout the world was the so-called model of a global research university, in which universities are active players not only in the production of new knowledge, but also in their distribution and use through innovation.

It should be noted that academic exchanges and convergence of our educational system to EU - two important EU instruments to influence and change public opinion in the Union. We can see that students who attended at least some time in European universities are beginning to identify with Europeans. One of the main objectives of the Bologna Process as well as exchange programs is the introduction of the European dimension in the education system of Ukraine and other countries. Sphere of education can be considered one of tools distribution of «smart power» policy alongside the EU economic levers, security policy, diplomacy and others.

A common educational space and exchange programs are useful for domestic policy and foreign policy. Unity and uniqueness of EU educational system is an effective mechanism for constructing European identity. Qualitative and qualified education becomes Business Card for Union among other countries. More and more students are trying to get to European universities for the sake of «worthy» of education. Thus, the development younger generation views, who, returning home, spread European values and ideas among the public, is a tool to the EU's influence.

Key words: impact, EU foreign policy, education, mobility of students, educational programs, «Erasmus», «Tempus», Bologna Process.

УДК 32.25

Насадюк Ю. С.

аспірантка Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна), E-mail: julia_rovbyut90@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ПРОЦЕС ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

***Анотація.** У запропонованій статті розкриваються особливості формування політичних цінностей починаючи з розпаду СРСР і до сьогоднішнього дня. Основна увага акцентується на тому, що політичні цінності є складовими цінностями певного соціуму, тобто мають соціальний характер. Зазначається, що сукупність політичних цінностей створює певну систему, яка виступає однією з ключових ланок політичних відносин суспільства і певним чином впливає на процес забезпечення життєдіяльності українського соціуму.*

***Ключові слова:** політичні цінності, культура, соціум, суспільство, солідарність, субсидіарність, системотворча цінність.*

Цінності функціонують на різних рівнях – як принцип регулятивних засад держави, як норми впорядкування відносин в суспільстві, умова формування комунікативних зв'язків, як система впорядкування та самоствердження особистісних начал людини. Якщо розглядати політичні цінності як переконання щодо цілей, які суб'єкти політичного процесу мають реалізувати, то саме поняття цінність – це феномен, який має для людини важливе значення і відповідає її актуальним потребам та ідеалам, тобто це опосередковане культурою поняття, яке є еталоном належного у досягненні потреб. Актуальності та практичній значущості цій проблематиці надає дослідження політичної культури глобалізованого світу, у якому зростає взаємозалежність країн, збільшується кількість світових інформаційних потоків, що проникають в усі сфери життєдіяльності, в тому числі зміни зазнають також цінності. Культура є середовищем політичного розвитку, політичної активності населення. Саме від неї залежить характер і якість реформування суспільства.

Для вивчення проблеми політичних цінностей важливе значення мають роботи В. Будза, Й. Гейзінга, М. Корвата, В. Мілановського, В. Медведчука, Н. Неновські, І. Чудінової та інших. Серед вітчизняних авторів проблему політичних цінностей у контексті її змісту, форм, сутності, механізмів формування тощо досліджували Н. Гедікова, Н. Жабінець, Л. Лясота, О. Сверхко, Б. Цимбалістого та ін. Дослідники відзначають, що під впливом різних економічних, політичних, соціальних і культурних факторів домінуючими у ціннісній свідомості українців стали вітальні цінності. Помітнішою стає значущість для людей певних соціальних і самореалізаційних цінностей («створення у суспільстві однакових можливостей для всіх»), «суспільне визнання», «відсутність значного соціального розшарування»). Саме тому виникає необхідність більш детального дослідження впливу політичних цінностей на життя та діяльність українського суспільства.

Для того щоб розглянути яким чином політичні цінності зв'язані з людською свідомістю, та як саме впливають на життєдіяльність українського соціуму, спо-

чатку розглянемо особливості формування та розвитку політичних цінностей в суспільстві.

Цінності, й зокрема політичні вимагають свого дослідження віднаходження їх у певних прикладних сферах, де вони виявляються найяскравіше. Такими сферами можуть виступати три системи існування людини: сама людина, суспільство та реальність (дійсність, об'єктивне буття). Під реальністю ми розуміємо сферу, в якій утілилася економічно-соціальна ситуація, яка може бути відмінною від її розуміння як конкретною людиною, так і суспільством, ба й обома загалом. Взаємодія в цих царинах і надає концептуальності трактуванню політичних цінностей. Ми розглянемо історичну ретроспективу розвитку політичних цінностей з метою визначення елементів, що їх формують, і окреслимо найактуальніші й найважливіші на сьогоднішній день [1, с. 118-119].

Для людини цінності виступають у двох основних іпостасях: як цінності-цілі і як цінності-засоби. Вони визначають одну з можливих рамок людської соціокультурної активності людини, виявляють себе в діях причому виступають як їхнім суб'єктом, так і об'єктом. Вони є невід'ємною атрибутивною складовою людської діяльності, формою трансформації й реалізації людських бажань. Сприйняття їх творить межу сприйняття людини, відтворюється в її внутрішньому світі й способі визначення власних потреб, які саме й визначають сутність дій, зокрема політичних, а також способи їхньої інституціоналізації, проєкції на майбутнє та, головне, показують координати місця людини в системі політичних відносин у державі [1, с. 119].

Зміна характеру політичної системи викликала необхідність трансформації політичної культури, яка проходить зі значними труднощами та деформаціями. До цього призвели зневіра в політиці та владі, аполітичність населення. Як наслідок, більшість людей не оцінюють належним чином символів держави, лідерів політичних партій, не відслідковують основні події в житті країни. Швидкий розпад колишнього СРСР на окремі незалежні держави спричинив те, що суспільство із застарілою системою цінностей опинилося в нових політичних, економічних і навіть географічних умовах. Попередня система цінностей ще жива та активно використовується громадянами в сучасних умовах трансформації політичної культури. Сучасне суспільство розкололося: паралельно існують дві культури, дві системи оцінок, норм, що виявляється в дестабілізації суспільства, виникненні конфліктів та напруженості.

Різноманітність ідей, цінностей, які спостерігаються в нашому суспільстві, означає існування тоталітарних стереотипів та одночасне виникнення національних ідей, розповсюдження демократичних норм. Все це дивовижно переплітається у формуванні політичної культури сучасного українського суспільства. Розкол суспільства по базових цінностях спричиняє дестабілізацію політичного та соціально-економічного життя країни [2].

В результаті розколу суспільства можливе виникнення так званих ціннісних конфліктів, які породжуються несправедливим розподілом матеріальних і духовних благ, подолання яких можливе за допомогою політики соціального вирівнювання, характерної для соціальних держав.

В рамках соціальної держави здійснюється пошук оптимального співвідношення між цінностями рівності і свободи. Від цього співвідношення значною мірою залежать взаємовідносини держави та індивіда. Якщо переважає рівність як цінність, тоді виправдовується державний перерозподіл доходів, якщо ж домінує цінність свободи, тоді основна ставка здійснюється у бік вільного ринкового регулювання. Гармонійне забезпечення зазначеного співвідношення в рамках соціальної держави досягається поєднанням принципів солідарності і субсидіарності. Солідарність передбачає єдність та цілеспрямоване об'єднання різних груп і верств суспільства довкола основних визначених державою цілей і цінностей, як поточних, так і розрахованих на довгострокову перспективу. Ідея солідарності ґрунтується на допомозі

сильніших слабшим, на взаємній підтримці і взаємних обов'язках громадян перед державою та один перед одним. Субсидіарність є принципом організації і діяльності держави та інших інститутів, згідно з яким вищі ешелони управління виконують лише ті завдання, які виявляються не під силу нижчим за рангом органам і зобов'язуються допомагати останнім у підтриманні їхньої самостійності та власної відповідальності. Ініційована державою субсидіарність сприяє подоланню споживацької психології у громадян та їхніх об'єднань, функціонального переважання держави, неконтрольованого розростання бюрократії, а також стимулює групову та особисту ініціативу населення.

Механізм формування і функціонування політичних цінностей в окремо взятому суспільстві тісно пов'язаний із загальним розвитком моральних норм в різних сферах суспільного життя. Наявність кризових явищ у сфері моралі, – на думку Йогана Гейзінги, – є «більш небезпечною, ніж пониження інтелектуального потенціалу» [3, с. 306]. Втрата теоретичних підвалин ціннісно-морального розвитку суспільства тягне за собою втрату сили і розуміння обов'язковості моральних норм.

Сьогодення вимагає від сучасного суспільства створення стійкої, диференційованої системи політичних суспільно-позитивних цінностей, які відповідали б уподобанням громадян, історичним реаліям та сприяли створенню демократичного суспільства. Спостерігається підвищення значення таких цінностей як порядок і стабільність, зміцнення держави, від якої її громадяни очікують позитивних змін у вирішенні своїх матеріальних і соціальних проблем.

Значне місце займає система цінностей як у формуванні цілісної структури особистості, так і в забезпеченні стабільності будь-якої політичної системи суспільства, згуртованості соціальних груп. Боротьба між пануючими цінностями призводить, з одного боку, до нестабільності суспільства, конфліктів в ідеології та політиці, руйнування політичної культури, а з іншого, – до пошуку нових ціннісних орієнтацій, подолання духовної та політичної кризи. На особистісному рівні втрата або руйнування базових цінностей призводить до дезорієнтації людини в політичному процесі, втрати мотиваційного компоненту діяльності, а іноді й до зневіри та внутрішньої нестабільності.

Система цінностей вимагає виявлення головної (системотворчої) цінності, за допомогою якої навколо неї могли б об'єднатися інші цінності та ідеї. Можна запропонувати різні ідеї-цінності, які можуть виступати системотворчими. Зокрема, А. Демидов стверджує, що «екологічна та гуманістична ціннісні домінанти є найбільш перспективними: на їх основі можуть бути вироблені гарантії виживання людства; вони не знаходяться в стані жорсткої конфронтації з інтересами будь-якої соціальної групи або політичної спільності; їх послідовна реалізація буде сприяти гармонізації суспільних відносин». А. Аніпкін вважає такою ідеєю - ідею Батьківщини. З. Бжезінський обґрунтовує, як найпривабливішу політичну цінність, права людини. Проте, на нашу думку найважливіше значення належить національній ідеї, оскільки навколо неї об'єднуються полі- чи моноетнічна спільнота, як джерело і синтез стратегії дій, які уможливають збереження і розвиток національного буття. Основою її визначаються права і свободи людини забезпечені державою. Але ця ідея може мати різні вияви: від вкрай негативних (нацизм, войовничий націоналізм, автаркія) до загальноприйнятних (патріотизм, економічна самостійність, повага до національних меншин та ін.). Системотворчою може бути також ідея безпеки, що гарантує екологічну та соціальну свободу суспільства. Об'єднання людей заради миру та згоди, розвитку суспільства та людини можливе, на думку І. Чудінової, навколо таких цінностей як стабільність і толерантність [4]. В. Медведчук визначає в якості основних цінностей свободу, справедливість, солідарність, які сприяють єднанню нації «у її прагненні загального суспільного блага» [5]. Ідеї гуманізму приваблюють сучасних науковців і пропонуються ними як національна ідеологія, що визнає найвищою цінністю людину, її життя та працю. «Через гуманізм можна осяг-

нути свободу в матеріальному та духовному, економічному та політичному вимірах. Тільки через гуманізм можна побудувати стабільне громадянське суспільство, де мораль та право зосереджені на людині» [6, с. 51].

Для нашого суспільства, яке є перехідним, щоб визначити системотворчу ідею-цінність необхідно подолати нестабільність, політичну незрілість народу, невизначеність й неоднозначність національної і соціальної структури суспільства, стару систему цінностей, і тоді створити нову систему цінностей та цілісну ідеологію. Більшість населення в такому суспільстві віддає перевагу економічним перетворенням над суспільно-культурними. Консолідація людей навколо створення центральної ідеї-цінності (або ряду ідей) допоможе в розробці основних засад формування цілісного суспільства, яке буде економічно та політично стабільним.

У процесі формування системи цінностей суспільству, що стало на шлях формування демократичного ладу, важливо враховувати багатий досвід високорозвинених демократичних країн Заходу з достатньо розвинутою громадянською політичною культурою. Особливо актуальними на теперішньому етапі перетворення українського суспільства є засвоєння та запозичення європейських ціннісних пріоритетів у суспільно-політичній сфері та в галузі економіки. Слід зауважити, що процес формування системи цінностей західного суспільства відбувався поступово, протягом тривалого історичного періоду на основі певних національних, релігійних, загальнокультурних традицій. Таким чином, зміст системи цінностей країни залежить від рівня розвитку національної культури, психології, ментальності її народу. Дослідники української ментальності В. Храмова, Ю. Пахомов, Б. Цимбалістий та інші слушно зазначають, що Україна за своїми ментально-психологічними характеристиками має великі шанси швидкої інтеграції до суспільства західного типу, порівняно з іншими колишніми республіками СРСР [2].

Проте, культура нашого народу характеризується певними особливостями, які часто пов'язані з розбіжностями в традиціях, історичній та релігійній свідомості: традиціоналізм, що спричиняє уповільнений темп реформування політичної та соціальної сфери життя; політичній поведінці українського суспільства, зокрема, не характерна така риса як суворість дотримання моральних та політико-правових норм поведінки. Контроль за їх дотриманням сприймається як вторгнення у сферу самодіяльності суверенної особистості. Хоча нерідко така самодіяльність є шкідливою і навіть небезпечною для суспільства.

В українському суспільстві спостерігається бездіяльнісне сподівання на «Боже милість», на допомогу «братів-сусідів». Переважають споглядацький спосіб життя над активним, що зумовлене довготривалим співіснуванням нашого народу з плодючою землею, сприятливим кліматом; тяжінням до малих груп, об'єднань (родина, громада); особливим значенням жінки в ментальності українців (Б. Цимбалістий) [7].

Політичні цінності, якщо вони формуються адекватно до потреб розвитку конкретного соціуму, здатні слугувати засобом ефективної комунікації. Ціннісна основа, якщо вона співпадає на цивілізаційному рівні, може бути використана в якості способу налагодження нормальних відносин не тільки на внутрішньополітичному, а й на міждержавному рівні. «Відмінність між суспільствами і спільнотами полягає в рівні і цілях комунікації: в перших вона є засобом мирного співіснування, а в останніх – це цінність сама по собі. Контроль над комунікацією між учасниками конфлікту являє собою спробу підвищити її рівень, що дозволило б перетворити конкуренції і протиборство в пошук спільних цінностей» [8, с. 137].

Сучасне суспільство стоїть на шляху визначення нових цінностей, їх зміни та реалізації інтересів, враховуючи зміни в історичному, соціально-політичному житті цивілізації. За визначенням болгарського вченого Н. Неновськи, «будь-яка ціннісна ієрархія носить конкретно-історичний характер, змінюючи мету людство змінює й значення деяких окремих цінностей» [9]. За цих умов помітно зростає інтерес до

вивчення людини, як особистості, її самоцінності, формування її суджень, оцінок, світогляду, уявлень про бажане та небажане, цілей. А це в свою чергу передбачає виникнення нової системи цінностей та норм соціально-політичного співжиття. На думку А. Гордієнка, суспільна свідомість за нинішніх умов характеризується зміною ціннісних парадигм у бік усвідомлення пріоритетів загальнолюдських цінностей.

Розвинувши особисте, людина переходить до загального, коли мета життя свого роду реалізує загальнолюдські призначення. Суспільство стає засобом реалізації людини. Вона постійно вимагає від нього форми свого відображення як елемента, який стає точкою відліку, виміру людини, точкою, на яку вона може орієнтуватися, рівнятися, і точкою, яку вона має перевершити як форму самореалізації чи створення нової системи відліку [1, с. 127].

З огляду на матеріалістичну природу виникнення та розуміння цінностей та розуміння, що вони є одним з найважливіших елементів формування та корегування суспільної поведінки, слід звернутися до соціологічного аналізу цінностей саме з позицій їх суспільного значення. У цьому аспекті їх дослідив польський науковець і громадський діяч Ян Щепанський. За його визначенням, цінністю є будь-який предмет – матеріальний або ідеальний, реальний чи уявний, ідея або інститут, стосовно якого індивіди або групи займають позицію оцінки, приписують йому важливу роль у своєму житті і прагнення володіти ним відчують як необхідність. Цінностями є ті предмети, які необхідні групі для підтримання внутрішньої згуртованості і є важливими факторами поведінки індивіда. Потяг до них визначає відносини з іншими індивідами. Кожен індивід має певну ієрархію цінностей. Можуть існувати визнані цінності, до яких, проте, він не має потягу, а може існувати потяг до тих цінностей, про які індивід не зізнається. Тобто існують і приховані цінності [10, с. 22-23].

Ян Щепанський розглядав також питання про природу походження цінностей, зокрема в суспільному житті. Цікавою є його концепція, згідно з якою цінності є колективним продуктом, який формується в соціальних процесах і є ядром культури кожного індивіда та колективу або спільноти. Отже, цінності – продукт колективної життєдіяльності суспільства, формування якого починається зі створення родових форм життя з метою регуляції соціального процесу; інакше кажучи, це соціальний феномен, який виникає під впливом потреб суспільства. Закріплюючись у цій ролі, цінності стають також елементом саморегуляції, підтвердження цьому наводить Н. Крохмаль у праці «Історичні форми саморегуляції соціального процесу» [11]. У культурі кожної спільноти визнані певні системи цінностей і певна їх ієрархія. Первісні суспільства нав'язували цю ієрархію своїм членам, на противагу більш розвинутих суспільствам, де кожен має право вибирати та формувати власну систему цінностей з відповідною ієрархією, виявляючи поблажливе ставлення до відмінних цінностей. Існують цінності, повагу до яких спільнота вважає запорукою власного існування, а тому беззаперечно нав'язує їх усім, хто до неї належить, існують також інші цінності, які визнають менш важливими. Особливі ієрархії індивідуальних цінностей повинні розташовуватися в рамках ієрархії, визнаної спільнотою; право намагатися змінити систему цінностей належить дуже невеликій кількості людей, які мають особливе становище в спільноті. Отже, система цінностей розвивається в рамках культури і визначально впливає на перебіг суспільного життя [10, с. 23].

Цінності виступають загальнообов'язковими нормами існування спільноти, формуючи з неї цілісну систему, тож їх прийнято визнавати як загальнообов'язкове правило поведінки. Будучи елементом компромісу, вони опосередковано визначають структуру суспільства, формують систему узгодженості як вимогу існування єдиної системи, а отже, і політичності людської спільноти. Завдяки сформованості в певну логічну структуру, вони визначають способи взаємодії суб'єктів у суспільстві, виступають компромісом між усіма членами людської спільноти, бо є такими, що, з одного боку, здатні поєднувати консервативні і позитивні сторони, захищаючи людину від різких змін, що травмують свідомість і спричиняють відчуття розгубленості

й страху, а з іншого – мають неабияку здатність до трансформацій, закладену в структурі їхнього утворення. Цінності наділені високим мобільним потенціалом, позаяк створюються кожною одиницею спільноти – людиною, сім'єю, родом, «вулицею», містом, регіоном, країною, групою держав чи світовою спільнотою, отже, мають діяльнісний аспект, який відображає всю реальну практику, але водночас формується крізь призму практик, що відбулися, і мають не тільки прогностичні характеристики, а й наділені відчуттям отримання результату [1, с. 118].

Отже, цінності можна визначити як зовнішні чинники, що детермінують встановлення системи бачення людством самого себе. Саме за допомогою цієї системи людина сприймає дійсність як цінність. Цінності виступають межами допустимої дії у рамках конкретної системи і заборонаю виходу поза її межі. Цінності і є ця система загалом.

Отже, цінності, а саме суспільні, незалежно від їх походження, є основними і домінуючими цінностями для кожної реальності, суспільства, людини. Саме в соціальній роботі людина здійснюється як особистість. Людське життя – це і є самоздійснення, але за допомогою певної діяльності. Життя і діяльнісний характер останнього є найважливішою цінністю. Коли людська особистість виходить за межі власне матеріальних потреб і суспільної необхідності, тоді вона створює систему власного існування, що висуває найцікавіше питання залежності людини від суспільної необхідності. Будь-яка спроба відірватися від суспільства, повертає людину до реальності, до боротьби за матеріальне, а не духовне. Суспільство – це той елемент, який змушує людину відчувати себе незалежною, втрата суспільства – це втрата самого себе, здатності до реалізації. Таким чином, досить складно, неоднозначно утверджують себе ціннісні начала суспільства як системотвірної основи індивідуальних форм буття. Проте цінностей взагалі не існують в ізоляції від суспільства та суб'єкта соціального чи політичного простору. Певна властивість предмета може стати цінністю, поєднавшись з відповідною властивістю суб'єкта (потребою, інтересом). Саме зв'язки між цими двома типами властивостей і формують цінність, тобто цінність одночасно і об'єктивна, і суб'єктивна.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Денисенко В. М. Дискурс свободи: утопія та реальність вибору. / В. М. Денисенко, В. Й. Климончук, Ю. О. Привалов. – Львів: Астролябія. - 2007. – 212с.
2. Жабінець Н. В. Політичні цінності та їх втілення у процесі демократизації українського суспільства: дис. канд. політ. наук: 23. 00. 03 / Н. В. Жабінець // НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ. – 2006. – 182 с.
3. Хейзинга Й. Homo Ludens. Статті по історії культури / Й. Хейзинга. – М. : Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.
4. Чудинова И. М. Социально-политические ценности современного российского общества: проблемы их обновления и усвоения / И. М. Чудинова // Социально- гуманитарное знание. – 2003. – № 5. – С. 3-19.
5. Медведчук В. В. Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива / В. В. Медведчук. – К. : Основні цінності. - 2000. – 200 с.
6. Будз В. Власність і свобода як цінності та чинники гуманізму / В. Будз // Людина і політика. – 2003. – №4. – С. 51-55
7. Цимбалістий Б. Українська душа / Б. Цимбалістий. – К. : «Феникс». - 1992. – 128 с.
8. Воронов І. О. Політичні теорії ХХ століття / І. О. Воронов. – К. : Генеза. - 2004. – 288 с.
9. Неновски Н. Право и ценности / Н. Неновски: Пер. с болг. / Вступ. ст. и пер. В. М. Сафронова; Под ред. В. Д. Зорькина. – М. : Прогресс, 1987. – 248 с.
10. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи : монографія / Ю. Щербакова // – К. : ВЦ «Академія». - 2014. – 208 с.
11. Крохмаль Н. Історичні форми саморегуляції соціального процесу / Н. Крохмаль. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 144с

REFERENCES:

1. Denysenko, V. M., Klymonchuk, V. Y., Pryvalov, Yu. O. (2007) *Dyskurs svobody: utopiya ta real'nist' vyboru [Discourse of freedom: utopia and reality of choice]*, L'viv, Astrolyabiya, 212 p.

2. Zhabinets', N. V. (2006) *Politychni tsinnosti ta yikh vtilennya u protsesi demokratyzatsiyi ukrayins'koho suspil'stva. Dokt. Diss. [Political values and their implementation in the process of democratization of Ukrainian society. PhD. Diss.]*, Kyiv, 182 s.
3. Kheyzinga, Y. (1997) *Homo Ludens. Stat'i po istorii kul'tury [Homo Ludens. Articles on the history of culture]*, Moscow, Progress-Traditsiya, 416 p.
4. Chudinova, I. M. (2003) 'Sotsial'no-politicheskie tsennosti sovremennogo rossiyskogo obshchestva: problemy ikh obnovleniya i usvoeniya' [Socio-political values of modern Russian society: the problem of renewal and assimilation] In *Sotsial'no- gumanitarnoe znanie*, № 5, pp. 3-19.
5. Medvedchuk, V. V. (2000) *Dukh i pryntsypy sotsial-demokratiyi: ukrayins'ka perspektyva [Spirit and principles of social democracy: Ukrainian perspective]*, Kyiv, Osnovni tsinnosti, 200 p.
6. Budz, V. (2003) 'Vlasnist' i svoboda yak tsinnosti ta chynnyky humanizmu' [Property and freedom as values and humanism factors] In *Lyudyna i polityka [Man and policy]*, Vol.4, pp. 51-55
7. Tsymbalistyy, B. (1992) *Ukrayins'ka dusha [Ukrainian soul]*, Kyiv, «Fenyks», 128 p.
8. Voronov, I. O. (2004) *Politychni teoriyi XX stolittya [Political Theory XX century]*, Kyiv, Heneza, 288 p.
9. Nenovski, N. (1987) *Pravo i tsennosti [Law and values]*, Moscow, Progress, 248 p.
10. Shcherbakova, Yu. (2014) *Tsinnosti ob'yednanoi Yevropy [Values united Europe]*, Kyiv, VTs «Akademiya», 208 p.
11. Krokhmal', N. (2000) *Istorychni formy samorehulyatsiyi sotsial'noho protsesu [Historical form selfregulation of social process]*, Zaporizhzhya, Prosvita, 144 p.

Насадюк Ю. С., аспірантка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна), E-mail: julia_rovby90@mail.ru

Особенности формирования и влияния политических ценностей на процесс жизнедеятельности украинского социума

Аннотация. В предлагаемой статье раскрываются особенности формирования политических ценностей начиная с распада СССР и до настоящего времени. Основное внимание акцентируется на том, что политические ценности являются составляющими ценностями определенного социума, то есть имеют социальный характер. Отмечается, что совокупность политических ценностей создает определенную систему, которая выступает одним из ключевых звеньев политических отношений общества и определенным образом влияет на процесс обеспечения жизнедеятельности украинского социума.

Ключевые слова: политические ценности, культура, социум, общество, солидарность, субсидиарность, системотворческая ценность.

Nasadyuk J. S., postgraduate student of The Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine), E-mail: julia_rovby90@mail.ru

The features of formation and influence of political values on the process of life of ukrainian society

Abstract. Values function at different levels - as a principle of regulative foundations of state, as the norms of regulation of relationships in society, as the condition of formation of communicative connections, as the system of regulation and self-affirmation of personal rights of people. If we consider the political values as beliefs of the goals that can be realized by subjects of the political process, the concept of value should be a phenomenon that is very important to humans and respond to their urgent needs and ideals. It is a concept, that is mediated by culture and which is a benchmark of relevance in achieving of needs. Relevance and practical importance of this issue is provided by a study of political culture in a globalized world, contributing to change the values of the population.

Under the influence of various economic, political, social and cultural factors the vital values became dominant in value consciousness of Ukrainians. And these vital values do important for people certain social and self-fulfillment values («creation of a society of equal opportunities for all», «public recognition», «no significant social stratification»). Therefore there is a need for more detailed study of the impact of political values on life and activity of Ukrainian society.

For exploring this question, we will consider the historical retrospective of political values to determine the elements that form them, and will outline the most actual and important for today.

Previous value system is still alive and actively used by citizens in modern conditions of transformation of political culture. Modern society is split, and today there are two cultures, two

systems of evaluations and norms. That is manifested in the destabilization of society, conflict and tension of relation. The mechanism of formation and functioning of political values in a particular society is closely connected with the common development of moral standards in different areas of public life.

Present day demands from modern society the creation of a sustainable, differentiated system of positive socio-political values, that compliant with the preferences of citizens, the historical realities and are promoted to development of a democratic society. It is observed growing importance of such values as order and stability, strengthening the state, from which its citizens expect positive changes in solving their material and social problems.

Specific hierarchy of individual values must be placed within the hierarchy that is recognized by community; the right to try to change the value system belongs to a very small number of people who have a special position in the community.

Thus, the system of values is developed within the culture and influence on the course of public life. Therefore, values can be defined as external factors that determine the installation of a system of vision by humanity itself. It is through this system a person perceives reality as value. Values act as limits of permissible action within the framework of a specific system and prohibition of exit out of its framework. Values are this system in general.

Key words: *political values, culture, society, community, solidarity, subsidiarity, system value.*

УДК 327+341.1:061.1ЄС

Пуйо Г. І.

асистент кафедри суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна),
E-mail: pujo-galina@rambler.ru

УКРАЇНСЬКА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В ЄС: ОСНОВНІ ПРИЧИН ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ

Анотація. *Досліджено сучасний стан та масштаби української трудової міграції в ЄС. Визначено структуру трудових мігрантів за гендерною ознакою, за віковими групами, рівнем освіти та сферою зайнятості. Досліджена географічна спрямованість та рівень участі різних регіонів України у трудовій міграції, виявлено причини такого розподілу. Визначено фактори впливу на трудову міграцію та її наслідки.*

Ключові слова: *міжнародна трудова міграція, міграційний процес, країни-члени ЄС.*

Українці є однією з найчисленніших національних груп мігрантів, що прибули до країн ЄС у пошуках праці і заробітків. Зрештою, це певною мірою вигідно для самої держави, якщо кошти, зароблені її громадянами, повертаються разом із ними на батьківщину. Однак основним негативним наслідком такої еміграції є, поперше, те, що більшість українців, котрі від'їжджають за кордон на роботу, працюють нелегально, бо працевлаштування там здається їм легшим і доступнішим. Зазвичай такі, на перший погляд, легкість і доступність у подальшому спричиняють непередбачувані наслідки: юридичні проблеми в країні перебування, соціальну незахищеність людини в чужому для неї середовищі. І по-друге – якщо іммігранти починають працювати легально, то переважно вже не повертаються на батьківщину.

ООН зазначає, що міграція є неминучим і потенційно вигідним компонентом сучасного життя кожної країни чи регіону світу [10, с. 3]. Визначення реальної картини української трудової міграції в ЄС дозволить краще усвідомити можливості, які надає міграція, а також формувати адекватну сучасним вимогам міграційну політику держави.

Не обійшли своєю увагою проблеми міграційних процесів і науковці. Слід відзначити праці таких вчених, як З. Воронович, Е. М. Лібанова, О. В. Позняк, О. А. Малиновська, С. Одинець, Д. Б. Муратова, С. В. Науменко, О. В. Поліщук, Ю. І. Римаренко та ін. Проте серед наукових робіт, що досліджують процеси міграції, недостатньо уваги приділяється проблемам української трудової міграції.

Метою статті є визначення на основі вітчизняних і зарубіжних статистичних даних та проведених досліджень сучасного стану української трудової міграції в ЄС її основних причин та можливих наслідків цього явища.

Після розпаду Радянського Союзу неминучим наслідком глибокої кризи в Україні, як і в ряді інших колишніх радянських республік, стало різке послаблення соціальної захищеності більшості населення, різке зниження життєвого рівня. У 1994 р., у період найбільшого падіння макроекономічних показників, реальні доходи громадян упали до 19% порівняно з базовим рівнем 1991 р. Купівельна спроможність середньої зарплати за різноманітними продуктами харчування знизилась за період 1990 – 1993 рр. у 3 – 9 разів, а мінімальної зарплати – у 10 – 29 разів. У період гіперінфляції у 1992 – 1994 рр. особливо різким було падіння реальних розмірів пенсій. За межею бідності опинилося понад 80% населення. Скорочення обсягів виробництва призвело до різкого зменшення зайнятості і зростання безробіття. Рівень фактичного безробіття в країні за різними оцінками становив від 1,4 млн осіб до 3,5 млн, що становить 20 – 25% працездатного населення, а з урахуванням прихованого безробіття, вимушених відпусток за свій рахунок, затримкою виплат і без того низької заробітної плати рівень безробіття становив більше 40% [3]. Така глибока економічна криза та відкриття кордонів, дала поштовх розвитку зовнішньої трудової міграції в Україні.

Падіння рівня життя в Україні досягнуло тієї межі, коли заради заробітку люди погоджувались на будь-яку роботу в разі, якщо праця достойно (відповідно українським міркам) оплачувалась. Тому досить поширеним явищем стає виїзд за кордон на тимчасові заробітки висококваліфікованих працівників, які погоджувались виконувати будь-яку навіть низько кваліфіковану роботу. Не були виключеними і висококласні спеціалісти, люди з середньо-спеціальною та вищою освітою.

Низький рівень життя безпосередньо вплинув на зміну міграційних установок українців. З кожним роком зростає число тих, хто починає роздумувати в кращому випадку про тимчасову міграцію з країни, а в гіршому, що б покинути її назавжди. Так, за даними дослідження компанії HeadHunter, яке проводили у першій половині листопада 2012 року, аж 91% кваліфікованих фахівців зізналися, що думають про те, аби виїхати на роботу за кордон. Серед них 48% заявили, що їхні наміри виїхати з України – цілком серйозні [4].

Президент ГО «Всеукраїнська асоціація імміграційних адвокатів і консультантів» Сергій Крижановський під час інтернет-конференції в 2013 році заявив, що «За статистикою аналітиків, з України зараз хоче виїхати 2,5 мільйона чоловік. В недалекому майбутньому – 5 мільйонів чоловік. І коли-небудь – 10 мільйонів. Це, я б сказав, точка неповернення» [8].

Учасники опитування – це не типові заробітчани, до яких ми звикли: жінки-прибиральниці та чоловіки-підсобники, які їдуть в чужу країну, аби прогостувати сім'ю. Це люди, яким в середньому 30 років, вони мають вищу освіту (деякі навіть науковий ступінь). Найцікавішим є те, що серед причин, чому хотіли б виїхати, на першому місці не низькі зарплати в Україні, а те, що ці люди не бачать хорошого майбутнього для себе та своєї сім'ї на батьківщині. На цю безперспективність вказали 72% опитаних, тоді як зарплата має значення лише для 44% [2].

Такі міграційні настрої в суспільстві назрівають тоді, коли простір можливостей в країні «стискається до межі» [1], пояснює доктор економічних наук, професор Ірина Прибиткова, провідний науковий співробітник Інституту соціології НАН України. «Це люди, які усвідомили, що у них немає майбутнього, їх майбутнє закінчується сьогодні, вони нічого не можуть спланувати (через нестабільні політичні і економічні реалії в країні)», – констатує експерт, яка досліджує процеси міграції в Україні протягом 21 року незалежності [1].

На сьогодні Україна є найбільшою країною-постачальником робочої сили в Європі. Наші громадяни працюють і у західноєвропейських країнах, і в країнах –

нових членах Євросоюзу, на теренах СНД, і навіть за океаном.

На жаль, наразі відсутні достовірні й повні дані про кількість українців, що працюють за кордоном. До того ж, дослідження, проведені різними відомствами й установами, використовують різні критерії для встановлення чисельності трудових емігрантів і відбивають ситуацію в країні лише частково (у певний період часу чи у певному регіоні), не даючи загальної картини та не визначаючи чітких тенденцій.

Так, форма статистичного обліку № 1-ТМ «Звіт про чисельність громадян України, які тимчасово працюють за кордоном» (дані збираються Державним центром зайнятості населення) фіксує лише тих українських трудових мігрантів, які були працевлаштовані за допомогою офіційних посередницьких структур; таких заробітчан у 2005 – 2008 рр. нараховувалось 56,5 – 80,4 тис. осіб відповідно.

За результатами обстеження «Життєві шляхи населення України», проведеного у березні 2001 р. у 8 областях Західної України та Донбасу на засадах додаткового модулю до обстеження з питань економічної активності населення, яке щоквартально здійснюється Держкомстатом, у 2000 р. за межами України працювали (за наймом) 380,5 тис. їх жителів, що було в 70 раз більше зареєстрованої державною статистикою кількості працівників-мігрантів з цих регіонів (5579 осіб.) [6]. Рівень участі працездатного населення в трудових міграціях склав 3,2%, в т. ч. осіб віком 20 – 49 років – 4,9%. Крім того 95,0 тис. осіб (0,8% населення віком 15 – 70 років) були задіяні у так званій «човниковій» торгівлі. Послання отриманих результатів з інформацією інших джерел дозволяє оцінити загальний обсяг трудових міграцій як мінімум в 1 млн. осіб.

Відповідно до даних обстеження, найбільш масові потоки трудової міграції спрямовані до Росії, Польщі, Чехії, Італії, Іспанії, Португалії, Угорщини, Греції, Словаччини.

У цілому на країни Західної і Центральної Європи (включаючи Туреччину і Кіпр) припадає майже 60% загального потоку трудових мігрантів з 8 областей України. У т. ч. Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина акумулюють 2/5 обсягу трудових мігрантів або 2/3 потоку міграції до країн старого зарубіжжя. Майже 40% українських трудових мігрантів працює в державах СНД і Балтії, на несвропейські країни (США, Канада, Аргентина) припадає менше 1% трудових мігрантів.

Дані Державної прикордонної служби щодо перетинів державного кордону є непридатними, оскільки, по-перше, відображають не кількість осіб, а кількість перетинів кордону, тобто одна й та сама особа може бути зафіксована декілька разів, по-друге, не дають можливості виділити трудових мігрантів із загальної маси переїжджаючих, оскільки реальні цілі осіб часто відрізняються від декларованих. Інформація консульських служб Міністерства закордонних справ України (далі – МЗС) про кількість громадян України, які перебувають та (чи або) яких взято на консульський облік, стосується не стільки трудових мігрантів, скільки осіб, які постійно мешкають за кордоном, зберігаючи українське громадянство. Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС), поряд з іншими даними, фіксує інформацію про кількість громадян України, яким видано дозвіл для виїзду на постійне місце проживання за кордон.

Джерелом статистичних даних щодо міграції населення є адміністративні дані територіальних підрозділів (органів) служби громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС. Зокрема, на підставі зазначеної інформації отримуються дані щодо кількості громадян України, які виїхали за кордон на постійне місце проживання.

Саме відсутність комплексного емпіричного матеріалу не дозволяє провести ретельний і всебічний аналіз проблеми та є головною причиною недостатнього розуміння серйозності проблем міграції з боку вищого керівництва країни, яке не надає належної пріоритетності розробці державної міграційної політики.

Перше масштабне обстеження, проведене Державним комітетом статистики у

2001 р., охопило 18 тис. осіб працездатного віку у 8 областях України й дало змогу оцінити тогочасний загальноукраїнський обсяг тимчасових трудових міграцій у 2,3 – 2,7 млн, або 10% працездатного населення [3].

У цілому ці дані співпадали з оцінками Міністерства закордонних справ на основі інформації посольств України за кордоном, відповідно до якої на заробітках за межами держави перебували до 2,5 млн громадян. Водночас дані Міністерства соціальної політики України, отримані на основі аналізу ринку праці, дали змогу визначити обсяги трудової міграції приблизно у 3 млн осіб [3].

У 2008 р. Державним комітетом статистики України було опитано 22 тис. домогосподарств, у складі яких нараховувалося 48 тис. працездатних осіб по всій території України. Виявлено, що впродовж трьох років до моменту обстеження, тобто в 2005 – 2008 рр., на роботу за кордон бодай раз виїжджали 1,5 млн українців, або 5,1 % працездатного населення [7].

Таким чином, отримані дані були меншими, ніж наведені вище, оскільки обстеженням не були охоплені особи, які виїхали на роботу за кордон до 2005 р. і впродовж 2005 – 2008 рр. в Україну жодного разу не поверталися. Крім того, зовнішня трудова міграція українців, досягнувши максимуму на початку 2000-х рр., у наступні роки, коли економіка досить успішно розвивалася, дещо скоротилася.

Разом з тим у заявах політиків і публікаціях преси досі зустрічаються значно більші цифри щодо трудової міграції. Зокрема, у доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини називається цифра 5 млн. трудових мігрантів [15].

Теоретично корисним джерелом інформації, з допомогою якого можна було б контролювати точність оцінок вибірових обстежень, є дані міжнародних організацій (Статкомітет СНД, Євростат, МОП, МОМ тощо) та відповідних органів країн призначення щодо чисельності працевлаштованих громадян України на основі офіційно наданих дозволів та контрактів на роботу. Однак, на жаль, по-перше, ці дані надходять до українських дослідників нерегулярно, зазвичай неофіційними каналами, по-друге, вказані цифри включають не лише трудових мігрантів, але й громадян України, які проживають за кордоном постійно (особливо це стосується Німеччини), по-третє, в ході вибірових обстежень респонденти не завжди можуть точно визначити свій статус у країні перебування відповідно до місцевого законодавства.

Отримані в ході досліджень дані свідчать, що інтенсивність трудових міграцій вища у прикордонних областях і особливо висока в Закарпатській області. Трудові мігранти – майже виключно особи віком 20 – 49 років, тобто представники найбільш економічно продуктивних вікових груп. Частіше до роботи за кордоном залучається населення сіл і малих міст, майже 70% мігрантів становлять чоловіки. Переважна більшість мігрантів одружені. Однак, найбільш висока інтенсивність трудових міграційних поїздок властива розлученим. Для розлучених мігранток-жінок, які змушені утримувати дітей без допомоги батька, трудова міграція стає чи не єдиним виходом. Згідно з даними обстеження українських трудових мігрантів, що працюють в Італії, тільки 6,1% мігранток-жінок не мають дітей, тоді як понад 3/4 залишили вдома по 1 – 2 дітей, а майже 8% – по 3 і більше [14, с. 11].

Згідно з результатами другого загальнонаціонального обстеження з питань трудової міграції, проведеного Державною службою статистики України спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України за замовленням МОП у квітні – червні 2012 р., кількість громадян у віці 15-70 років, які з 1 січня 2010 р. до 17 червня 2012 р. працювали або шукали роботу за кордоном складала 1,2 млн. осіб, або 3,4% населення відповідного віку [5]. При цьому обстеженням не могли бути охоплені члени домогосподарств, які у повному складі виїхали за кордон і мешкають там вже протягом багатьох років, тобто реальні масштаби українського заробітчанства є більшими.

Традиційно у міграціях, насамперед трудових, активніше беруть участь чоловіки.

Але з початку 2000-х років відбувається процес фемінізації української трудової міграції, що стає загальносвітовою тенденцією, про які свідчать результати першого загальнонаціонального вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань трудової міграції 2008 р. це: 67,2% – чоловіки, жінок серед них – 32,8%. Порівняно з результатами вибіркового обстеження Держкомстату у 2001 р., жінки становили лише чверть працівників-мігрантів (24%). Її специфікою на пострадянському просторі є те, що до неї долучилися не тільки робітничі, але й представниці збіднілого середнього класу, включаючи його вищі шари – державних службовців, представників наукової інтелігенції, адміністративних структур тощо.

Згідно даних МОМ 2011 року кількість емігрантів, тобто вихідців з України за переписами населення зарубіжних країн, де вони проживають, становить 6,5 млн. осіб – це 14,4 % від усього населення України. А кількість осіб, які емігрували у 2011 році становить 12 тис. 272 осіб – це на 8,7%, або на 1 тис. 167 людей менше порівняно з 2010. Щодо статево приналежності, то це близько 67% чоловіки, та 33% жінки, тобто 4050 жінок [11]. Водночас, міграції в деякі країни ЄС, особливо в Південну Європу, притаманна перевага жінок. Так, в Іспанії вони становлять до 55% усіх вихідців з України, що працюють у країні; у Греції – 75,5%, в Італії – 90,2%. Натомість міграція в деякі інші країни є переважно чоловічою: в 2001 році чоловіки становили 80,6% українських заробітчан, що працюють у Польщі, у Португалії – 68%, у Росії – 60,4%, у Німеччині – 60,9% [16].

О. Малиновська пояснює процес фемінізації української трудової міграції трьома причинами: у країнах-реципієнтах збільшується попит на жіночу робочу силу в домашньому господарстві та сфері послуг; підтримка співвітчизників, родичів, друзів, які внаслідок уже тривалої еміграції з України встигли закріпитися в зарубіжних країнах, зменшує ризики міграції, у т. ч. загрозу потрапити в ситуацію торгівлі людьми, полегшує її здійснення для жінок; деякі мігранти, які успішно облаштувалися в країні перебування і налаштовані на тривале перебування там, об'єднуються із своїми сім'ями за кордоном [9, с. 18].

Як уже зазначалося вище, серед трудових мігрантів переважають чоловіки, які становлять майже 2/3 усіх мігрантів. При цьому спостерігаються суттєві відмінності в напрямках зовнішніх трудових міграцій чоловіків та жінок. Так, в період 2005 – 2008 років серед основних країн-реципієнтів вітчизняної робочої сили помітне переважання жінок спостерігається серед мігруючих до Італії [12, с. 125]. Серед працюючих у Польщі, Іспанії та Португалії переважають чоловіки, однак частка жінок є вищою, ніж по всіх міграційних потоках. Польща, Чехія і, особливо, Росія є країнами переважно чоловічої міграції з України.

Особливістю сучасної міграційної ситуації є значна диференціація інтенсивності міграційних потоків. Україна залишається однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі. Найбільшими країнами-реципієнтами вітчизняної робочої сили є Російська Федерація (43,2%), Польща (14,3%), Італія (13,2%) та Чеська Республіка (12,9%). Серед інших країн, куди спрямовані помітні потоки трудових міграцій, є Іспанія (4,5%), Німеччина (2,4%), Угорщина (1,9%), Португалія (по 1,8%). При цьому спостерігаються суттєві відмінності у напрямках зовнішніх трудових міграцій чоловіків та жінок. Так, серед основних країн-реципієнтів вітчизняної робочої сили перевага жінок спостерігається серед мігруючих до Угорщини (53,0%) і, особливо суттєва – до Італії (78,5%). Серед працюючих в Білорусі, Польщі та Іспанії переважають чоловіки, однак частка жінок тут є помітно вищою, ніж по всіх міграційних потоках. Російська Федерація і Чеська Республіка є країнами переважно чоловічої міграції з України (83,8% та 75,1% відповідно). Гендерна структура заробітчан у Німеччині та Португалії в цілому відповідає загальному розподілу трудових мігрантів за статтю [5].

Таким чином, порівнюючи дані різних досліджень можна стверджувати, що помітною особливістю розвитку трудових міграцій в останні роки є: по-перше,

збільшення кількості жіночої міграції; по-друге, збільшення випадків переходу трудової міграції українських громадян в постійну форму (в 1990-х роках такі випадки були рідкісними). Зокрема довгострокові мігранти, які освоїлися в країнах Південної Європи, все частіше забирають до себе своїх дітей. Необхідно усвідомлювати, що частина трудових емігрантів вже ніколи не повернуться в Україну.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. В Украине начинается новая волна эмиграции [Електронний ресурс] // MIGnews. – 11 січня 2013. – Режим доступа : <http://mignews.com.ua/sobitiya/inukraine/502830.html>. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
2. Воронович З. Вирок держави: 91% молоді не хоче жити в Україні! [Електронний ресурс] / Зіновія Воронович // Високий замок. – 29 листопада 2012. – Режим доступа : www.wz.lviv.ua/ukraine/121339. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
3. Дослідження ситуації у сфері трудової міграції: Україна (аналітична доповідь) [Електронний ресурс] / Документ для обговорення на Національному тристоронньому семінарі з питань зовнішньої трудової міграції у рамках Проекту МОП «Можливості професійного навчання, зайнятості та міграційна політика як фактори запобігання й скорочення масштабів торгівлі жінками в Україні». – 2-4 листопада 2005. – Режим доступа : www.ilo.org.ua/DocLib/Публікації/Migration%20Policy%20Study%20Final_2005.pdf. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
4. За кордон хоче переїхати 91 % українців. Знайти достойну роботу зможуть лише одиниці [Електронний ресурс] // Дослідний центр Міжнародного кадрового порталу HeadHunter Україна. – 2012. – Режим доступа : <http://hh.ua/article/14496>. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
5. Звіт про науково-дослідну розробку здійснення моніторингу реалізації генеральної схеми планування території України та підготовка щорічної доповіді кабінету міністрів України про стан її реалізації за 2012 рік, 2 етап. Підготовка звіту про моніторинг реалізації Генеральної схеми планування території України за період 2012 р. та підготовка проекту доповіді Кабінету Міністрів про стан її реалізації (заключний). Договір №Н-10/242-2013 від 18. 10. 2013 [Електронний ресурс] // К. – 2012. – Режим доступа : www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/2273/MonitoringGenscheme_Zvit_za2012.pdf. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
6. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е. М. Лібанової, О. В. Позняка. – К. : РВПС України НАН України, 2002. – 206 с.
7. Зовнішня трудова міграція населення України // Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. – К. : ДП «Інформаційноаналітичне агентство», 2009. – С. 27.
8. Из Украины уже хотят уехать 2,5 миллиона человек [Електронний ресурс] // MIGnews. – 20 лютого 2013. – Режим доступа : http://mignews.com.ua/aktualnye_novosti/449402.html. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
9. Малиновська О. Зовнішня трудова міграція з України: деякі характеристики та гендерні особливості / Олена Малиновська // Жінки та міграція. – Харків: Права людини, 2010. – С. 18.
10. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку / О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2010. – 32 с. – С. 3.
11. Міграція в Україні: факти і цифри [Електронний ресурс] // Міжнародна організація з міграції (МОМ) в Україні. – вересень 2011. – Режим доступа : http://iom.org.ua/ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
12. Населення України. Трудова еміграція в Україні // К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – С. 125.
13. Одинець С. Міграція: заборонити не можна дозволити [Електронний ресурс] / Світлана Одинець // Політ. уа. - 13 марта 2012. – Режим доступа : <http://polit.ua/articles/2012/03/13/migr.html>. (дата звернення 20. 02. 2015) – Назва з екрану.
14. Соціальне обличчя новітньої української трудової міграції. – Львів, 2003. – С. 11.
15. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном: Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – К., 2003. – С. 18.
16. Толстокорова А. Жіноче обличчя трудової міграції: усе більше українок вирушають на заробітки за кордон [Електронний ресурс] / Аліса Толстокорова // Український тиждень.

– 27. 08. 2012. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/58627>. (дата звернення 20.02.2015)
– Назва з екрану.

REFERENCES:

1. 'V Ukraine nachinaetsya novaya volna emigratsii' (2013) [New wave of emigration beginning in Ukraine] In *MIGnews*, 11.01.2013, available at: <http://mignews.com.ua/sobitiya/inukraine/502830.html>. (Accessed 20 February 2015)
2. Voronovych, Z. (2012) 'Vyrok derzhavi: 91% molodi ne khoche zhyty v Ukrayini!' [Sentence country: 91% of young people do not want to live in Ukraine!] In *Vysokyy zamok [High Castle]*, 29 lystopada 2012, available at: www.wz.lviv.ua/ukraine/121339. (Accessed 20 February 2015)
3. *Doslidzhennya sytuatsiyi u sferi trudovoyi mihratsiyi: Ukrayina (analitichna dopovid)*. Dokument dlya obhovorennya na Natsional'nomu trystoronn'omu seminari z pytan' zovnishn'oyi trudovoyi mihratsiyi u ramkakh Proektu MOP «Mozhlyvosti profesijnoho navchannya, zaynyatist' ta mihratsiyna polityka yak faktory zapobihannya y skorochennya masshtabiv torhivli zhinkamy v Ukrayini» (2005) [Study the situation of labor migration: Ukraine (analytical report). Discussion paper on national tripartite workshop on foreign labor migration in the framework of the ILO Project «Opportunities for vocational training, employment and migration policies as factors preventing and reducing trafficking in Ukraine»], available at: www.ilo.org.ua/DocLib/Publikatsiyi/Migration%20Policy%20Study%20Final_2005.pdf. (Accessed 20 February 2015)
4. *Za kordon khoche pereyikhaty 91 % ukrayintsev. Znayty dostoynu robotu zmozhut' lyshe odyntsi* (2012) [91% of Ukrainian wants to move abroad. Find a decent job will only unit], available at: <http://hh.ua/article/14496>. (Accessed 20 February 2015)
5. *Zvit pro naukovo-doslidnu rozrobku zdiysnennya monitorynhu realizatsiyi heneral'noyi skhemy planuvannya terytoriyi Ukrayiny ta pidhotovka shchorichnoyi dopovidi kabinetu ministriv Ukrayiny pro stan yiyi realizatsiyi za 2012 rik, 2 etap. Pidhotovka zvitu pro monitorynh realizatsiyi Heneral'noyi skhemy planuvannya terytoriyi Ukrayiny za period 2012 r. ta pidhotovka proektu dopovidi Kabinetu Ministriv pro stan yiyi realizatsiyi (zaklyuchnyy). Dohovor № 10/242-2013 vid 18.10.2013* [Report on the research and development of monitoring implementation of the general scheme of planning the territory of Ukraine and preparing an annual report Cabinet of Ukraine on its implementation by 2012, Stage 2. Preparation of the report on monitoring the implementation of the General Scheme of Planning in Ukraine for the period of 2012 and preparation of the draft report of the Cabinet of Ministers on the status of its implementation (final). Contract № 10/242-2013 on 18.10.2013], available at: www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/2273/MonitoringGenscheme_Zvit_za2012.pdf. (Accessed 20 February 2015)
6. *Zovnishnya trudova mihratsiya naselelnya Ukrayiny* (2002) [Zovnishni trudovi mihratsiyi naselelnya Ukrayiny], Kyiv, RVPS Ukrayiny NAN Ukrayiny, 206 p.
7. *Zovnishni trudovi mihratsiyi naselelnya Ukrayiny* (2009) [Zovnishni trudovi mihratsiyi naselelnya Ukrayiny], Kyiv, DP «Informatsiynoanalitichne ahentstvo».
8. 'Iz Ukrainy uzhe khotyat uekhat' 2,5 milliona chelovek' (2013) [2.5 million people already want to leave Ukraine], In *MIGnews*, 20.02.2013, available at: http://mignews.com.ua/aktualnye_novosti/449402.html. (Accessed 20 February 2015)
9. Malynovs'ka, O. (2010) 'Zovnishnya trudova mihratsiya z Ukrayiny: deyaki kharakterystyky ta henderni osoblyvosti' [External labor migration from Ukraine: some gender characteristics and features] In *Zhinky ta mihratsiya [Women and migration]*, Kharkiv, Prava lyudyny.
10. Malynovs'ka, O. (2010) *Mihratsiyna polityka Ukrayiny: stan i perspektyvy rozvytku [Migration Policy of Ukraine: state and prospects of development]*, Kyiv, NISD, 32 p.
11. *Mihratsiya v Ukrayini: fakty i tsyfy. Mizhnarodna orhanizatsiya z mihratsiyi (MOM) v Ukrayini. – veresen' 2011 [Migration in Ukraine: facts and figures. International Organisation for Migration (IOM) in Ukraine]*, available at: http://iom.org.ua/ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf. (Accessed 20 February 2015)
12. *Naselelnya Ukrayiny. Trudova emihratsiya v Ukrayini (2010) [The population of Ukraine. The labor migration in Ukraine]*, Kyiv, In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzen' im. M. V. Ptukhy NAN Ukrayiny.
13. Odynets', C. (2012) 'Mihratsiya: zaboronyty ne mozhna dozvoloty' [Migration: ban should not be allowed], In *Polit.ua*, 13.03.2012, available at: <http://polit.ua/articles/2012/03/13/migr.html>. (Accessed 20 February 2015)
14. *Sotsial'ne oblychchya novitn'oyi ukrayins'koyi trudovoyi mihratsiyi (2003) [The social*

face of modern Ukrainian labor migration], L'viv.

15. Stan dotrymannya ta zakhystu prav hromadyan Ukrainy za kordonom: Spetsial'na dopovid' Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrainy z prav lyudyiny (2003) [The observance and protection of rights of citizens of Ukraine abroad: Special report of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights], Kyiv.

16. Tolstokorova, A. (2012) 'Zhinoche oblychchya trudovoyi mihratsiyi: use bil'she ukrayinok vyrushayut' na zarobitky za kordon' [Female face of migration: more and more Ukrainians go to work abroad] In *Ukrayins'kyi tyzhden'* [Ukrainian week], 27.08.2012, available at: <http://tyzhden.ua/Society/58627>. (Accessed 20 February 2015)

Пуїо Г. И., ассистент кафедры общественных дисциплин Мукачевского государственного университета (Мукачево, Украина), E-mail: pujo-galina@rambler.ru

Украинская трудовая миграция в ЕС: основные причины и возможные последствия.

Аннотация. Исследовано современное состояние и масштабы украинской трудовой миграции в ЕС. Определена структура трудовых мигрантов по половому признаку, по возрастным группам, уровню образования и сферой занятости. Изучена географическая направленность и уровень участия различных регионов Украины в трудовой миграции, выявлены причины такого распределения. Определены факторы влияния на трудовую миграцию и ее последствия.

Ключевые слова: международная трудовая миграция, миграционный процесс, страны-члены ЕС.

Pujo G. I., assistant department of social sciences Mukachevo state university (Mukachevo, Ukraine), E-mail: pujo-galina@rambler.ru

Ukrainian labor migration in the EU: main causes and possible effects.

Abstract. The deals with current situation and scope of labor migration in Ukraine. The structure of migrant workers by gender, age group, level of education and employment were described. The geographic focus and level of participation of different regions of Ukraine in labor migration, revealed the reasons for this distribution were investigated. The factors of influence on labor migration and its consequences were revealed.

Key words: international labor migration, migration, the EU Member States.

УДК 32:303.442.3

Ржевська Н. Ф.

доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародної інформації
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
E-mail: rzhevaska@ua.fm

СТРАТЕГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. Стратегічне прогнозування потрібне для того, щоб зробити зовнішню політику держави стабільною й послідовною, а отже – ефективною. Політика держави з чітко означеними цілями, яка послідовно здійснюється за наявності інших рівних умов, є впливовішою в міжнародних відносинах, ніж політика прагматична, яка не має чіткої стратегії і прямує від однієї перспективи до іншої.

Ключові слова: прогнозування, стратегічне прогнозування, політика, зовнішня політика держави.

Прогнозування міжнародних відносин, до якого пропонуємо віднести прогнозування стратегічне, є найскладнішим різновидом гуманітарного прогнозування. Динаміка сучасних глобальних, а отже – субконтентальних і субрегіональних змін є настільки стрімкою, масштабною й глибокою, що може слугувати ва-

гомим підґрунтям того, щоб говорити про ущільнення й стиснення сучасного геополітичного простору. Подібна ситуація, у свою чергу, створює нову проблему: наш розум відчуває наростаючу потребу реальної оцінки віртуальної картини майбутньої світобудови й майбутнього світопорядку.

Обґрунтовуючи багатовимірні характеристики прогнозування зовнішньої політики держави ми звертаємося до праць К. Волта, Р. Даллека, Ф. Зелікова, П. Кенеді, Р. Кеохейна, Г. Кіссінджера, Ч. Краутхаммера, Дж. Маккорміка, Дж. Міршеймера, Г. Моргентау, Дж. Ная, М. Олбрайт, К. Райс, Д. Розенау, Дж. Фрідмана, В. Анікіна, Р. Арзумяна, І. Бестужева-Лади, А. Богатурова, К. Бришполець, К. Гаджієва, Д. Гвішіані, С. Гріняєва, О. Дегтярьова, Ю. Курносова, В. Лі, Н. Нарочницької, О. Панаріна, К. Сімонова, А. Уткіна, теоретиків і практиків вітчизняної аналітики: І. Бутовської, В. Горбатенка, Ю. Кальниша, О. Литвиненка, Б. Парохонського, С. Телешуна, В. Фесенка, В. Чалого.

Мета статті – розкрити роль стратегічного прогнозу в забезпеченні вироблення ефективного зовнішньополітичного курсу держави.

Ми керуємося тим, що в якості підґрунтя зацікавленості прогнозом завжди виступають вагомі мотиви, в першу чергу – масштабного характеру [1]. Практика ж управління зовнішньополітичними процесами підтверджує: чим вищий рівень прогнозування, тим ефективнішим і результативнішим є планування й управління. Для органів вищого політичного керівництва наявність стратегічних прогнозів означає можливість отримати передбачення ходу розвитку політичних подій міжнародного масштабу.

Проблеми майбутнього, по-особливному, є важливими для державної політики, надто – зовнішньої. Однією з найбільш характерних ознак нашого часу – це прагнення безпосередньо вирішити питання майбутнього людства як єдиного цілого, умова якого перебуває в площині процесів міжнародної взаємодії. Та існує проблема: майбутньому не приділено належної уваги в зовнішньополітичних концепціях держав і просто – в політичному мисленні. Фахівці констатують: «у держав відсутнє розуміння розвитку майбутнього» [2, с. 102], а відповідно, – за відсутності належних знань про майбутнє, – складно приймати активну участь у його формуванні. Саме це й вимагає концентрації уваги на теорії і практиці прогнозування в сфері зовнішньої політики.

Прогнозування необхідне для того, щоб зробити політику стабільною й послідовною, а отже – ефективною. Політика з чітко означеними цілями, яка послідовно здійснюється за наявності інших рівних умов, є значно впливовішою в міжнародних відносинах, ніж політика прагматична, яка не має чіткої перспективи і прямує від однієї перспективи до іншої [3, с. 43–44, 51].

Проблематика прогнозних досліджень у міжнародних відносинах протягом останніх років стала особливо значимою. Вироблення механізмів і засобів, які дозволяють прогнозувати кризові ситуації та потенційні конфлікти, стає життєво важливою проблемою для політиків міжнародного експертного співтовариства.

Наука про політику ґрунтується на тому, що кожна концептуальна ідея, покладена в основу діяльності влади, має певні наслідки для держави і суспільства, а діяльність глобальних акторів міжнародної системи на світових і регіональних просторах суттєво доповнює свою результативність впливом на дво- і багатосторонні відносини, рівень їхньої стабільності чи кризовості, політико-правове і нормативне забезпечення можливостей міжнародних організацій у прийнятті й реалізації загальнозначущих рішень. Відтак, національні політичні й державні діячі активних держав-учасниць світової політики зацікавлені в постійному й адекватному концептуальному забезпеченні своїх стратегій на міжнародній арені. З цією метою використовують потенціал аналітичних інституцій, зокрема, «мозкових центрів», співробітники яких на постійних засадах досліджують реальні події в своїх країнах і за кордоном, маючи на меті визначати загальні обриси і напрями політики, напо-

внюючи її й політиків певними ідеями (розробляють стратегічні прогнози).

«Як усі складні типи політичної й соціальної активності стратегічне прогнозування має подвійну природу. Мова йде не про біполярність, яка передбачає існування двох протилежностей, а про подвійність – наявність об'єктивної і суб'єктивної частини» [4, с. 4]. Об'єктивна – включає елементи, що є невід'ємними атрибутами, завдяки яким стратегічний прогноз може розрізнитися за масштабами, як регіональний або глобальний та за галуззю дослідження (бізнес, військова, політична сфера). У всіх випадках об'єктивні моменти присутні й не можуть бути прогнозовані. Суб'єктивна природа стратегічного прогнозування містить у собі унікальні елементи, саме ті, які роблять прогнозний продукт самотутнім. До них можна віднести особовий склад експертів, які здійснюють дослідження, загальний контекст, у межах якого проводяться ці дослідження, специфічні риси регіону, вимоги конкретного замовника та інше. Об'єктивна й суб'єктивна складова взаємодіють між собою, а результатом цієї взаємодії є неперервні зміни обох іпостасей стратегічного прогнозу.

Стратегічний прогноз потребує всебічної й цілісної оцінки явища, підпорядкування й узгодження процесів, які протікають на кількох рівнях і в кількох площинах. Ми наполягаємо на тому, що особливістю стратегічного прогнозування є те, що йому необхідно доводити й обґрунтовувати перед політичним істеблшментом свою потрібність і необхідність нині й саме в даний момент, урахувавши, що показати могутність і правдивість своїх прогнозів він зможе лише в майбутньому. Це означає, що стратегічне прогнозування потребує присутності на політичній арені не лише політичного, а й державного діяча, який міг би дивитися за горизонт своєї особистої кар'єри. У свою чергу, аналітики з корпорації «REND» стверджують, що поява таких політиків у XXI столітті є досить поодиноким, що й змушує розробляти підходи, які б дозволили стратегічному прогнозуванню розвиватися й за відсутності таких особистостей [4, с. 9].

Наприклад, в межах американського розвідувального співтовариства завдання стратегічного прогнозування виконує спеціально сформована при Раді з національної розвідки «Група стратегічного майбутнього». Завданням групи є не просто демонстрація відповідної активності, а й формування культури стратегічного прогнозування в розвідувальному співтоваристві США.

Зовнішня політика, представлена як певний процес і явище розробки, прийняття і практичної реалізації владними структурами інтересів тієї чи іншої держави на міжнародній арені. Його невід'ємною складовою завжди залишатиметься забезпечення стратегічними прогнозами національної безпекової стратегії, відповідних власних безпекових інтересів і цілей із урахуванням позицій союзників та існуючих і потенційних викликів і загроз.

Оскільки розробка, прийняття і реалізація політичних рішень різних рівнів, переважно, відбувається в рамках усталених і публічно проголошених норм та відомих обставин, ми вважаємо, що зовнішня політика є насамперед прерогативою історико-політологічних досліджень, а стратегічне прогнозування можна розглядати як концентроване зусилля, спрямоване на виявлення та дослідження ключових властивостей саме альтернативних версій зовнішньополітичного курсу держави.

Такий підхід оцінювання стратегічного прогнозування стає вирішальним у критичних ситуаціях для певної держави чи міжнародних відносин і міжнародної системи в цілому. Йдеться не тільки про виявлення і подання певних зовнішньополітичних цілей та особливостей відповідної діяльності, а також – про мотивації сил, які їх визначають і здійснюють, про оцінювання причиново-наслідкових зв'язків між цілями і мотивами, з одного боку, та ефективності зовнішньополітичної дії, з іншого.

Наступною, дуже важливою за значенням функцією стратегічного прогнозування, вважають ідентифікацію і чітке представлення нових цілей, які ставить перед собою держава чи міжнародна організація, або ж включення поправок у старі цілі та модифікацію, здійснюваних у зовнішньому світі дій.

I, нарешті, стратегічне прогнозування кожного разу сприяє ефективному порівнянню і співставленню механізмів досягнення стратегічних цілей із використанням альтернативних підходів на засадах остаточного цілісного вибору з кількох версій.

Окрім того, стратегічне прогнозування у своїй глибинній сутності та оригінальності найкраще пізнається саме через постановку ключових питань, на які в процесі дослідження шукає відповіді прогнозист. У цьому випадку найбільш відповідною є вже зазначена вище точка зору Р. Куглера, яку ми доповнюємо суттєвим авторським міркуванням – обов'язково враховувати особливості світосприйняття представника конкретної держави, яка досить тривалий час переживає складний і критичний перехідний етап становлення й розвитку зовнішньої політики та пошуку механізмів її прогнозування [2].

У цьому сенсі першим завданням, традиційно, виступає й має виступати чітке й максимально відповідне вимогам та потребам суспільства визначення цілей, яких необхідно досягнути завдяки провадженню певного зовнішньополітичного курсу, а також причини вибору саме такої стратегічної парадигми.

Далі, відповідно ступеню значимості, слідує з'ясування причин вибору того чи іншого пріоритетного набору механізмів досягнення вже попередньо окреслених цілей, потрібних для цього ресурсів та їх загальної вартості для держави, суспільства й громадян.

Третім завданням є обґрунтування підстав для існування та появи довіри до запропонованих механізмів реалізації розроблених і проголошених цілей на засадах верховенства демократичних норм, прав людини, національних інтересів тощо.

Четверте – це з'ясування й аргументація потенційних наслідків здійснюваної зовнішньої політики, реалізації намірів і т. ін.

П'яте – аргументоване цілісне визначення меж ефективності обраного зовнішньополітичного курсу та представлення політикам і суспільству тих цілей і механізмів, застосування яких може стати помилковим і навіть руйнівним.

Шосте – повторна спроба оцінити зв'язок між затратами на реалізацію поставлених цілей та їх ефективністю, включно з пропозицією відмовитися від другорядних завдань та сконцентрувати ресурси і можливості на досягненні головного.

Сьоме – виявлення ризиків для національних інтересів унаслідок потенційного провалу обраних механізмів чи помилковості у поданні базових і другорядних цілей.

Восьме – обов'язкове врахування можливості згубного впливу реалізації однієї із визначених цілей на досягнення цілей в інших сферах життєдіяльності держави і суспільства.

Дев'яте – максимально цілісний підхід до презентації цілей і засобів їх реалізації з концентрацією особливої уваги на тих аспектах, які є найбільш перспективними.

Десяте – співставлення, задля порівняння й пошуку додаткових шляхів підвищення ефективності обраної чи запропонованої політики, власних проєктів із уже існуючими

Одинадцять – таке ж, як і на попередньому етапі, порівняння вартості чи витратності запропонованого певним дослідником зовнішньополітичного курсу з вартістю і витратністю тієї міжнародної політики, що вже проводилася державою або ж пропонується іншими науковими школами, «мозковими центрами» чи окремими вченими.

Дванадцять – концентрація аналітичних зусиль на пошуках варіативних сценаріїв у випадку неможливості досягнення поставлених цілей тими політичними силами, які перебувають при владі, а також доведеній низькій вірогідності їх заміни в органах державного управління «більш відповідними» партіями і діями.

Тринадцять – представлення цілісної картини стану й перспектив із урахуванням усіх елементів стратегічного прогнозу, представлених вище, з метою розробки остаточної версії положень, висновків і рекомендацій.

Слушно зауважити, що стратегічний прогноз вирізняється серед домінуючих суб'єктивних шляхів представлення альтернатив варіантам державної політики більшою практичністю, гнучкістю і ситуативністю, адресністю, концентрацією зусиль на прийнятті рішень зовнішньополітичного характеру й механізмах їх реалізації замість «пошуку істини», деталізацією політичних кроків і процедур, представленням надмірної кількості питань для розгляду, виділенням складності та концентрованим наданням наукового статусу об'єкту дослідження, яким є політика.

Обов'язковим атрибутом ефективності стратегічного прогнозу, з нашої точки зору, є мінімальна політична заангажованість дослідника. Прогностична робота в рамках виконання заздалегідь представленої жорсткої схеми «цілі – механізми їх досягнення», зазвичай, веде до мінімальної і короткотривалої ефективності, а часто – до прямого обману суспільства авторитетом науки чи науковця. Обов'язковим є паралельне застосування системного підходу й стратегічного аналізу, які у конкретного випадку вибору об'єкта і предмета дослідження будемо розглядати не окремо, а як складову стратегічного прогнозування.

Досвід концептуального забезпечення зовнішньої політики США провідними науково-дослідницькими центрами цієї держави засвідчує, що відмова владних інститутів чи політичних партій Америки від застосування представлених незалежними науковцями рекомендацій, може призвести до руйнівних наслідків. Те ж саме можемо стверджувати про відносно низьку ефективність стратегічного прогнозу, спрямованого на внесення поправок до окремих елементів запланованого і впроваджуваного діючою адміністрацією Сполучених Штатів зовнішньополітичного курсу. Річ у тім, що традиційно реалізація публічно проголошеної президентом і його урядовим кабінетом програми дій і визначених у ній цілей, з ідеологічних і рейтингових міркувань мало залежить від оригінальної інтерпретації науковців та експертів.

До того ж, новий напрям у зовнішній і безпековій політиці, зазвичай, не може бути втілений у життя й успішно реалізований за час перебування при владі діючої політичної сили, президента і конгресу Сполучених Штатів. Із цих причин, «мозкові центри» поєднують у своїй роботі поточні дослідницькі проекти, котрі мають на меті внесення певних поправок до існуючих програм та проектів влади, і так звані, перспективні розробки, що мають суто академічний характер. Здатністю конкретного президента й уряду підхопити саме перспективний підхід визначається можливістю надходження до влади, врахування нею та реалізація академічного замислу. Однак такі ситуації трапляються доволі рідко з огляду на те, що час, особливості світосприйняття, ідеологічні пріоритети і дії нових керівників держави вносять свої суттєві корективи до стратегії зовнішньої політики США та її геополітичних пріоритетів.

У якості прикладу перспективного підходу державних діячів США прийнято вважати той, що був застосований Р. Макнамарою – міністром оборони США в адміністраціях Дж. Кеннеді та Л. Джонсона, які діяли на завершальному етапі в'єтнамської війни [5]. У той же час, не будучи надто обізнаним у питаннях національної оборони, він, будучи обдарованою людиною, дуже швидко освоїв предмет своєї нової сфери діяльності з подання корпорації «REND» і прийшов до висновку про доцільність такої управлінської філософії (стратегічного прогнозування – авт.), яка б поставила під питання домінуючі концепції ведення агресивних дій, спонукала до вибору альтернативних варіантів забезпечення національних інтересів США у віддалених регіонах планети.

Стратегічне прогнозування передбачає використання достатньої кількості емпіричного матеріалу, без чого не можливо точно описати і пояснити певні феномени зовнішньої політики. Здійснення його, безумовно, передбачає використання нормативного, чи близького до нього – прескриптивного методу. Оскільки нормативний метод (на відміну від прескриптивного) доволі широко представлений в українській політичній науці, вважаємо доцільним дати йому своє коротке пояс-

нення, виходячи з класичної позиції Дж. Файста [6, с. 592-603]. З огляду на його переконання, прескриптивний аналіз вирізняється наперед визначеною метою, яка ставиться перед дослідником, і саме тому в англійській версії часто застосовується синонімічне поняття «аналіз рішень» [7, с. 679-695]. Саме такий аналіз є підґрунтям для побудови стратегічних прогнозів.

Отже, маємо справу зі все тим же політико-системним аналізом, але в більш звуженій версії – дослідження певних державних рішень стратегічного характеру. Нелінійний характер державних документів і постанов органів влади завжди змушує дослідників рахуватися з існуючими та можливими альтернативними версіями й подавати саме їх на розгляд правлячих політичних сил чи політичних партій. Прескриптивний аналіз не допускає заздалегідь визначених висновків. Останні формуються на засадах співставлення окремих позицій рішень, що аналізуються, та поданні додаткових рекомендацій щодо їх поліпшення і підвищення ефективності.

Провідні американські дослідницькі центри, на нашу думку, якраз у такий спосіб суттєво підвищують точність своїх розробок, оцінок і висновків. По суті, вони у конкретній дослідницькій діяльності відмовляються від маніпулювання багаточисленними назвами і визначеннями методів політичної науки, накопиченими в останні десятиліття, особливо після виходу в світ класичної монографії Г. Моргентгау, розробника реалістичної парадигми міжнародних досліджень [8]. У зазначеній праці представлено шість ключових постулатів політичного реалізму:

- політика здійснюється в рамках об'єктивних законів, які беруть початки у людській природі;
- ключовим аспектом політичного реалізму є концепція інтересу в рамках влади, яка робить певний раціональний порядок об'єктом політичної дії й тим самим уможливує теоретичне розуміння політики;
- інтерес у розумінні влади є універсальною об'єктивною категорією;
- до уваги береться моральне значення політичної дії, що породжує дихотомію між моральністю й успішною політичною дією;
- заперечується моральність права однієї держави переносити своє бачення на універсальний (глобальний) рівень;
- і, нарешті, за основу береться автономія політичної сфери і плюралістична концепція людської природи.

Слушно зауважити, що стратегічний прогноз вирізняється серед домінуючих суб'єктивістських шляхів представлення альтернатив варіантам державної політики більшою практичністю, гнучкістю і ситуативністю, адресністю, концентрацією на прийнятті рішень зовнішньополітичного характеру й механізмах їх реалізації замість «пошуку істини», деталізацією політичних кроків і процедур, представленням надмірної кількості питань для розгляду, виділенням складності та концентрованим наданням наукового статусу об'єкту дослідження, яким є політика.

Ефективне політичне прогнозування можливе лише за умов постійного коригування прогнозів з урахуванням найновішої інформації. Прогнозування не можна розглядати як безумовну констатацію, що характеризується дієсловами «буде», «станеться». Воно має слугувати в якості умовної, інструментальної діяльності, що вкладається у формулу: «Може бути або станеться за певних умов». Такий підхід, що знайшов відображення у працях В. Базарова-Руднева, Б. де Жувенеля, Д. Белла, І. Бестужева-Лади та інших футурологів, на сьогодні викристалізувався у концепцію «технологічного прогнозування» і є альтернативою спрощеним передбаченням, які постають під іменем прогнозування і намагаються, як правило, дати відповіді на запитання: «Хто переможе на виборах?», «Яким буде курс долара?», «Хто стане президентом?» тощо [9, с. 37].

Прогнозист у галузі політики «виступає в ролі технолога, який показує – за яких саме умов і за допомогою яких засобів може бути досягнутий той чи інший стан бажаного майбутнього» [10] і, таким чином, стратегічний прогноз створює умо-

ви цілісному підходу при постановці наукової проблеми та її розв'язанні, поєднує в собі теоретичні, концептуальні й прикладні цілі та завдання, дає можливість вийти на точні положення, узагальнення і висновки шляхом перевірки лише після його втілення в конкретних зовнішньополітичних діях держави. Попри всю незаперечність необхідності використання стратегічних прогнозів у сфері зовнішньополітичної взаємодії, з погляду на досягнення реальних результатів прогнозування, їх не можна та й не варто абсолютизувати. Особливості способів їх вироблення накладають принципові обмеження на їхні можливості; не всі політичні процеси однаковою мірою піддаються прогнозним оцінкам.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Нэсбит Дж. Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции. Год 2000 / Дж. Нэсбит, П. Эбурдин. – М. : Республика, 1992. – 416 с.
2. Kugler R. L. Policy Analysis In National Security Affairs: New Methods for a New Era / R. L. Kugler. – Washington, DC: National Defense University Press, 2006. – 639 p.
3. Лукашук И. И. Внешняя политика России и международное право / И. И. Лукашук. – М., 1997. – 54 с.
4. Гриняев С. Стратегический анализ и планирование в США на современном этапе: точка зрения экспертов REND. Аналитический доклад / С. Гриняев, Р. Арзумян. – М. : Центр стратегических оценок и прогнозов, 2012. – 28 с.
5. McNamara R. S (January 21, 1961 – February 29, 1968). 8th Secretary of Defense Kennedy and Johnson Administration [Электронный ресурс] / R. S. McNamara / Histories of the Secretaries of Defense. – Режим доступа: www.defenselink.mil/specials/secdef_histories/bios/mcnamara.htm. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
6. Fiet J. O. A Prescriptive Analysis of Search and Discovery / J. O. Fiet // Journal of Management Studies. – 2007. – Vol. 44, Issue 4. – P. 592-611.
7. Howard R. A. Decision analysis: Practice and promise / R. A. Howard // Management Science. – 1988. – Vol 34. – P. 679-695.
8. Morgentau H. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / H. Morgentau, K. Thompson, D. Clinton. – [5th edition]. – New York NY: Alfred A. Knopf, 1978. – 752 p.
9. Бестужев-Лада И. В. Методика долгосрочного упреждающего анализа данных в технологическом прогнозировании / И. В. Бестужев-Лада // Социологические исследования. – 2000. - №1. – С. 37-41.
10. Горбатенко В. П. «Аналіз майбутнього» та його роль в управлінні соціально-політичними процесами / В. П. Горбатенко // Політичний менеджмент. 2006. - №2 (17). – Режим доступа www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=22&c=219 (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

REFERENCES:

1. Nehsbit, Dzh. & Ehburdin, P. (1992) *Chto nas zhdet v 90-e gody. Megatendentsii. God 2000 [What awaits us in the 90s. Megatrends. Year 2000]*, Moscow, Respublika, 416 p.
2. Kugler, R.L. (2006) *Policy Analysis In National Security Affairs: New Methods for a New Era*, Washington, DC, National Defense University Press, 639 p.
3. Lukashuk, I. I. (1997) *Vneshnyaya politika Rossii i mezhdunarodnoe pravo [Russia's foreign policy and international law]*, Moscow, 54 p.
4. Grinyaev, S., Arzumyan, R. (2012) *Strategicheskij analiz i planirovanie v SShA na sovremennom ehstage: tochka zreniya ehkspertov REND. Analiticheskij doklad [Strategic analysis and planning in the United States at the present stage: the point of view of experts REND. Analytical Report]*, Moscow: Tsentr strategicheskikh otsenok i prognozov, 28 p.
5. McNamara, R. S '(January 21, 1961 – February 29, 1968). 8th Secretary of Defense Kennedy and Johnson Administration' In *Histories of the Secretaries of Defense*, available at: www.defenselink.mil/specials/secdef_histories/bios/mcnamara.htm. (Accessed 20 February 2015)
6. Fiet, J. O. (2007) 'A Prescriptive Analysis of Search and Discovery' In *Journal of Management Studies*, Vol. 44, Issue 4, pp. 592-611.
7. Howard, R. A. (1988) 'Decision analysis: Practice and promise' In *Management Science*, Vol. 34, pp. 679-695.
8. Morgentau, H., Thompson, K., Clinton, D. (1978) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York, Alfred A. Knopf, 752 p.
9. Bestuzhev-Lada, I. V. (2000) 'Metodika dolgosrochnogo uprezhdayushchego analiza dannykh v tekhnologicheskome prognozirovanii' [The technique of long-term predictive analysis

of data in the technological forecasting] In *Sotsiologicheskie issledovaniya*, №1, pp.37-41.

10. Horbatenko, V. P. (2006) '«Analiz maybutn'oho» ta yoho rol' v upravlinni sotsial'no-politychnymy protsesamy' [«Analysis of the future» and its role in managing the socio-political processes] In *Politychnyy menedzhment [Polical management]*, Vol. 2 (17), available at: www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=22&c=219 (Accessed 20 February 2015)

Ржевская Н. Ф., доктор политических наук, доцент, профессор кафедры международной информации Института международных отношений Национального авиационного университета (Киев, Украина), E-mail: rzhevaska@ua.fm

Стратегическое прогнозирование как условие эффективности внешней политики государства.

Аннотация. Стратегическое прогнозирование необходимо для того, чтобы сделать внешней политикой государства стабильной и последовательной, следовательно – эффективной. Политика государства с четко определенными целями, последовательно осуществляемая при наличии различных равных условий, более влиятельная в международных отношениях, чем прагматическая политика, которая не имеет четкой стратегии и колеблется между различными перспективами.

Ключевые слова: прогнозирование, стратегическое прогнозирование, политика, внешняя политика государства.

Rzhevaska N. F., Doctor of political science, associate professor, Kyiv National Aviation University Institute of Foreign Affairs international information department professor (Kyiv, Ukraine), E-mail: rzhevaska@ua.fm

Strategical prognostication as a condition of the foreign state policy effectiveness.

Abstract. *Strategical prognostication is very important in order to make a foreign policy of the state stable and consistent, so in other words, effective. State policy with the certain goals that are implemented in the right way, when there are different equal conditions is more influential in the international relations than pragmatic policy that has no certain strategy and is fluctuating between the different perspectives.*

National and political personalities of the active state-participants on the world politics arena are interested in the stable and certain conceptual providing of its strategies on the international arena. This is the main reason they are using the potential of the analytical institutions, including “think tanks”, which stuff is constantly researching all the current events in their countries and as well as abroad, in order to determinate the main features and vectors of the policy, broaden it and the politicians as well with the certain ideas (creating strategical prognostications).

Strategical prognostication can be considered as a conceptual effort aimed at the determination and researching of the key features, particularly, alternative versions of the foreign state policy vectors.

The next important key feature of the strategical prognostication can be considered the identification and certain presentation of the new goals that are settled by the state and international organization, making the corrections is the previous goals modification of the outer world actions.

And finally, every time strategical prognostication can provide the effective comparison of the strategical aims reaching mechanisms, using the alternative methods based on the reasonable choice out of the several variants.

Effective prognostication is possible only in terms of constant prognosis correction taking in to account the brand new information. Prognostication cannot be considered as an absolute statement that is referring to the words such as “will be” or “will happen”. It should be used as a relative tool activity that can be shown as a following formula: “Can exist or can happen in the certain conditions”.

Key words: prognostication, strategic prognostication, policy, foreign policy, strategic prognosis efficiency.

Савойська С. В.

доктор політичних наук, професор МКА
Міжрегіональна академія управління персоналом (Київ, Україна),
E-mail: Savoyska@gmail.com

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

***Анотація.** Аналізується комунікативна складова мовної політики Росії у сучасній Україні, опираючись на ідеологічний, інформаційно-комунікаційний, культурно-історичний напрями. Наголошується на систематичних заборонах мовною політикою Росії на території України у минулому поширення комунікацій українською мовою в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя країни. Сучасна Росія поставила щодо України амбітну мету: знекровити її в економічному, культурному, духовному плані; розколоти український народ за мовно-культурною і територіальною ознаками, та схилити Україну до союзу із Росією.*

***Ключові слова:** комунікації, мовна політика, Росія, сучасна Україна, ідеологія, церква, культура.*

Постановка проблеми. Мовна політика Російської імперії, окрім усього іншого, забороняла українському народу використовувати в офіційних документах етноніми «Україна» та «український народ», оскільки вважала, що ні української нації, ні її держави ніколи не існувало. Так російська бюрократія боролася з українським сепаратизмом, який був наслідком надмірної централізації влади у Російській та Радянській імперіях. Свідченням цього, а також нераціональної мовної політики, яку здійснювала російська влада на території України, були утиски українського народу, його рідної мови і культури, які виражалися, насамперед, у заборонах розвитку та поширення комунікацій українською мовою в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя українців. Це великою мірою стосується заборони комунікацій українською мовою в адміністративній (при виконанні службових обов'язків послуговуватися українською мовою було заборонено), діловій (документація велася лише російською мовою), публічній (виступати українською мовою у публічних місцях також заборонялося) ділянках, а також в освітній (у державних навчальних закладах українська мова була повністю заборонена), культурній (ставити вистави рідною мовою українців не дозволялося), інформаційно-комунікаційній (газети, журнали, книги тощо видавати українською мовою, а також ввозити із-за кордону було заборонено) та інших галузях, що у добу СРСР призвело, на думку В. Горенкіна, «до розпаду єдиної союзної держави. Чинниками розпаду були також численні злочини комуністичного режиму у формі геноциду, масових репресій, штучний поділ країни на територіальні утворення, що сприяло зростанню дезінтеграційних процесів» [2, с. 1, 9, 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували як вітчизняні (І. Ветринський, В. Горенкін, І. Діак, О. Куць, І. Кресіна, М. Остапенко, Л. Петришина, Н. Приходько, Ф. Рудич, В. Явір та ін.), так і закордонні (Дж. Д. Дербішайр, Я. Дербішайр, О. Дугін, В. Семенов та ін.) науковці, які свідомо чи ні, у тому чи іншому значенні акцентують увагу на комунікативній складовій мовної політики Росії в Україні, що засвідчує «Концепція державної національної політики Російської Федерації», яка, на думку вчених, спрямована на «захист» мовних прав та інтересів росіян на території України, розвиток російської культури та поширення комунікацій російською мовою в усіх сферах життєдіяльності Української держави. Росія, на думку багатьох вітчизняних науковців, поставила стратегічну мету: «підтримувати» російськомовних співвітчизників, які мешкають на території України, за будь-яку ціну зберігати та поширювати комунікації

російською мовою, розвивати свою національну культуру і таким чином зміцнювати зв'язки російськомовних громадян із Росією [6, с. 34].

Мета: показати, що російська мова в Україні для кремлівської влади – це засіб, який вона використовує для здійснення своєї великої мети: за будь-яку ціну повернути пострадянський комунікаційний простір під свій контроль, створити нове союзне утворення, поширити свою культуру, владу та комунікації російською мовою на усій території сучасної України, виховувати неросійські народи у душі «русского мира».

Виклад основного матеріалу. Мовна політика Росії в Україні, починаючи від доби правління екс-Президента Л. Кучми і до цього часу, є динамізатором інтересів Росії, що не об'єднує, а, навпаки, роз'єднує українське суспільство. Свідченням цього є велика кількість театрів, навчальних, наукових, культурних і технічних установ, які спілкуються із українцями російською мовою, а також поширення комунікацій цією мовою, які заповнили полиці бібліотек, книгарень, ринків і кіосків російськомовними газетами, книгами, журналами та іншою літературою. У зв'язку із цим на Сході і Півдні держави поширення україномовних комунікацій було загальмовано як центральною, так і місцевою владами. І як наслідок, тираж україномовної періодики був у декілька разів менший від російськомовної. На зменшення україномовної продукції негативно впливали відсутність пільг, замовлень, коштів, а також протистояння між центральною і регіональною владами. Не зважаючи на те, що російська влада акцентує увагу на співпраці з Україною в області освіти і культури, вона не пояснює, чому на її території до цього часу не існує жодного україномовного навчального закладу, закрито усі громадські організації та єдину українську бібліотеку, яка функціонувала у Москві. Чому російська влада в анексованому Криму закрила усі початкові і середні навчальні заклади з українською мовою навчання та єдину україномовну гімназію, а також переслідує мирян і священників Київського Патріархату, де, на відміну від Московського Патріархату, зберігаються українські звичаї і традиції, розвивається українська історія і культура, а богослужіння та інші комунікації здійснюються українською мовою. Так Росія «розпалоє в Україні міжетнічну ворожнечу, налаштовуючи росіян проти українців та української незалежності» [7, с. 109-116].

Щоб роз'єднати українське суспільство, російські керманічі і вчені через власні канали комунікації, зокрема, проросійські налаштованих політиків в Україні намагаються нав'язати українському народу міфи, що пов'язані із багатомовністю, багатонаціональністю та полікультурністю українського народу. Використовуючи канали інформаційно-комунікаційної політики, які працюють на Росію, Кремль докладає неабияких зусиль, аби послабити Україну із середини, розколоти її на окремі регіони за мовно-культурною ознакою, протиставляючи таким чином мову і культуру регіонів та нав'язуючи місцевим мешканцям думку про те, що українці Сходу погано знають своїх побратимів із Заходу, позаяк Україна є «подвійною державою із подвійною культурою, політичною етикою і цивілізаційною основою» [11].

Виходячи із цього, в Україні, на думку багатьох проросійськи налаштованих політиків і науковців, державна мова не може об'єднати українське суспільство, позаяк воно є полікультурним. Це твердження спростуває ООН, за визначенням якої, якщо у країні мешкає до 80% автохтонного населення (в Україні етнічні українці складають, за даними перепису 2001 року, 78,7%), то така держава вважається моноетнічною. За визначенням ООН, українська мова має повне право бути і надалі єдиною державною мовою в Україні, яка, на слухну думку Ю. Шемшученка і В. Горбатенка «є мовою більшості населення (українську мову вважають рідною 67,5% українців), що проживає на відповідній території тієї чи іншої держави. Це мова нормативних актів, діловодства, судочинства, діяльності державних органів, навчання, засобів масової інформації» та ін. [8, с. 166]. Це мова, якою

здійснюються внутрішні (між індивідами, групами, спільнотами, етносами і владою та ін.) і зовнішні (між країнами на рівні дипломатичних відносин, ділових зустрічей, обміну досвідом тощо) комунікації, яка пов'язана із назвою країни і титульною нацією, яка є найчисельнішою, однією із найдавніших, котра дає назву не лише країні, а й державі, атрибутам влади, мові офіційного / державного, що є одне і те саме, спілкування та культурним взаєминам між народами.

Російська мовна політика в Україні, що здійснюється через проросійські налаштованих політичних суб'єктів, є для українського народу нераціональною і деструктивною, позаяк вони намагаються довести ненауковість української мови, недосконалість її термінології та некомунікативність. Сателіти російської комунікативної політики в Україні намагаються запевнити українських громадян у тому, що підвищення статусу російської мови позитивно позначиться на розвитку українських громадян та української мови, позаяк збагатить їх у культурному і духовному плані, приміром, так, на думку національних демократів, як це відбулося у Білорусі. У цьому контексті варто проаналізувати, чи відповідає юридичний статус української мови як єдиної державної в Україні її реальному статусу, якщо зважити, що значна частка етнічних українців, які мешкають на Півдні і Сході країни, не мають можливості відстоювати власні права у діловодстві, ЗМІ, суді та інших державних органах, що пов'язані із використанням української мови; отримувати освіту в україномовних навчальних закладах, позаяк їх просто не вистачає або не існує. З іншого боку, це зовсім не означає, що не потрібно рахуватися із рідною мовою і культурою національних меншин, які мешкають на території сучасної України. Тим більше, якщо український народ заявив про свої амбітні плани стати демократичною державою і рухатися до союзу з Європою. У такому разі полікультурна мовна політика мусить враховувати мовну і культурну відмінність, «які вказують на те, що існує певний поріг, який не можна переступати у праві меншин підтримувати свої культури, бо його перевищення призводить або до відмови розуміти офіційну мову чи мови відповідних країн...» [9, с. 62].

Комунікативна складова мовної політики Росії спрямована на поширення в Україні комунікацій лише російською мовою, а також – використання російськомовного населення у своїх особистих інтересах, тобто, як політичну і культурну зброю у боротьбі з українською одномовністю. Тому «мовна ситуація в Україні, на думку науковців, залишається суперечливою і потенційно конфліктною, яка стимулює політико-ідеологічний розкол країни» [8, с. 23, 151], який активізується новим типом ідеології політичного популізму, що з'явився у 90-х рр. минулого століття у зв'язку із боротьбою з комуністичним моїнізмом у суспільствах, які звільнилися від комуністичної ідеології, розвивають ринкову економіку і багатопартійну демократію [3, с. 28].

Особливістю цієї ідеології, на основі якої розвиваються усі можливі комунікації в країні, є те, що вона, використовуючи мову у політичних цілях, опирається на харизматичних індивідів, використання ЗМІ, звернення до певних груп і спільнот через референдуми, аби послабити єдність українського суспільства, розколоти його за мовною, культурною і політичною ознаками. Мовна політика, що здійснюється в Україні, базується на одній або декількох ідеологіях, які Дж. Д. Дербішайр і Я. Дербішайр спробували класифікувати за такою схемою: абсолютизм, комунізм, націонал-соціалізм, авторитарний націоналізм, воєнний авторитаризм, молода демократія та ін. [3, с. 34].

Мовно-асиміляційну політику в Україні Росія продовжує здійснювати на основі авторитарного націоналізму через своїх провідників, зокрема, комунікативну діяльність на території сучасної України УПЦ МП, де сповідуються і поширюються російські традиції і культура, а церковна служба проводиться російською мовою, що Росія розглядає як фактор інтеграції «втрачених територій». Хоча, за словами кандидата філософських наук Санкт - Петербурзького державного університету

В. Семенкова, «практически во всех диаспорах мигрантов из государств, традиционно исповедующих православие, службы ведутся на языке страны пребывания и, самое главное, что языком службы часто, если не как правило, выбирается современный вариант языка» [3, с. 29].

Відтак, за логікою В. Семенкова, в УПЦ МП богослужіння має проводитися на «языке страны пребывания», тобто, українською мовою. На підтвердження цього І. Діак у дослідженні «Українське відродження чи нова русифікація?» зазначає, що УПЦ МП із самого початку була антиукраїнською. Свідченням цього є мовно-політична ситуація, яка сталася у Свято – Покровській церкві м. Олександрії, де єпископ УПЦ МП Пантелеймон заборонив хору співати духовний гімн «Боже великий єдиний, нам Україну храни», а також виголошувати проповіді українською мовою» [4, с. 183].

Мовно-політичні і культурні комунікації Росії зосереджені на тому, щоб УАПЦ та УПЦ КП та інші українські церкви визнали над собою московську юрисдикцію і підпорядкувались Московському Патріарху. Водночас РПЦ, у разі визнання УПЦ КП Вселенським Патріархом, погрожує розділити усе Православ'я на дві частини, зокрема на тих, хто буде підтримувати Москву, і тих, хто підпорядкуватиметься Вселенському Патріарху, що є загрозою не лише для існування Української православної церкви, а й – незалежної Української держави. Тут явно спостерігається втручання влади Росії у внутрішні справи України, що загрожує втратою соборності і самостійності, у що вірить, на думку Ф. Рудича, «близько 70% громадян Росії, які розглядають Україну як тимчасове державне утворення, яке рано чи пізно опиниться у рамках Російської Федерації» [12, с. 29].

Свою мовно-політичну і комунікаційну діяльність на території України Росія здійснює через такі громадсько-політичні організації, як «Русь», «Русское собрание», «Київська Русь», «Русский клуб», «Російський рух України», «Союз», «Родина» та інші, які ставлять мету: відновити загублені зв'язки із Україною, визнати «росіян поряд з українцями другою державотворчою нацією в Україні, надати російській мові статусу другої державної тощо» [10]. Такою асиміляційно-комунікаційною політикою Росія підготувала в Україні ґрунт для власного військового вторгнення у найбільш зросійщені регіони України і пояснила свої дії заборонаю в Україні російської мови, утисками прав російськомовних громадян і захистом співвітчизників на Півдні і Сході держави, зокрема в Ар Крим, «процес окупації якого, на думку І. Ветринського, супроводжувався безпрецедентною інформаційно-пропагандистською атакою у переважній більшості російських ЗМІ, які перейшли від маніпуляції фактами до відвертої їх фальсифікації» [1, с. 307]. Це може закінчитися для Української держави, як прогнозують російські геополітики, зокрема А. Дугин розчиненням у євразійській імперії, якщо зважити, що уся мовна політика Росії «спрямована на приєднання країн – членів СНД до союзу із Росією з метою збереження власного мовно-культурного простору у зоні своїх геополітичних впливів» [5].

Отже, виходячи із вищезазначеного аналізу, варто зробити такий висновок, що не російська мовна політика в Україні і російська мова як друга державна, а лише мова титульного етносу, яка у сучасній Україні є українською, здатна, на слушну думку Ю. Шемшученка, В. Горбатенка та інших науковців, забезпечити українській нації самобутність і гідність, інформаційно-комунікаційний суверенітет, культурну цілісність, згуртованість і єдність, творчий потенціал і поступ. Лише мова титульного етносу, яка є українською, може бути ознакою українського громадянства [8, с. 172]. Але якщо зважити на мовну політику, що здійснюється українською владою на сучасному етапі у контексті децентралізації, то оптимізму залишається зовсім небагато, якщо зважити, що місцева влада буде мати право запроваджувати ту мову, яку вона забажає. Сучасна влада намагається втілити у життя ту мовну політику комуністів і «регіоналів», проти якої вона виступала, коли була у ролі опозиції? Це

питання залишаємо для роздумів і на розсуд читачів! Йде до того, що українська мова буде використовуватися лише у тих центральних і деяких західних областях, які не запровадили на обласному і місцевому рівнях будь-яку регіональну мову. Що стосується західних областей України, то і тут мовна ситуація також непроста, якщо зважити, що на Закарпатті функціонує русинська, угорська та румунська мови, а остання – ще й на Буковині. Який комунікаційний простір залишається для функціонування та поширення української мови як державної? Варто не забувати, що ми мешкаємо не у Франції, не у Великій Британії, де існує декілька офіційних мов, але про які ніхто ніколи не чув через існування французької та англійської мов, а в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Ветринський І. Кримська криза в контексті формування геополітичної стратегії України // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К: ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 85 (6). – С. 304-309.
2. Горенкин В. Сепаратизм як соціально-політичне явище: Автореф. дис. . канд. політ. наук: 23. 00. 02. Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2004. – 20 с.
3. Дербишайр Дж. Д., Дербишайр Я. Политические системы мира: В 2-х т. Том 1: Пер. з англ. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2004. – 512 с.
4. Діак І. Українське відродження чи нова русифікація?: Науч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти – К. : Гранослов, 2000. – 304 с.
5. Дугин О. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М. : Арктогея, 1997. – 608 с.
6. Куць О. Мовна політика деяких зарубіжних держав: Навчально-методичний посібник з питань мовної політики й міжнаціональних відносин для студентів, розрахований на поглиблене вивчення курсу «Політологія». – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – 200 с.
7. Кресіна І., Явір В. Етнічний фактор виборчої кампанії 2006 року / Еліти і цивілізаційні процеси формування націй / Редакційна колегія: О. О. Рафальський (головний редактор), М. Є. Горелов (відповідальний секретар), С. О. Довгий, Ю. А. Левенець, М. І. Михальченко, О. П. Моця, О. П. Реєнт. – Київ: ТОВ УВПК «Екс Об», 2006. – Том 2. – 584 с.
8. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К. : ППЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
9. Остапенко М. Єдність у різноманітті як один із принципів організації сучасного демократичного життя // Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. [Відпр. ред. О. В. Бабкіна]. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 61- 67.
10. Петришина Л. Державотворчі процеси в 1917-1920 рр. і проблеми сьогодення // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (10-11 листопада 1994) «Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи». – К. : Інститут національних відносин і політології НАН України, 1995. – С. 146-149.
11. Приходько Н. Анатомія українського політичного кризиса // Свободная мысль. – Москва, № 12. – 2007. – С. 57- 66.
12. Рудич Ф. Магістральні вектори зовнішньої політики України // Віче. – 2001. – № 9. – С. 24-44.
13. Семенов В. Языки богослужения в секулярном контексте современной культуры // Этнографическое обозрение. – Москва, № 1. – январь-февраль 2009. – С. 188-200.

REFERENCES:

1. Vyetryns'kyu, I. (2014) 'Kryms'ka kryza v konteksti formuvannya heopolitychnoyi stratehiyi Ukrayiny' [Crimean crisis in the context of the geopolitical strategy of Ukraine] In *Hileya: naukovyy visnyk: zbirnyk naukovykh prats' [Gilea: Research Bulletin: collection of scientific papers]*, Vol. 85 (6), pp. 304-309.
2. Horenkyn, V. (2004) *Separatyzm yak sotsial'no-politychne yavyshe: Avtoreferat Diss. [Separatism as a socio-political phenomenon. Author's abstract]*, Simferopol', 20 p.
4. Diyak, I. (2000) *Ukrayins'ke vidrodzhennya chy nova rusyifikatsiya? [Ukrainian renaissance*

or a new Russification?], Kyiv, Hranoslov, 304 p.

5. Dugin, O. (1997) *Osnovy geopolitiki. Geopoliticheskoe budushchee Rosii [Fundamentals of Geopolitics. The geopolitical future of Russia]*, Moscow, Arktogetya, 608 p.

6. Kuts', O. (2011) *Movna polityka deyakykh zarubizhnykh derzhav: Navchal'no-metodychnyy posibnyk z pytan' movnoyi polityky u mizhnatsional'nykh vidnosyn dlya studentiv, rozrakhovanyy na pohlyblene vyvchennya kursu «Politolohiya» [Language policy some foreign countries: Training manual on language policy and international relations student, designed for in-depth study of the course «Political Science»]*, Kharkiv, Kharkiv's'kyu natsional'nyy universytet imeni V. N. Karazina, 200 p.

7. Kresina, I. & Yavir, V. (2006) 'Etnichnyy faktor vyborchoyi kampaniyi 2006 roku' [Ethnic factor Election campaign 2006] In *Elity i tsyvilizatsiyni protsesy formuvannya natsiy [Elites and civilization processes of formation of nations]*, Kyiv, TOV UVPK «Eks Ob», Tom 2, 584 p.

8. *Movna sytuatsiya v Ukrayini: mizh konfliktom i konsensusom (2008) [The language situation in Ukraine between conflict and consensus]*, Kyiv, IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, 398 p.

9. Ostapenko, M. (2014) 'Yednist' u riznomanitti yak odyin iz pryntsyviv orhanizatsiyi suchasnoho demokratychnoho zhyttya' [Unity in diversity as one of the principles of modern democratic life] In *Polityka i dukhovnist' v umovakh hlobal'nykh vyklykiv. Politychni nauky ta metodyka vykladannya sotsial'no-politychnykh dystsyplin. Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22 [Politics and spirituality in terms of global challenges. Political science and methods of teaching social and political subjects]*, pp. 61- 67.

10. Petryshyna, L. (1995) 'Derzhavotvorchi protsesy v 1917-1920 rr. i problemy s'ohodennya' [State processes in 1917-1920 and present problems] In *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (10-11 lystopada 1994) «Rehional'na polityka Ukrayiny: kontseptual'ni zasady, istoriya, perspektyvy» [Proceedings of International Scientific Conference (10-11 November 1994) «Regional policy of Ukraine: conceptual foundations, history and prospects»]*, Kyiv, Instytut natsional'nykh vidnosyn i politolohiyi NAN Ukrayiny, pp. 146-149.

11. Prikhod'ko, N. (2007) 'Anatomiya ukrainskogo politicheskogo krizisa' [Anatomy of the Ukrainian political crisis] In *Svobodnaya mysl' [Free Thought]*, № 12, pp. 57- 66.

12. Rudych, F. (2001) 'Mahistral'ni vektory zovnishn'oyi polityky Ukrayiny' [The main vectors of foreign policy of Ukraine] In *Viche*, №9, pp. 24-44.

13. Semenov, V. (2009) 'Yazyki bogosluzheniya v sekulyarnom kontekste srovennoy kul'tury' [Languages of worship in the secular context of modern culture] In *Etnograficheskoe obozrenie [Ethnographic Review]*, №1, pp. 188-200.

Савойская С. В., доктор политических наук, профессор Международной кадровой академии, МАУП (Киев, Украина), E-mail: Savoyska@gmail.com

Коммуникативный аспект языковой политики России в современной Украине.

Аннотация. Анализируется коммуникативная составная языковой политики России в современной Украине, опираясь на идеологическое, информационно-коммуникационное, культурно-историческое направления. Акцентируется внимание на систематических запретах языковой политикой России на территории Украины в прошлом, расширении коммуникаций на украинском языке во всех сферах и отраслях общественно-политической жизни страны. Что касается Украины, то современная Россия поставила амбициозную цель: обескровить её в экономическом, культурном, духовном плане; расколоть украинский народ на основе языковых, культурных и территориальных отличий, склонить Украину к союзу с Россией.

Ключевые слова: коммуникация, языковая политика, Россия, современная Украина, идеология, церковь, культура.

Savoyska S. V., Doctor of Science (Polit.), professor Mezhdunarodnoy employer staffing Academy, AIDP (Kiev, Ukraine), E-mail: Savoyska@gmail.com

The communicative aspect of the language policy of Russia in the modern Ukraine..

Abstract. Analyzuetsya kommunykativnaya sostavnaya yazykovoy policy of Russia in Modern Ukraine, opyrayas on ideological, ynformatsyynno-kommunykatyynnoe, cultural ystorycheskoe direction. Aktsentyruetsya systematicheskyyh prohibition on Wikipedia yazykovoy politykoy Russia on the territory of Ukraine in the past, expansion in the Ukrainian language communications

vo vseh fields of industry and socio-political life of the country. What kasaetsya Ukraine, the Modern Russia has put ambytsyoznuyu purpose: Her obeskrovyt in ekonomycheskom, culturally, spiritually; raskolot Ukrainian people on the basis yazykovykh, cultural and terrytoryalnykh otylchyu, Ukraine on slope for union with Russia. Given the language policy carried out by the Ukrainian authorities at this stage in the context of decentralization, it is quite a bit of optimism, given that local authorities will have the right to impose the language she chooses. The current government is trying to implement one language policy of the Communists and the «Regionals» against which she performed when she was in the role of the opposition? This is a question for thought and leave to the discretion of readers! There is the fact that the Ukrainian language will be used only in the central and western regions some that are not implemented at regional and local levels any regional language. As for the western regions of Ukraine, here the language situation is also difficult, given that in Transcarpathia functioning Rusyn, Hungarian and Romanian languages, and the last - even in Bukovina. What communication space remains for the operation and distribution of Ukrainian as the state language? It is necessary to remember that we are not living in France, not in Britain, where there are several official languages but which nobody ever heard because of the existence of French and English, and in Ukraine.

Key words: *communucation, language politics, Russia, Ukraine Modern, ideology, church, culture.*

УДК 329(450)(045)

Свєтлакова М. А.

аспірантка Маріупольського державного університету
(Маріуполь, Україна), E-mail: maria.88.88@mail.ru

ПАРТІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІТАЛІЇ: СТАН НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ

Анотація. *В статті автор досліджує основні теоретичні підходи вчених до визначення поняття «партійна система» та його ролі та місця в політичній системі країни. Визначено основні типи та класифікація партійних систем. Проаналізовано основні роботи як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників з політичної системи Італії. Охарактеризовано рівень вивченості української історіографії з даної проблематики.*

Ключові слова: *партія, партійна система, вибори, політична система.*

Політична система країни є одним з основних аспектів прикладної політології. Окремим та важливим елементом в будь-якій політичній системі є політичні партії. Основним функціоналом партії є здійснення тісного взаємозв'язку між правлячим урядом та населенням країни. Втім, не всі політичні партії можуть мати однаковий політичний вплив в суспільстві будь-якої країни, наприклад, одна партія може бути визначальною в політичному житті країни, а інша, зовсім не мати ніякої підтримки населення, тим самим не маючи ніякої політичної сили. В даній статті автор виокремив тільки ті політичні партії, які безпосередньо мають або мали вплив на сам політичний процес в країні.

В українській науці рівень вивчення саме італійської партійної системи можна оцінити як недостатній, особливо тих аспектів, що стосуються комплексного вивчення політичної системи Італії. В основному зазначена проблематика була розглянута в роботах російських авторів та зарубіжних науковців.

Об'єм наукової літератури стосовно досліджуваної проблеми є досить широким. Серед них ми виокремимо два крупних блоки. Перший це праці, присвячені саме партіям та партійним системам. Створення теорії партійної систем не мало глибоких історичних коренів. Воно почалося в другій половині ХХ ст. після того, як сформувалося уявлення о безпосередньо самій політичній системі суспільства. І саме наприкінці ХХІ ст. Джеймс Брайс намагався підступитися до цієї проблеми [2].

Серед дослідників які займалися методологічними основами партіології, зазначимо роботи таких зарубіжних авторів як А. де Токвіля, М. Дюверже, К. Джанди та інших. Серед вітчизняних дослідників, які займалися партіологією слід відзначити

праці М. Острогорського, Л. Мартова, Т. Шмачковой, Ю. Малова. Наприклад, М. Острогорський у своїй роботі пов'язував виникнення політичних партій з промисловою революцією та розширенням виборчого права. Теоретичні аспекти функціонування політичних партій та партійних систем розглядали та внесли значний вклад в розробку теорії партій такі вчені як Д. Сарторі, С. Ліпсет.

«Партії – це особливий політичний інститут суспільства, який спирається на підтримку громадян з метою заміщення урядових посад своїми визнаними представниками», зазначав авторитетний вчений К. Джанда [5]. Його робота «Порівняння політичних партій: дослідження та теорія» дає повний огляд сучасних досягнень в сфері компаративного або кроснаціонального аналізу політичних партій. Цей підхід є дуже важливим для спеціалістів в сфері порівняльної політології [5].

Сучасна теорія партійних систем бере свій початок з загальної теорії систем, започатківцем в створенні якої був Людвіг фон Бергаланфі, а також системного аналізу суспільства, початок якому поклав Т. Парсонс. Втім, саме Т. Парсонс відводив політиці місце однієї з підсистем суспільства та пов'язував її з функцією ціле досягнення [8]. Але все ж таки головне місце в заснуванні сучасної теорії партійних систем слід відвести М. Дюверже. Вчений присвятив свої дослідження аналізу партійних систем та виокремив наступні проблеми теорії партійних систем:

- класифікація по кількісному признаку, а саме двохпартійність, однопартійність, багатопартійність;
- зв'язок кількісного складу партійних систем з виборчою формулою;
- співвідношення однопартійної системи та демократії;
- кількість партій в системі та їх коаліційна політика;
- партії та вибори;
- партії та структура управління;
- партії та функція опозиції

Таким чином, робота французького політолога М. Дюверже «Політичні партії», присвячена походженню та сутності політичних партій, закономірності їх розвитку та функціонуванню в рамках різноманітних політичних режимів та виборчих систем [6].

Для створення узагальненої моделі структури партійної системи зазначимо дослідження Поля Бурдьє про його соціальне та політичне поле. Політичне поле, на його думку, це місце, де в конкурентній боротьбі між агентами, які виявляються в неї втягнутими, народжується політична продукція, проблеми, програми, аналізи, події з яких і повинні обирати середньостатистичні громадяни [3]. Соціальне коло партійних систем дуже чітко виявив С. Ліпсет. Він показав, що виборці з низькими доходами (робочі з низькою кваліфікацією, дешева робоча сила, безробітні, релігійні та національні меншини), як показує практика частіше віддають свої голоси лівим партіям та блокам, соціалістам, а іноді і комуністам. Виборці з середнім достатком (професори, доктори, юристи, дрібні бізнесмени та ін.) зазвичай віддають перевагу правочентристам та центристським угрупованням. За крайні праві партії голосують робочі та службовці, молодь яка ризикувала залишитись без роботи у випадку затяжної економічної або політичної кризи. За твердженням С. Ліпсета стійкість партійно-політичної системи залежить від її врівноваженості та порозуміння між лівими та правими [16].

Слід відзначити внесок в розробці теорії політичних партій Берліна П. А. «Політичні партії на Заході, їх доктрини, організація та діяльність». Являючись політичним представництвом соціальних інтересів тих чи інших суспільних слоїв населення, політична партія може існувати лиш тоді, коли і суспільні направлення отримують політичну організацію та політичне представництво [1].

Італійській політолог Д. Сарторі ввів вперше поняття «поляризованість» партійних систем. Під цим поняттям, він розумів, центр сили та тяжіння, складений з однієї або декількох партій, які визначали головну роль в партійній системі. В своїх

класифікації партією Д. Сарторі враховує перш за все ступінь політичного впливу на суспільство в цілому та політичну систему, зокрема партій, які функціонують в цій системі. Таким чином, за думкою Д. Сарторі існує сім типів партійних систем:

- однопартійна система, яка характерна в основному для авторитарних або тоталітарних режимів (така система хоча і здатна шляхом жорсткої експлуатації та порушення прав мобілізувати як промислові, так і людські ресурси, дана система приречена на крах);
- система з партією-гегемоном (допускає існування декількох партій, але ведучою залишається тільки одна, є також характерною для авторитарних та тоталітарних режимів);
- домінуюча система (характерна для демократичних режимів, при яких можуть існувати декілька партій, але протягом значного періоду на виборах отримує перемогу та формує уряд домінуюча партія);
- двопартійна система (існує при демократичному режимі, може існувати декілька партій, але однопартійний уряд буде організовувати одна з двох найсильніших, яка отримує перемогу на виборах, інша ж знаходиться в опозиції);
- система обмеженого плюралізму (дуже поширена в сучасному світі партійна система, для якої характерно існування трьох та більше партій, але жодна з них не в змозі отримати більшість голосів на виборах);
- поляризована партійна система (при існуванні даної системи боротьбу за владу ведуть одразу декілька партій, які будують блоки та коаліції в період виборчої кампанії);
- автоматизована партійна система (визначається наявністю великої кількості малочисельних та маловпливових партій і складається, як правило в перехідних к демократії суспільствах) [23].

Не залишимо без уваги таких вчених як Р. Міхельс, Б. Н. Чічерин, Ю. С. Гамбаров, в класичних працях цих дослідників проведено аналіз походження та розвитку партій з позицій різноманітних методологічних підходів, а також дана типологія партій та партійних систем.

Стосовно другої групи робіт по вивченню італійської політичної системи, слід відзначити як великий внесок вітчизняної школи італієзнавства, так і інших значних зарубіжних науковців. В монографії Ю. П. Лісовського «Італія від фашизму до демократії. Важкі часи перебудови», розглянута проблема становлення нової демократичної системи Італії, після краху фашизму [7].

Значний та важливий період в становленні нової політичної системи став період 1990 рр. Іншими словами це перехід від Першої Республіки до Другої. Трансформації італійської політичної системи саме цього періоду присвячені роботи таких вітчизняних вчених як І. Б. Левін, В. П. Любін.

Зміни в партійній системі можуть проходити з регулярною періодичністю, на це можуть впливати ряд будь-яких факторів: політична криза, зміна партійних лідерів, прийняття нового виборчого закону та ін. В статті С. Бартоліні розглядаються саме зміни в італійській партійній системі, які відбувалися впродовж трьох блоків парламентських виборів (1991, 1996 та 2001), після прийняття нової змішаної виборчої системи. В статті зроблено висновок, що протягом всіх трьох виборів політична конкуренція між партіями була дуже сильною [10].

Важливим фактором трансформації партійної системи є вибори. Значність виборів оцінюється шляхом двох компонентів: змін в виборчій поведінці та змін в виборчому законодавстві, а також їх вплив на різні сфери. Аналіз багатьох показників партійної системи показує, що виборчий фактор не несе відповідальності за більшість змін, які сталися в партійній системі після ефекту «Тангентополі», пише в статті Л. Барді [9].

Італійська партійна система (особливо після переходу до Другої Республіки) характеризується надмірною кількістю політичних партій. Такий факт розглядається

як погана робота італійських демократичних інститутів в Італії. Через це ефект прийняття рішень декілька уповільнюється, пише Л. Ді Грігоріо. Через це партійні лідери стверджували, що електорат повинен віддавати свої голоси одразу за крупні та авторитетні партії, а не виражати свої симпатії до невеликі та нові партії. Такий розклад значно ускладнює політичний процес та викликає суперечки в самому парламенті, тому що через недостатню кількість голосів, партії повинні шукати собі союзників і та поєднуватися в коаліції, що не дуже подобається багатьом з них, приходиться до висновку автор [14].

Дослідники Болонського університету П. Ігназі та Д. Хопкін зробили порівняльний аналіз ведучих італійських партій: Демократичної партії, Ліги Півночі та Вперед, Італії. Після тривалого періоду відносної стабільності в партійній системі Італії, в 90-ті рр. відбувається різке збільшення нових політичних партій. Всі партії мають свої особливості, свій електорат та своїх лідерів. Порівнюючи всі три партії, автори зазначають, що в разі більш менш однакового набору голосів на виборах, коаліцію може сформувати тільки Ліга Півночі та Вперед, Італія. За кардинальним розходженням поглядів Демократична партія не зможе поступитися власних інтересів, навіть на випадок політичного колапсу [15].

На протязі всього політичного життя Другої Республіки була чітка вираженість протистояння правих та лівих партій, яка збереглась і досі. Такий факт приводив до створення нових політичних робіт в італійській політичній теорії, які й були присвячені конкуренції правих та лівих сил. Видатний італійський вчений Н. Боббіо в своїй роботі «Праві та ліві», зазначав, що таке політичне розмежування не втрапить ще довго своєї актуальності. Розглядаючи політичне та культурне протистояння по лінії праві та ліві, Н. Боббіо спирався на категорії свободи та рівності. Таким чином, вчений вважав, що для систематизації лівого та правого флангу в політиці, важливо звернути увагу на контраст тих методів, які приймали ті чи інші. А саме на різномірність як правого, так і лівого рухів, на їх розподілення на помірне та радикальне крило [11].

Провідним експертом в сфері зовнішньої політики Італії став відомий дипломат С. Романо. Одна з його робіт присвячена аналізу підходів правих та лівих сил в Італії. Достатньо новою працею вченого стала робота «Смерть демократії. Між авторитарними тенденціями та популізмом» [21]. Яка стала актуальною саме напередодні парламентських виборів в Італії 2013 р., на яких активно наростала популярність популістського руху. Наразі всі крупні представницькі демократії на сьогодні знаходяться в кризі. В останні роки політика потерпала в скандалах та кризах, в Італії це відобразилось в проблемі відшкодування розходів політичних партій. Глобалізація економіки та фінансів не скоротила суверенітет національних держав, тому політики вже не в змозі стримувати обіцянки, які давали в своїх передвиборчих програмах. Нинішня криза демократії на сьогодні дуже хитка, тому питання зможе вона чи ні втриматися та не піддатися популістським та авторитарним тенденціям залишається відкритим [22].

Італійський політолог О. Крочі в окремих роботах присвячених перебуванню у влади видатного політика С. Берлусконі, виокремлював вплив інтересів фінансово-медійної сфери італійського політика на визначення зовнішньополітичної лінії Італії і цілому [13]. Проблема трансформації партійної системи торкнулася італійського науковця П. Помбені. Він намагався перш за все визначити потрібно чи ні змінювати саму політичну основу, а також оцінити, що саме маєтись на увазі під поняттям «партійна система» [20].

Початок 1990-х рр. значно змінив партійну систему Італії. Саме на цей період прийшлося формування двох коаліцій: правоцентристської та лівоцентристської, які в подальшому і визначали політичне життя Італії. Тому саме з цього періоду в основному починають свої фундаментальні праці дослідники. Саме на початку цього періоду на світ з'являється нова партія правого спрямування «Вперед, Італія»,

створена крупним політиком та бізнесменом С. Берлусконі. Дисертація італійського автора А. Маріно «Вперед, Італія. Появлення. Еволюція та розвиток правого центру в Італії (1993-2001)», бере початок свого дослідження з парламентських виборів 1994 р., на яких «Вперед, Італія» виступила як окрема одиниця. За думкою автора, поява партії такого формату, була дуже несподіваним не тільки в політичному плані, а і в культурному та історіографічному. Така нова італійська партія народилася абсолютно без історичних та культурних коренів, на відміну від інших партій Заходу. Криза 1992-1993 рр. призвела до розпуску політичних сил, які призвели Італію до появи нових партій. Однією з них і стала «Вперед, Італія», під керівництвом С. Берлусконі вона побудувала коаліцію, яка і перемогла своїх опонентів з лівого блоку. В дисертації представлені основні значні моменти, які здобула партія за період свого існування на політичній арені [17].

Докторська дисертація польської авторки М. Лоренцької «Італійська партійна система: політологічний аналіз», детально характеризує трансформацію партійної системи та окремих партій в цілому. З початку 90-х рр. сучасна Італія пройшла процес глибоких змін, який й досі вважається незавершеним. В роботі досліджена еволюція та процес трансформації ведучих партій країни, таких як Національний Альянс, Ліга Півночі, Вперед, Італія. Перетворення та створення нових партій, зіграло важливу роль в цьому процесі, тому це стало актуальним для вивчення.

Ще однією значною працею у вивченні партійної системи Італії періоду Другої Республіки стала робота А. Вілсона «Багаторівневі політичні партії Італії та Іспанії». Робота бере свій початок дослідження з 1990 р. та робить акцент на регіональному рівні партійної організації та електоральної конкуренції. Автор знаходить, що регіональні відділення партій, здані більше реагувати на конкурентний тиск, який виходить з субнаціональних партійних систем. Хоча, автор зазначає, що інтереси національних та регіональних еліт дуже часто співпадають. Регіональні партійні системи в обох досліджуваних країнах, розходяться по своїй структурі не тільки на національному рівні, але і один від одного [24].

За останні роки дуже суттєвими стали трансформаційні зрушення в формах політичної участі. До переліку таких змін можна віднести наступні: глобалізація, зміна ролі інститутів держави та громадянського суспільства та ін. Такі масштабні загальносоціальні трансформації відображаються на як політичній сфері в цілому, так і на деформації окремих суб'єктів політики. Ці процеси не обійшли стороною і політичні партії. У всьому світі відбувається переоцінка цінностей та значущості партій для суспільства. Створені як інститут представницької демократії, партій в сучасному світі знаходяться під наглядом як суспільства, так і науки, які проводять своєрідний аналіз доцільності їх подальшого існування.

Велике значення мають багато аспектів положення партії в політичному просторі. Перш за все, це роль в представництві інтересів соціальних груп, далі це вплив на державну владу, а також участь у виборчому процесі. Зберігаючи свою значущість у всіх вищезазначених напрямках, партії змінили механізми та технології своєї діяльності. Чітка соціально-політична ідентифікація партій з суспільними групами втрачається. Змінюються форми впливу на владу та участі в ній, також спостерігається перехід до формування широких коаліцій за участю нових, нетрадиційних партій. Класичні ідеології поступаються яскравим агітаційним кампаніям. Більшість громадян починають отримувати політичну інформацію не через партійні канали, а шляхом електронних ЗМІ. Втім, незважаючи на всі ці недоліки, партії залишаються важливими структурними елементами політичної системи.

Детально партійну систему Італії, а ще й в порівнянні з іспанською моделлю політичної системи, розглянув в своєму дослідженні Н. Ноніашвілі. Італія має систему пропорційного представництва, тому є багато партій які складають конкуренцію між собою як на регіональних, так і на загальнонаціональних виборах, зазначає автор. Таким чином, італійська політична система відзначається багатопартійністю та

використовує систему пропорційного представництва. Для того щоб конкурувати один з іншим та вигравати вибори, партії об'єднуються в коаліції, тому що голоси виборців вкрай фрагментовані і через це майже ні одна партія не отримує більше 30% голосів. В дослідженні також виявлено основні електоральні розходження існуючі в Італії, це соціальні, регіональні та культурні розходження [19].

Період розпаду Першої Республіки та її перехід до Другої, зацікавив значну кількість науковців, так цьому факту в своїй статті приділив увагу і італійський дослідник О. Масарі. Дослідник порівнює політичну ситуацію яка склалася на сучасному етапі з минулим періодом Першої Республіки. Такий аналіз може більш чіткіше виявити проблеми які склалися в політичній структурі, що в подальшому призвело вже не одної політичної кризи в Італії. Окрема увага приділяється партіям. Які існували в період Першої Республіки та етапи їх еволюції [18]. Так, монографія А. Ченто-Бул та М. Джилберта присвячена діяльності партії «Ліга Півночі». В роботі підводиться висновок по діяльності партії стосовно «північного питання» в Італії. У спільній праці вчених аналізується популістський метод політичної боротьби партії, а також спроба створення нею окремої політичної субкультури [12].

В сучасній українській історіографії стан наукової розробки теми залишається недостатнім. Відсутні ґрунтовні праці з комплексним аналізом партійної системи Італії як на період Першої Республіки, так і Другої. Серед робіт вітчизняних дослідників, які займалися українсько-італійськими відносинами, на увагу заслуговують насамперед праці українського вченого М. Варварцева [4]. Окремої уваги заслуговують праці українських науковців О. Івченка, М. Сороки, Л. Чекаленко та публікації українських державних діячів А. Зленка, В. Литвина, які безпосередньо самі приймали участь у становленні українсько-італійських відносин.

На сьогодні загальноновизнаним є той факт, що партійна система має велике значення для функціонування демократії. За допомогою партій суспільство впроваджується в державу, а держава, в свою чергу, отримує легітимність в очах суспільства. Отже, партійна система країни – це відображення співвідношення та розташування політичних сил при проведенні масових кампаній на виборах. Електоральний рівень партійної системи частіше не відповідає соціальному рівню цієї ж системи. Це проявляється в тому, що частина партій не приймає активної участі в масових кампаніях, але надає більшого значення саме участі у самих виборах, а не в їх прелюдії.

Таким чином, зробивши огляд основних теоретичних фундаментальних праць стосовно партійної системи та партій в цілому, можна відмітити про комплексне вивчення теорії партій та партійних систем. Що стосується партійної системи Італії, то в статті в основному представлені роботи починаючи з періоду Першої Республіки, а також роботи періоду Другої Республіки. Втім, зазначимо що в українській історіографії дана проблематика не є досить вивченою, тому доцільним було проаналізувати це у даній статті.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Берлин П. А. Политические партии на западе. Их доктрины, организация и деятельность / П. А. Берлин. – СПб-б. : Дело, 1907. – 270 с.
2. Брайс Д. Американская республика. Часть 2: Правительства штатов. Политические партии / Д. Брайс. – М., 1890/ – 263 с.
3. Бурдьє П. Социология политики / П. Бурдьє – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.
4. Варварцев М. Україна й Італія у наукових, освітніх та літературних взаєминах (друга половина XIX – початок XX ст.). Документи, епістолярій, матеріали / М. Варварцев – К. : 2000. – 107 с.
5. Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория [Електронний ресурс] / К. Джанда. – Режим доступу : <http://pavroz.ru/files/jandaparties.pdf>. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
6. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже – М. : 2007, – 544 с.
7. Лисовский Ю. П. Италия от фашизма к демократии. Трудные пути послевоенной перестройки / Ю. П. Лисовский – М. : Наука, 1990. – 288 с.

8. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс – М. : Академический проект, 2002 – 832 с.
9. Bardi L. Electoral change and its impact on the party system in Italy [Електронний ресурс] / L. Bardi. – Режим доступу : www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402380701500256?journalCode=fwep20#VWQXDdLtlHw (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
10. Bartolini S. The Italian Party System between Parties and Coalitions [Електронний ресурс] / S. Bartolini. – Режим доступу : www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402380412331280783 (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
11. Bobbio N. Destra e sinistra. Ragioni e significati di una distinzione politica / N. Bobbio – Roma, 2004. – 221 p.
12. Cento-Bull A. & Gilbert M. The Lega Nord and the Northern Question in Italian Politics / A. Cento-Bull – NY. : Palgrave, 2001.
13. Croci O. The Second Berlusconi Government and Italian Foreign Policy / [Електронний ресурс] / O. Croci. – Режим доступу : <http://pubblicazioni.iai.it/pdf/articles/croci.pdf>.
14. Gregorio L. A “revolutionary” election: The Italian party system is the most simplified in Europe / [Електронний ресурс] L. Gregorio. – Режим доступу : http://cise.luiss.it/cise/wpcontent/uploads/2014/10/DCISE6EN_313-320.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
15. Hopkin J., P. Ignazi Newly Governing Parties In Italy: Comparing the PDS-DS, Lega Nord and Forza Italia [Електронний ресурс] / J. Hopkin. – Режим доступу : <http://personal.lse.ac.uk/hopkin/ignazihopkin2007final.pdf> (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
16. Lipset S. Political Man the Social basis of politics / S. Lipset – N. Y., : Doubleday, 1960. – 442 p.
17. Marino A. Forza Italia. Nascita, evoluzione e sviluppo del centrodestra italiano (1993-2001) / A. Marino – 2012.
18. Massari O. La parabola dei partiti in Italia: da costruttori a problema della democrazia [Електронний ресурс] / O. Massari Режим доступу : <http://elnuevodia.altervista.org/wp-content/uploads/2013/05/ARTICOLO-MASSARI.pdf>.
19. Noniashvili N. Analysis of Party systems and Political Cleavages in Italy and Spain [Електронний ресурс] / N. Noniashvili. – Режим доступу : www.academia.edu/8206067/Analysis_of_Party_systems_and_Political_Cleavages_in_Italy_and_Spain. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
20. Pombeni P. Il sistema dei partiti dalla prima alla Seconda Repubblica [Електронний ресурс] / P. Pombeni. – Режим доступу : www.sissco.it/download/attivita/POMBENI.pdf. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
21. Romano S. Morire di democrazia. Tra derive autoritarie e populismo / S. Romano, 2013. – 120 p.
22. Romano S. Tra due Repubbliche. L'anno di Berlusconi e le prospettive dell'Italia / S. Romano – Milano, 1995. – 226 p.
23. Sartori G. Parties and Party Systems: A Framework for Analysis [Електронний ресурс] / G. Sartori. – Режим доступу : www.consensocivico.com.ar/uploads/5495c37c979a2-Sartori-Parties%20and%20Party%20Systems%28CC%29.pdf. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
24. Wilson A. Multi-level Party Politics in Italy and Spain [Електронний ресурс] / A. Wilson. – Режим доступу : http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/12882/2009_WILSON.pdf?sequence=2. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

REFERENCES:

1. Berlin, P.A. (1907) *Politicheskie partii na zapade. Ikh doktriny, organizatsiya i deyatel'nost'* [Political parties in the West. Their doctrine, organization and activities], St. Petersburg, Delo, 270 p.
2. Brays, D. (1890) *Amerikanskaya respublika. Chast' 2: Pravitel'stva shtatov. Politicheskie partii* [American republic. Part 2: State governments. Political parties], Moscow, 263 p.
3. Burd'e, P. (1993) *Sotsiologiya politiki* [Sociology of Politics], Moscow, Socio-Logos, 336 p.
4. Varvartsev, M. (2000) *Ukrayina y Italiya u naukovykh, osvutnykh ta literaturnykh vzayemnykh (druha polovyna XIX – pochatok XX st.). Dokumenty, epistolyariy, materialy* [Ukraine and Italy in scientific, literary and educational relations (second half of XIX - early XX century). The documents, correspondence, materials], Kyiv, 107 p.
5. Dzhandan, K. *Sravnienie politicheskikh partiy: issledovaniya i teoriya* [Comparison

- of political parties: research and theory*], available at: <http://pavroz.ru/files/jandaparties.pdf>. (Accessed 20 February 2015)
6. Dyuverzhe, M. (2007) *Politicheskie partii [Political parties]*, Moscow, 544 p.
 7. Lisovskiy, Yu. P. (1990) *Italiya ot fashizma k demokratii. Trudnye puti poslevoennoy perestroiki [Italy from fascism to democracy. The difficult path of post-war reconstruction]*, Moscow, Nauka, 288 p.
 8. Parsons, T. (2002) *O sotsial'nykh sistemakh [Social systems]*, Moscow, Akademicheskii proekt, 832 p.
 9. Bardi, L. *Electoral change and its impact on the party system in Italy*, available at: www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402380701500256?journalCode=fwep20#. VWQXDdLtHw (Accessed 20 February 2015)
 10. Bartolini, S. *The Italian Party System between Parties and Coalitions*, available at: www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402380412331280783 (Accessed 20 February 2015)
 11. Bobbio, N. (2004) *Destra e sinistra. Ragioni e significati di una distinzione politica*, 221 p.
 12. Cento-Bull, A. & Gilbert, M. (2001) *The Lega Nord and the Northern Question in Italian Politics*, New-York, Palgrave.
 13. Croci, O. *The Second Berlusconi Government and Italian Foreign Policy*, available at: <http://pubblicazioni.iai.it/pdf/articles/croci.pdf>. (Accessed 20 February 2015)
 14. Gregorio, L. *A «revolutionary» election: The Italian party system is the most simplified in Europe*, available at: http://cise.luiss.it/cise/wpcontent/uploads/2014/10/DCISE6EN_313-320.pdf (Accessed 20 February 2015)
 15. Hopkin, J., Ignazi, P. *Newly Governing Parties In Italy: Comparing the PDS-DS, Lega Nord and Forza Italia*, available at: <http://personal.lse.ac.uk/hopkin/ignazihopkin2007final.Pdf> (Accessed 20 February 2015)
 16. Lipset, S. (1960) *Political Man the Social basis of politics*, New York, Doubleday, 442 p.
 17. Marino, A. (2012) *Forza Italia. Nascita, evoluzione e sviluppo del centrodestra italiano (1993-2001)*.
 18. Massari, O. *La parabola dei partiti in Italia: da costruttori a problema della democrazia*, available at: <http://elnuevodialta.org/wp-content/uploads/2013/05/ARTICOLO-MASSARI.pdf>. (Accessed 20 February 2015)
 19. Noniashvili, N. *Analysis of Party systems and Political Cleavages in Italy and Spain*, available at: www.academia.edu/8206067/Analysis_of_Party_systems_and_Political_Cleavages_in_Italy_and_Spain. (Accessed 20 February 2015)
 20. Pombeni, P. *Il sistema dei partiti dalla prima alla Seconda Repubblica*, available at: www.sissco.it/download/attivita/POMBENI.pdf. (Accessed 20 February 2015)
 21. Romano, S. (2013) *Morire di democrazia. Tra derive autoritarie e populismo*, 120 p.
 22. Romano, S. (1995) *Tra due Repubbliche. L'anno di Berlusconi e le prospettive dell'Italia*, Milano, 226 p.
 23. Sartori, G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, available at: www.consensocivico.com.ar/uploads/5495c37c979a2-Sartori-Parties%20and%20Party%20Systems%28CC%29.pdf. (Accessed 20 February 2015)
 24. Wilson, A. *Multi-level Party Politics in Italy and Spain*, available at: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/12882/2009_WILSON.pdf?sequence=2. (Accessed 20 February 2015)

Светлакова М. А., аспирантка Мариупольского государственного университета (Мариуполь, Украина), E-mail: maria.88.88@mail.ru

Партийные процессы в Италии: состояние научной проблемы

Аннотация. В статье автор исследует основные теоретические подходы ученых к определению понятия «партийная система» и его роли и места в политической системе страны. Определены основные типы и классификация партийных систем. Проанализированы основные работы как зарубежных, так и отечественных исследователей из политической системы Италии. Охарактеризованы уровень изученности Украинский историографии по данной проблематике.

Ключевые слова: партия, партийная система, выборы, политическая система.

Svetlakova M. A., postgraduate student Mariupol state university (Mariupol, Ukraine), E-mail: maria.88.88@mail.ru

Party process in Italy: state of scientific problems

Abstract. The party system is an important component of power, but also the result of the dynamics of the political process. Significantly party system is influenced by many factors: the balance of political forces, historical traditions, and national characteristics of the population, the impact of religion and others. The nature of the party system is determined by the possibility of actual participation in the legally existing parties forming the government, and the ability to influence political parties to conduct and implement the foreign and domestic policy of the country. Party - is an integral part of the party system, so important to the total number of political parties, namely the political orientation of the parties. What are directly involved in the political process.

Approaches to designations party systems quite a lot. A large number of scientists and researchers dedicated to their work are given party systems.

In the early 1990s, Italian democracy has entered a phase of far-reaching changes, particularly of parties and party system.

The transition from the First to the Second Republic is marked by dramatic changes in the party system in Italy, these aspects are not illuminated in the same work as domestic and foreign scientists. The Second Republic was characterized primarily by changes not only in the structure of the party system in Italy, but also adopting a new electoral law.

The party system is highly fragmented and destabilizing process. It depends on many factors, which take place directly in the country. At the present stage of the Italian Republic for typical multi-party system, with the dominance of traditional parties in parliament. In the main the foundation of the party system that exists in Italy, it was built at the beginning of the Second Republic.

Key words: party, party system, elections, political system.

УДК 323.2+316.422(4-191.2)

Стельмах В. О.

молодший науковий співробітник

Інституту всесвітньої історії НАН України (Київ, Україна),

E-mail: visnukDNU@i.ua

МОЛОДЬ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Анотація. У статті розглядаються дієві державні і недержавні інституціолізовані форми залучення молоді у процеси суспільно-політичної модернізації в країнах Вишеградської групи в умовах європейської інтеграції. Автор презентує компаративний аналіз досвіду громадської і політичної участі молоді країн Вишеградської групи.

Ключові слова: Вишеградська група, політичні модернізаційні процеси, молодіжна політика.

Під модернізацією у широкому значенні розуміють комплекс процесів індустріалізації, секуляризації, урбанізації, прискореного розвитку освіти і науки, формування представницької політичної влади, зростання просторової і соціальної мобільності, підвищення якості життя, раціоналізації суспільних відносин, покликаних сформувати передумови для розвитку «сучасного відкритого» суспільства на протигагу «традиційному закритому». У політичній теорії феномен політичної модернізації визначають як формування і розвиток політичної структури та інститутів, поширення політичних практик, які найбільшою мірою здатні забезпечувати адекватне реагування і пристосування політичної системи до мінливих викликів сучасності. Ці інститути і практики можуть відповідати моделям сучасних демократичних інститутів, а можуть сформувати нові моделі, у яких відбувається неприйняття «чужих» зразків і наповнення старих форм новим змістом. При цьому обов'язково повинні виконуватися дві умови: збереження політичної стабільності як найважливішої умови суспільного розвитку в цілому і розширення можливостей та форм політичної участі. На думку багатьох дослідників, з якою ми погоджуємося, суспільно-політичні процеси, які відбуваються у країнах Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) відповідають окресленим вище характеристикам.

Відмінності концептуальних підходів до розуміння сутності модернізаційних процесів у політичній сфері визначилися варіативністю акцентів, які розставляли автори аналізуючи шляхи розвитку тих чи інших держав і політичних систем. На думку українського науковця О. І. Крюкова, деякі із дослідників, зокрема Г. Алмонд, Дж. Пауелл, Д. Аптер, зосередились на аналізі процесів внутрішньої диференціації та автономізації структур соціуму, в тому числі і політичної складової, та появи нових інститутів. С. Гантінгтон і С. Езенштадт аналізували етапи створення нових інституційних механізмів та їх застосування через узгодження інтересів між групами. Умовно третім підходом дослідник називає розуміння модернізації У. Ростоу, який розглядав модернізацію як економіко-технологічну трансформацію через індустріалізацію. Серед більш пізніх підходів учений назвав концепції Д. Лернера, А. Інкелеса та Д. Сміта, які вбачали модернізацію у підвищенні мобільності і формуванні нового індивіда внаслідок виникнення інноваційних форм комунікацій й підвищення рівня освіти населення [1]. Первинним суб'єктом таких процесів, на наше переконання, повинна стати молодь як відносно чисельна соціально-демографічна група, найбільш мобільна і здатна до пристосування.

Посткомуністичні проблеми модернізації суспільного життя перебувають у центрі уваги як російських (Р. Вишневецького, С. Гаврова, В. Іноземцева, Н. Крадіна, В. Межуєва, А. Тарасова та ін.), так і вітчизняних дослідників (В. Авер'янова, В. Андрущенко, В. Бабкіна, В. Бебика, В. Воронкової, Є. Головахи, І. Кресіної, В. Ладані, М. Михальченка, М. Мокляка, В. Пазенока, Ю. Пахомова, Ю. Римаренка, А. Романюка, Ф. Рудича, В. Сіренка, В. Ткаченка, М. Шульги та ін.). Аналітики погоджуються, що практика «демократичного поступу постсоціалістичних автократій привнесла подекуди діаметральні результати: від нових національних демократій орієнтованих на західні стандарти – до модифікованого пострадянського авторитаризму» [2, с. 70]. Однак, в силу дії ряду зовнішніх і внутрішніх чинників, по проходженню більше 20-ти років з початку трансформаційних перетворень, ці країни опинилися в різних політичних умовах щодо реалізації демократичних принципів, зокрема щодо участі молоді у суспільно-політичних процесах. Після падіння дочірніх комуністичних режимів окремі країни Центрально-Східної Європи (ЦСЕ) більш успішно «влилися» до «третьої хвилі демократизації». Такими можна вважати ті, які 2004 р. стали членами ЄС. Серед них країни Вишеградської групи (ВГ), які 1991 р. об'єдналися саме з метою євроатлантичної інтеграції.

Головним зовнішнім чинником трансформації і подальшої модернізації окреслених країн політологи визначають їх участь у процесі євроатлантичної інтеграції і успішне завершення цього процесу (М. Вахудова, Г. Месежніков), внутрішнім – розвинуте, інституціоналізоване громадянське суспільство (Г. Зеленько, М. Лендшел). І якщо інституціоналізація громадянського суспільства у транзитних державах, якими були країни Вишеградської групи, в силу специфіки його формування «зверху», покладалися на державні органи влади, то його сталий розвиток і нарощування суспільно-політичної ваги залежало і залежить від громадян і в першу чергу від молоді як потужної модернізаційної сили. Разом з тим, проблема залучення молодого покоління як майбутнього потенціалу держави до процесів суспільно-політичної модернізації здебільшого послуговується ситуативною увагою науковців. Частково це питання розглядається у дослідженнях рівня залучення та участі молоді у політичному житті, які проводяться в рамках загальноєвропейського опитування Євробарометр, або ситуативно на рівні окремих країн.

Для України проблеми суспільно-політичної демократизації і модернізації і країн Вишеградської групи представляють науковий інтерес з огляду на спільний зовнішньополітичний вектор, успіхи країн Вишеградської групи у побудові консолідованої демократії і громадянського успіху, груповий фактор євроатлантичних інтеграційних процесів і неоднорідність протікання внутрішніх політичних процесів.

Серед складного комплексу суспільно-політичних і економічних передумов руйнування соціалістичних режимів у ЦСЄ, які склалися у 80-х рр. XX ст., роль молодіжних рухів рідко береться до уваги. Однак молодь певним чином проявила себе рушійною силою перетворень. Зародження молодіжних націоналістичних і пацифістських субкультур на противагу комсомолу і союзам робочої молоді було однією із форм соціального протесту. Виявом ліберальних поглядів молоді стали демонстрації і підпільні протестні організації, до складу яких входили студенти та інтелігенція. Слід згадати, що «Оксамитова революція» у Чехословаччині почалася із студентських демонстрацій у Празі 1989 р. Після подій 1968 р. тут сформувалося покоління, яке уже не пам'ятало репресії і не приховувало незадоволення існуючою системою державного управління. Це покоління було достатньо сміливим щоб об'єднати незадоволених комуністичним режимом і виступити проти нього [3, с. 115]. Новою політичною силою Угорщини у 1991 р. став Альянс молодих демократів – Fidesz, утворений 1988 р. студентами-лібералами. Вони заснували партію, яка міцно увійшла до політичної історії Угорщини (її лідер, В. Орбан, у 1998 р. став наймолодшим Прем'єр-міністром в історії країни, а у 2010 р. на парламентських виборах партія здобула абсолютну більшість). Окремі дослідники стверджують, що в Угорщині також сильну опозицію комуністичному режиму склав Рух Зелених, Молодіжний альянс із захисту навколишнього середовища «Гонколь». У Польщі, в рамках феномена «Солідарність» [4, с. 392] активно діяли молодіжні політично налаштовані організації «Рух за альтернативне суспільство» і «Свобода і мир», релігійно-націоналістична організація «Молодь Всепольська». Однак на фоні активності цих груп, значна частина молоді не проявляла інтересу або активних дій щодо політики.

Системні зміни 1989–1998 рр. спричинили руйнування раніше чітко структурованої, гарантованої державою форми переходу молоді від дитинства до дорослого життя внаслідок реформ у сфері освіти та економіки. Молодіжна політика країн ЦСЄ, як окрема сфера державної політики, перебувала на стадії переформатування і представляла собою лише перелік окремих законів і актів, покликаних гарантувати забезпечення соціальних потреб молоді. У реалізації молодіжної політики 90-х рр. домінували принципи підтримки і соціального забезпечення молоді з боку держави.

Асоціація з ЄС 1998–2004 рр. вплинула на формування молодіжної політики країн Вишеградської групи в рамках проєктів загальноєвропейської молодіжної політики. Першочергово європейські політики наголошували на тому, що молодь повинна приймати активну і широку участь у суспільно-політичному житті на національному і загальноєвропейському рівні, розвиваючи власну ініціативність і мобільність. Завдання європейських інститутів і національних держав полягало у забезпеченні сприятливого підґрунтя для розвитку відповідних компетенцій у молодого покоління. На цьому наголошувала «Біла книга: новий імпульс для європейської молоді» (2001) [5] і Переглянута Європейська хартія про участь молоді у місцевому житті (2003) [6] – програмні документи Ради Європи з молодіжного питання.

На рівні ЄС перша молодіжна програма обміну і співпраці з'явилася 1988 р. Її успіх сприяв поширенню подібних програм не лише в межах ЄС, але і одночасне залучення до них молоді країн-асоційованих членів і країн-партнерів ЄС. У 2000-х рр. молодь Вишеградської групи отримала можливість брати участь у програмах «Молодь для Європи», «Європейська волонтерська служба». Із 2007 р. працювала програма «Молодь в дії (2007–2013)», і популярність цієї програми серед молоді збільшувалася щороку [7, с. 35]. Іще до її закінчення профільним комітетом Ради Європи була розроблена «Молодіжна стратегія ЄС 2010–2018». Інноваціями стали запропоновані механізми реалізації стратегії через співпрацю держав, обмін досвідом, розробку нового формату співпраці – структурований діалог – по залучення молоді до співпраці з урядами у вирішенні молодіжних питань, аналіз реального

соціального стану молоді як передумови формування молодіжної політики, роботи з молоддю з метою формування ключових компетенцій, таких як ініціативність, підприємництво, навичок брати активну участь у всіх сферах суспільного життя.

Провідну роль у реалізації структурованого діалогу між політиками і молоддю повинні відігравати національні молодіжні ради. Молодіжні ради являють собою парасоликові організації для неурядових молодіжних організацій країни. На момент, коли в країнах Вишеградської групи починав працювати механізм структурованого діалогу, дві країни з чотирьох уже мали інституціолізовані Молодіжні ради із досвідом роботи. Так, у Словаччині Молодіжна рада працювала з 1990 р., а в Чехії – з 1998 р., натомість польська Рада молодіжних організацій була створена у 2011 р., а угорська – у 2012 р. Наразі усі вони є партнерами урядових адміністрацій і членами Європейського молодіжного форуму.

Молодіжні стратегії стали якісно новим форматом молодіжної політики в країнах Вишеградської групи. Першою стратегічним принципом формування молодіжної політики використала Польща. Програма була розрахована на період 2003–2012 рр. Наступна програма по формуванню молодіжної політики увійшла до проекту Польща-2020 окремим розділом. Вимоги ЄС стали основою для створення у Словаччині Плану державної політики щодо дітей і молоді 2008–2013 рр. Національна стратегія молоді в Чехії була розроблена на 2007–2013 рр., в Угорщині – на 2009–2024 рр. із проміжними контролями і кореляціями, запланованими що два роки.

Країнами-учасницями Вишеградської групи у 2000 р. з метою сприяння розвитку співпраці та розширення контактів із сусідами через підтримку спільних культурних, наукових та освітніх проектів і молодіжних обмінів було засновано Вишеградський фонд. За 10 років існування фонду кількість програм зросла із 26 у 2000 р. до 374 у 2010 р., а їх фінансування із 405 тис. до 33,5 млн. євро. Найбільше програм стосуються культурної співпраці, з роками зменшився відсоток програм у сфері транскордонного співробітництва, які замінили на програми із заохочення туризму [8, с. 15].

Важливою запорукою успішної участі молоді у процесах модернізації є отримання якісної освіти. В умовах трансформаційних процесів відбувалися зміни її форми і змісту. Перші приватні навчальні заклади сприяли більшому соціальному розшаруванню молоді. Натомість європейські освітні проекти, проголошений принцип доступності освіти, приєднання навчальних закладів до Болонської системи, національні урядові програми «перше місце роботи», покликані сформувати соціальних фон для здійснення суспільної модернізації. Наразі рівень освіти серед молоді в країнах Вишеградської групи є досить високим: 84 % словацької молоді, близько 88 % у Чехії та Угорщині і 93% в Польщі у віці 18 років навчаються, близько третини молоді продовжують післядипломну освіту [9, с. 15]. Перебуваючи у статусі студента, молода особа отримує можливість стати членом студентського парламенту свого навчального закладу або звернутися туди по допомогу у разі виникнення проблем. Найбільш вагомо діяльність проводить Студентський парламент у Польщі, також у країні діє представництво докторантів. Набуття країнами Вишеградської групи членства в ЄС розширило освітні можливості студентів, як наслідок 90-97% молоді розглядали переваги «громадянства ЄС» в першу чергу як можливість навчатися у будь-якій країні Євросоюзу.

Вагомим фактором залучення молоді до модернізаційних процесів є активне включення в культурне і соціальне середовище суспільства через систему різноманітних неурядових організацій залежно від інтересів і цінностей особистості. Як свідчать дані досліджень, у період 2011–2013 рр. спостерігалось збільшення відсотка молоді що бере участь в діяльності різноманітних організацій в Польщі, Чехії і Словаччині. Найпопулярнішими є спортивні секції і молодіжні клуби. В Чехії і Словаччині затребуваними є організації культурного профілю, близько 10% молоді в кожній країні опікуються деякими питаннями місцевої спільноти. Найбільшого успіху по залу-

ченню молоді досягла Словаччина. Тут рівень тих, хто взагалі не відвідує будь-яку організацію за період дії молодіжної стратегії знизився із 88 % до 43 %. В Угорщині ситуація дещо гірша, оскільки рівень залучення молоді до недержавних організацій знизився. Також невелика активність в цілому у регіоні щодо організацій, які опікуються питаннями глобальної/регіональної екології, захистом громадських прав, молодіжних політичних партій і організацій [10, с. 10].

Новим явищем для країн Вишеградської групи стала волонтерська діяльність, а низька участь молоді у волонтерських заходах – спільною ознакою. Якщо середньоевропейський показник це 24 % (у деяких країнах рівень участь молоді у волонтерських проектах сягає 30–40 %), у країнах Вишеградської групи середнім є показник у 19 %. Однак і такі цифри слід аналізувати із обережністю, оскільки система волонтерської роботи для цих країн є новою, а суспільство ще не усвідомило його вагу. Попри те, що держава може покласти на волонтерів частину власних функцій у соціальній сфері, така форма діяльності ще не вважалася формою участі у суспільно-політичному житті. Щоб змінити таке ставлення, в Угорщині запровадили обов'язкову волонтерську діяльність для учнів старшої школи. У Словаччині на початку 2000-х рр. через фінансові негаразди молодь відмовлялася витратити час на безоплатну діяльність. Найвагомішою перепорою для поляків був низький престиж волонтерських заходів і недооцінки його важливості, у Чеській Республіці окрім перерахованих вище причин, безоплатна праця асоціювалася із «суботниками» соціалістичного періоду. Проте прихід нових поколінь з новим баченням громадської участі, не обтяжених практиками «обов'язковості» попередньої політичної системи, на думку соціологів, є підставою для формування нового ставлення до волонтерства.

Нові можливості з'явилися тоді, коли приватні компанії почали власну волонтерську діяльність, інформація про волонтерство стала доступною у засобах масової інформації та Інтернеті, зросла мода на волонтерство на великих масових спортивних, культурних і політичних заходах та на рівні програм обміну, коли майже половина (46 %) випускників, які отримали досвід роботи волонтером у країнах-сусідах, наголошували на тому, що такий досвід став у нагоді у пошуках роботи [7, с. 22-23].

В той же час викликає занепокоєння група молоді, до яких вчені застосовують аббревіатуру НІПТІ – NEETs (Not in employment, education or training) – не залучені до системи працевлаштування, освіти, післядипломного навчання, а відповідно і до громадянського суспільства. Завдяки молодіжній політиці широкого залучення молоді до суспільних процесів, в країнах Вишеградської групи у період 2003–2008 рр. відсоток НІПТІв значно знизився, крім Угорщини, в середньому із 17–24 % до 9–14 %. Наразі держави вживають значних заходів для зменшення ризиків можливого виключення молоді із суспільно-політичних процесів і досягають прогресу. Відсоток такої молоді є досить високим в Угорщині і Словаччині (13,3% і 13,8% відповідно), у Чехії таких лише 8 %. [7, с. 17].

Серед передумов успішної модернізації є розвиток демократії і підвищення суспільно-політичної активності. Як було з'ясовано вище, модернізація в країнах Вишеградської групи відбувалася в умовах євроатлантичної інтеграції, і ставку у цих процесах ЄС частково робила на молоде покоління. У свою чергу, молодь на початку 2000-х рр. також проявляла більшу схильність до означених процесів, ніж старше покоління. Так, на перших виборах до Європейського Парламенту 2004 р. у Польщі загальна кількість виборців складала майже 21%, однак молодих людей до 30 років прийшло 30,4 %; у Чехії відповідно 28,3 % і 35,6 %, в Угорщині участь була майже на рівних – 38,3 % проти 38,5 %, у Словаччині 17 % дорослого населення склали найнижчий показник у ЄС, однак молодь проголосувала на рівні 33,3 % [11, с. 1205]. Попри загальноєвропейську тенденцію зменшення рівня зацікавленості у діяльності Європейського Парламенту і зниження кількості голосуючих, у 2009 р. загальна кількість населення, які прийняли участь у голосуванні зросла в Польщі та

Словаччині, але зменшилася в Угорщині і не змінилася в Чехії. В рамках дослідження участі молоді у демократичному житті, науковці спробували зробити прогноз щодо участі молоді у виборах до Європейського Парламенту у травні 2014 р. Намір прийти на виборчі дільниці висловили 58% молодих поляків і словаків, 57% угорців і 48% молодих чехів [12, с. 22], однак реальну участь у голосуванні взяли 23,8% молоді у Польщі, 27,5% у Чехії та майже 35% у Словаччині [13, с. 41]. Такий результат можна розцінити як низький з огляду на зусилля, до яких вдалися представники європейського істеблішменту та неурядових організацій по залученню молоді до голосування. Однак слід до уваги взяти дані про те, що «незадоволення ЄС» як причину відмови від голосування назвали 14% молоді до 24 років, 26% у віці 25-34 років на протигагу 35% решти населення [13, с. 43].

Окрім традиційної участі у політичному житті суспільства, молодь країн Вишеградської групи оволодіває новими для політичної культури посттоталітарних країн видами політичної діяльності, такими як участь у дебатах, написання петицій та підтримка неурядових організацій. Зокрема, серед перерахованих видів діяльності, участі у дебатах надають перевагу більшість молоді в усіх чотирьох країнах, від 35 до 40%, щодо популярності інших видів політичної діяльності, їх підтримають від 11 до 19% молоді [9, с. 43]. Розвиток інформаційної сфери сприяв використанню нових способів комунікації між політиками і пересічними громадянами, обговоренню нагальних політичних питань на форумах. Створення інформаційних сторінок політичних партій і організацій в Інтернеті сприяють більш широкому інформуванню населення про їх діяльність, в соціальних мережах можливе формування ініціативних груп, організацій масових заходів і, навіть, партій. Інтернет простір, вільний від цензури, став привабливим середовищем для політичної діяльності.

На думку деяких науковців, суспільно-політична модернізація здійснюється одночасно у трьох просторах: у політичній системі, політичній культурі і політичній поведінці. Сучасні політики все частіше наголошують на зростанні ролі молоді у суспільно-політичних процесах. З огляду на вищезазначене, можемо визначити основні тенденції участі молоді країн Вишеградської групи у суспільно-політичних модернізаційних процесах наступним чином. По-перше, зміни у політичній системі сприяли трансформації засадничих принципів реалізації молодіжної політики із патерналістських, орієнтованих на соціальну підтримку, до партнерських, покликаних залучати молодь до активної участі у формуванні молодіжної політики. По-друге, модернізація політичної культури у бік демократичної надала широкий спектр можливостей для політичної участі молоді. В той же час запропоновані форми політичної участі не знаходять широкої підтримки серед молоді з ряду причин. Таким чином, можемо стверджувати, що молодь Вишеградської групи відбулася як об'єкт суспільно-політичної модернізації. Разом з тим, для того щоб стати суб'єктом модернізації, молоді не вистачає політичної волі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ :

1. Крюков О. І. Сутність політичної модернізації як суспільного явища [Електронний ресурс] / О. І. Крюков // Електронне наукове фахове видання «Державне будівництво». – 2009. - №1. – Режим доступу: www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/1/06.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

2. Ладані В. О. Консолідація демократії в період системної трансформації: концептуальні засади дослідження / В. О. Ладані // «Грані». – № 1 (105) січень 2014. – С. 69-75.

3. Simral, V. The Games of the Velvet Revolution: An Integrative Approach to the Transition in Czechoslovakia 1989 [Electronic source] / Vit Simral // Bhambry, T. PERPETUAL MOTION? Transformation and Transition in Central and Eastern Europe & Russia / T. Bhambry, C. Griffin, JTO Hjeltn, C. Nicholson, OG. Voronina (eds.) – School of Slavonic and East European Studies, UCL: London, UK. – 2011. – 115-133 pp. – Access mode: http://discovery.ucl.ac.uk/1322986/1/Simral_Chapter_Nine.pdf (Accessed 20 February 2015)

4. Лавренов С. Я. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах / С. Я. Лавренов, И. М. Попов. – М. : ООО «Издательство АСТ»; ООО «Издательство Астрель», 2003. – 778 с.

5. The White Paper “a new impetus for European youth” a contract for the future [Electronic source] / Summaries of EU legislation. – Access mode http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/youth/c11055_en.htm (Accessed 20 February 2015)

6. Recommendation 128 on The Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life [Electronic source] / Documents database of the Council of Europe. – Access mode: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CHARTE/JEUNES&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=e0cee1&BackColorIntranet=e0cee1&BackColorLogged=FFC679> (Accessed 20 February 2015)

7. Krzaklewska, E. *Visegrad Youth. Comparative review on situation of young people in the V4 countries* / Ewa Krzaklewska. – Warszawa, 2013. – 43p.

8. Visegrad Fund: Annual report 2010/ Petr Vagner – Exec. Director. – International Visegrad Fund, 2011. – 47 p.

9. European Youth: Participation in Democratic Life [Electronic source] / Flash Eurobarometer 375. - European Commission, 2013. – 82 p. - Access mode: http://ec.europa.eu/youth/library/reports/flash375_en.pdf (Accessed 20 February 2015)

10. Youth on the move. Analytical report [Electronic source] / Flash Eurobarometer 319a. - by The Gallup Organization, 2011. – 60 p. – Access mode: http://ec.europa.eu/youth/library/reports/flash375_en.pdf (Accessed 20 February 2015)

11. Esser F., de Vreese H. Comparing young voter’s Political Engagement in the United States and Europe [Electronic source] / American Behavioral Scientist. – 2007. - № 50. - pp. 1195 – 121. - Access mode: www.claesdevreese.com/documents/de_Vreese_Annals_2007.pdf

12. European Youth: Participation in Democratic Life [Electronic source] / Flash Eurobarometer 375. - European Commission, 2013. – 82 p. - Access mode: http://ec.europa.eu/youth/library/reports/flash375_en.pdf (Accessed 20 February 2015)

13. Bouza L. Addressing Youth Absenteeism in European Elections [Electronic source] / Luis Bouza. - International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2014. – 50 p.

REFERENCES:

1. Kryukov, O. I. (2009) ‘Sutnist’ politychnoyi modernizatsiyi yak suspil’noho yavlyshcha’ [Essence of political modernization as a social phenomenon] In *Elektronne naukove fakhove vydannya «Derzhavne budivnytstvo»* [Electronic scientific specialized edition of «State building»], available at: www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/1/06.pdf (Accessed 20 February 2015)

2. Ladani, V. O. (2014) Konsolidatsiya demokratiyi v period systemnoyi transformatsiyi: kontseptual’ni zasady doslidzhennya [Consolidation of democracy during the systemic transformation: conceptual bases of research], In *Hrani*, Vol. 1 (105), pp. 69-75.

3. Simral, V. (2011) The Games of the Velvet Revolution: An Integrative Approach to the Transition in Czechoslovakia 1989 In Bhambry, T., Griffin, C., Hjelm, J.T.O., Nicholson, C., Voronina, O.G. (Eds). *PERPETUAL MOTION? Transformation and Transition in Central and Eastern Europe & Russia. Studies in Russia and Eastern Europe: Vol.8*, UCL: London, UK, pp. 115-133 pp., available at: http://discovery.ucl.ac.uk/1322986/1/Simral_Chapter_Nine.pdf (Accessed 20 February 2015)

4. Lavrenov, S. Ya. & Popov, I. M. (2003) *Sovetskiy Soyuz v lokal’nykh voynakh i konfliktakh* [The Soviet Union in local wars and conflicts], Moscow, OOO «Izdatel’stvo ACT», OOO «Izdatel’stvo Astrel’», 778 p.

5. The White Paper «a new impetus for European youth» a contract for the future, Summaries of EU legislation, available at: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/youth/c11055_en.htm (Accessed 20 February 2015)

6. Recommendation 128 on The Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life, Documents database of the Council of Europe, available at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CHARTE/JEUNES&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=e0cee1&BackColorIntranet=e0cee1&BackColorLogged=FFC679> (Accessed 20 February 2015)

7. Krzaklewska, E. (2013) *Visegrad Youth. Comparative review on situation of young people in the V4 countries*, Warszawa, 43 p.

8. *Visegrad Fund: Annual report 2010* (2011), International Visegrad Fund, 47 p.

9. *European Youth: Participation in Democratic Life, Flash Eurobarometer 375* (2013), European Commission, 82 p., available at: http://ec.europa.eu/youth/library/reports/flash375_en.pdf (Accessed 20 February 2015)

10. *Youth on the move. Analytical report, Flash Eurobarometer 319a* (2011), by The Gallup

Organization, 60 p., available at: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_319a_en.pdf (Accessed 20 February 2015)

11. Esser F., de Vreese, H. (2007) 'Comparing young voter's Political Engagement in the United States and Europe' In *American Behavioral Scientist*, № 50, available at: www.claesdevreese.com/documents/de_Vreese_Annals_2007.pdf (Accessed 20 February 2015)

12. *European Youth: Participation in Democratic Life, Flash Eurobarometer 375 (2013)*, European Commission, 82 p., available at: http://ec.europa.eu/youth/library/reports/flash375_en.pdf (Accessed 20 February 2015)

13. Bouza, L. (2014) *Addressing Youth Absenteeism in European Elections*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 50 p.

Стельмах В. А., младший научный сотрудник Института всеобщей истории НАН Украины (Киев, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Молодежь стран Вышеградской группы в общественно-политических модернизационных процессах.

Аннотация. В статье рассматриваются эффективные государственные и негосударственные институционализированные формы привлечения молодежи в процессы общественно-политической модернизации в странах Вышеградской группы в условиях европейской интеграции. Автор представляет компаративный анализ опыта общественной и политического участия молодежи стран Вышеградской группы.

Ключевые слова: Вышеградская группа, политические модернизационные процессы, молодежная политика

Stelmakh V., research assistant at the Institute of World History of NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Youth Visegrad countries in political modernization process.

Abstract. Youth is the potential which determines the future of the state. In the end of XXth - beginning of XXI-st century Central and Eastern European countries experienced transformations of the political systems. Visegrad Group (V4 at present) was formed in 1991 to force Poland, Czechoslovakia and Hungary to the European Union. Despite the importance of a complex of socio-political and economic preconditions of socialist regimes' collapse, the article shows that it is also necessary to take youth factor into account. Modernization of the principles of relations between authority institutions and citizens required the increasing of the level of youth participation in social and political processes. Also period of 1989-1998 caused the destruction of previously structured, guaranteed by the state forms of the transition from childhood to young adulthood because of the reforms in education and economy. Youth policy principles in V4 countries were paternalistic, presented by a number of specific laws designed to guarantee the social needs of young people.

The article shows effective governmental and nongovernmental institutionalized forms of youth involvement into the processes of social and political modernization, which have been produced and successfully realized during EU-associated period and after the Association Agreement. Here we can mark positive impact of EU institutions on the formation of new youth policy and emphasize the practices of Youth Strategies formation. Also innovative became a new form of cooperation between government and non-governmental umbrella youth organizations (Youth Councils) – Structured dialogue. Volunteering had become a new phenomenon for youth, and still low participation in volunteer events is noted in V4. Statistic shows that participation in elections among young people remains relatively low, although they have positively attitudes towards the EU than the older generation. New political activities, such as participation in debates, writing petitions and support NGOs entered the youth political culture.

Thereby, modernization of political culture in the direction of democratic provided a wide range of opportunities for political participation of young people.

Key words: Visegrad group, political modernization processes, Youth politics.

Шедяков В. Є.

доктор соціологічних наук, кандидат економічних наук,
професор Державного університету телекомунікацій
(Київ, Україна), E-mail: shedyakov1@gmail.com

ГЕОСТРАТЕГІЯ СОРОЗВИТКУ: ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ КОМПЛЕКСИ ЯК ОСНОВА ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ СВІТІВ

***Анотація.** Стаття присвячена вивченню ролі ціннісно-смыслових комплексів у процесі геостратегічних взаємодій культурно-цивілізаційних світів. Проаналізовано формування та дію ціннісно-смыслових комплексів, характерних для людини і культурно-цивілізаційного світу. Ціннісно-смыслові комплекси розглядаються в контексті соціокультурного розвитку суспільства. Для цього вони вивчаються як важливий фактор інтерпретації дійсності людиною, спонукання людини до дії, формування суспільного середовища в конкретному культурно-цивілізаційному світі, конкуренції та діалогу між різними культурно-цивілізаційними світами. Особливу увагу приділено шляхам ефективного застосування ціннісно-смыслових комплексів у створенні і реалізації стратегії розвитку.*

***Ключові слова:** геостратегія, культурно-цивілізаційний світ, ціннісно-смыслові комплекси.*

Коли сила людини зростає, а її знання збільшуються, одночасно звужується відкритий для неї шлях. Зрештою вона уже не вибирає, а чинить так, як повинна вчинити ...

Урсула Ле Гуїн

До цих пір геополітичний аналіз переважно був зняряддям обґрунтування геополітичних цілей, пов'язаних із забезпеченням гегемонії: боротьбою за збереження домінування або претензії на цей статус. Однак, завжди були, а в умовах постсучасності посилюються тенденції, пов'язані з подоланням підходу, властивого для «гри з нульовим результатом». Зростання якості і кількості озброєнь, співмірність підсумків від втручання людини результатами природних стихій вимагають для досягнення цілей збереження життя і культури, а також розвитку людства змінити ідеологію прагнення до домінування на філософію і механізми забезпечення компромісу і консенсусу. Спроби насильно нав'язати свої устремління не тільки розкладають їх суб'єктів, але і викликають різноманітність протидії (включаючи, наприклад, таке глобальне явище, як тероризм).

Предметом дослідження є особливості формування геостратеґії під тиском умов та тенденцій постсучасності. Нині уся філософія соціальної відповідальності суспільної поведінки та рішень базується на положенні про необхідність ретельного обліку інтересів всіх зацікавлених сторін, а стратегія коеволюції – на моделі соціального партнерства, ігри з ненульовим результатом, де виграє кожен та зростає сукупний соціальний капітал суспільства (win-win strategy, green-green strategy). Це і має стати фундаментом як внутрішньої, так і зовнішньої культури соціально-політичної взаємодії (партнерства і конкуренції) культурно-цивілізаційних світів.

Аналіз публікацій. На здійснення геостратеґічних аналізу, прогнозування та трансформацій впливають, по-перше, розробки спеціалістів в розробці понятійно-категоріального апарату стратегії, тактики та оперативки (оперативного мистецтва) таких, як Сунь Цзи, К. Адаріді, В. Апушкін, О. Бісмарк, В. Блюхер, М. Гареев, М. Головін, Г. Жомини, К. Клаузевіц, А. Кокошин, Г. Леер, Е. Люттвак, Х. Мольтке, Р. Монтекукколі, М. Огарков, О. Свечін, А. Снесарев, О. Суворов, В. Триандафіллов, М. Тухачевський, М. Фрунзе, Б. Шапошніков, А. фон Шліффен, С. Штеменко та ін.; по-друге, аналітиків процесів глобально-історичних трансформацій: Е. Ануфрієв, Г. Арєф'єва, В. Арнольд, О. Ахїєзер, І. Барігін, В. Вазюлін, В. Василькова, М. Гефтер,

О. Кива, В. Козловський, В. Кузьмін, М. Моїсєєв, Ю. Соколов, А. Уткін, І. Чернікова, І. Яковлев; по-третє, дослідників взаємодії окремих цивілізацій: Р. Арон, І. Валлерстайн, Л. Гумільов, М. Данилевський, М. Кастельс, Р. Нісбет, А. Дж. Тойнбі. Крім того, оскільки постсучасність допомагає у розвитку методології, форм та методів взаємодії, зокрема – переходу на рівень інтересів, смислів та цінностей, основу вивчення складають також роботи авторів з виявлення змісту та порівняння систем та ієрархій цінностей, факторів їх регулятивного і мотиваційного використання в суспільстві: С. Анісімов, Л. Аннінський, Л. Архангельський, В. Бакиров, Л. Баранова, С. Батенін, О. Бузгалін, Л. Буєва, І. Вітаньї, О. Дробницький, О. Балакирева, Ю. Борисова, Г. Гак, Н. Козлова, Б. Малиновський, С. Матвєєва, В. Межуєв, Ф. Михайлов, Н. Победа, Г. Померанц, І. Попова, А. Ручка, Л. Сараскіна, Е. Соловьев, О. Спіркін, Л. Столович, В. Толстих, В. Тугарінов, А. Уледов, С. Цимбалюк, В. Шилов, В. Ядов. Продуктивний розгляд питання соціальної інтеграції був проведений з боку наукових шкіл Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, В. Парето, Л. Дж. Хендерсона. Вивчення ролі ідеального в суспільному житті, значення культурних репрезентацій та динамік їх взаєморезонування має враховувати дослідження Б. Дубіна, Д. Дубровського, М. Желнова, Е. Ільєнкова, В. Лекторського, М. Лифшиця тощо.

Мега статті – виклад авторської позиції за результатами аналізу характеру та спрямованості провідних соціальних і політичних трансформацій, а також необхідних адекватних змін у реалізації політичного мислення і стратегічного управління.

На сьогодні основи та можливості звичних форм модернізації (насамперед індустріального зразка) для України в багатьох елементах вичерпані. Крім того, перспективні світові ніші для забезпечення конкурентоспроможності продукції українських товаровиробників та ефективного розвитку нашої країни суттєво змінилися. Необхідно враховувати і закритість для нашої країни ряду цікавих інноваційних напрямів внаслідок їх високої витратності. Проте для України модернізація моделей управління щодо використання передових методів захисту власних інтересів у міжнародній взаємодії ускладнена не тільки поєднанням руху постіндустріального та пострадянського, але й специфічними викликами світового масштабу. Утім, світовий досвід вже наочно продемонстрував, що для нормального функціонування національне господарство вимагає створення адекватної інституційної бази у формі системи прав власності, юридичних інститутів, політичних механізмів прийняття рішень - усього, що прийнято називати «громадянським суспільством» і що формує необхідне середовище для функціонування ринкових агентів

Виклад основного матеріалу. Розвиток тенденцій та процесів постсучасності (в єдності логік постмодерної культури та постіндустріальних виробничих сил), що, зокрема, проявляється в глобалізації, інформатизації, фінансіалізації, сервісізації тощо суспільного життя, підвищує значення ціннісно-сміслового виміру для результатів геостратегічної взаємодії.

Ціннісно-сміслові комплекси – це духовно-моральні та світоглядні структури, що регулярно відтворюються та містять елементи як кроскультурні, так і специфічні для кожного конкретного культурно-цивілізаційного світу. Їх зміст тісно пов'язаний з особливостями ціннісних ієрархій та створює передумови формування відносно окремих циклів існування, які потребують ретельного врахування в процесі визначення рис їх коеволюції на геостратегічному рівні [1-5]. Ціннісно-сміслові комплекси життєдіяльності: людської і культурно-цивілізаційних світів визначають спрямованість, темпи, форми і черговість трансформації, особливості їх конкретних характеристик, але самі проявляють себе як сторона ціннісного сприйняття навколишнього. Разом з тим, наприклад, за рахунок використання формованих навколо ціннісно-сміслових комплексів міфично-символьних конструкцій, вдається емоційно забарвлювати інтерпретації того, що відбувається,

передбачати вибір, обходячи існуючі самозаборони та інтелектуальні обмеження. Разом з тим, на геостратегічному рівні соціокультурні відносини – явище набагато більш складне, ніж безпосереднє втілення мети. Соціальність – те, що прямо орієнтоване на відтворення людини як особи в єдності трьох початків: біологічного (індивід), соціально-економічного (власне особа) і духовно-психологічного (індивідуальність). Отже якщо фізика може прагнути до причинного пояснення, то доля суспільствознавства, насамперед, – розуміння сенсу процесів. А розпад особи і індивідуальності до рівня індивіда, домінування біологічного над соціальним – це і є деградація людини і культурно-цивілізаційного світу. У соціальному сенсі покоління – одиниця зміни традицій. Тобто якщо люди говорять по-різному і про різне – це означає, що зміна поколінь відбулася. Саме надіндивідуальні, надогоїстичні та інші «трансцендентні» чинники часто виявляються вирішальними на макро- і мікрорівнях. За ілюзією ж верховенства споживчих інтересів кожного легко помітна жорстка і гранично відчужена воля «техноструктури», що намагається задати індивідам їх споживчий (редукований до біології) стереотип. У культурно-цивілізаційних взаємодіях суспільство часто виступає як самостійна (і не подрібнювана далі без втрат для результатів геостратегічного аналізу, прогнозування та розвитку) величина з власною волею, завданнями, нахилами, що обумовлюють особливості розвитку соціокультурних відносин; отже геостратегічна взаємодія культурно-цивілізаційних світів має явно соціологічний вимір, існування якого пов'язане, зокрема, з реалізацією базових ціннісно-сміслових комплексів [6-8]. У наявності втіленість в системі відносин ідеального, саме надіндивідуалістичного розуміння життя людини і суспільства. В свою чергу, в історії здійснюється моральний зміст, сформоване тисячоліттями геополітичного самосвідомості, віри, підвалин і визначальне силу і вектор пасіонарності. Факти соціального життя отримують символічне значення, що підкреслює серйозність рішень; це схоже з оголошенням певної таємниці, її публічним схваленням, легітимацією, після чого важко буде змінити і рішення, і логіку подій.

Отже, навколо власних базових ціннісно-сміслових комплексів в процесі сорозвитку відрізняються один від одного й диференціюються сонми соціокультурних стилістик, інтегрованих в культурно-цивілізаційні світи. Їхні долі при цьому часто визначаються силою первинних імпульсів, геополітичними обставинами, якістю еліти і управління. Збереження й отримання соціокультурних форм, що дають змогу для подальшого розвитку й участі в геоглобальній конкуренції, потребує міцних суспільних підстав, які, зокрема, передбачають збереження культурних відмінностей і норм, визнаних в даних умовах справедливими, тобто, що базуються на ціннісно-сміслових комплексах свого культурно-цивілізаційного світу. Втім, соціокультурне середовище між- та внутрішньосвітових впливів містить різноманітні «кліки» – підсистеми соціокультурних полів, складові яких взаємодіють між собою сильніше, ніж з іншими членами спільноти. Отже, особливо для геостратегічного аналізу сорозвитку культурно-цивілізаційних світів особо важливим є аналіз перетинів персональних мереж індивідів і статусних якостей акторів, що займають структурно еквівалентні позиції. Так з'являється можливість ідентифікувати блоки (статуси, позиції) і відносини між ними, а отже – соціокультурну структуру спільності, формалізуючи на цій основі уявлення про статуси спільності і ролях (динамічних характеристик статусів). Багато аспектів поведінки корисно аналізувати з позицій і комунікацій, і атрибутів. Структурна природа спільності не заперечує можливостей атрибутивного вивчення: саме відносна стійкість структури задає стабільність атрибутивного рис. Зрозуміло, при цьому потрібним є врахування тих традицій, стереотипів дій, забобонів, історичної пам'яті, що вже склалися в регіоні. За рахунок цього забезпечується розгляд соціальної форми як детермінанти субстанції соціально-інформаційного процесу, в єдності мереж безпосередньо спостережуваних, минулих і майбутніх відносин. Структурне положення в мережі між-

та внутрішньосвітових відносин виступає критерієм вибору: структура суть інваріантний засіб фіксації зв'язків (що формалізується, наприклад, математичним графом). Для розмежування функціонально-атрибутивних і системно-цілісних специфік соціально-інформаційних відносин слід корелювати атрибутивне і структурне бачення актору в процесах сорозвитку. Отже саме соціальна спільність як ціле виступає суб'єктом відбору варіантів і оцінки соціальної поведінки. На відміну від індивідуалістичних підходів структурна позиція, статус (виступаючий набором структурних позицій) і відповідні ним ролі мимоволі виділяються аналітиками відповідно схильностям, виявляються об'єктивним результатом покрокового абстрагування конкретних відносин. Так, в першу чергу, потрібна наявність ціннісно-смысловий впорядкованості (насамперед, досягнення і утримання суспільного консенсусу щодо показників довіри контрагентів, стану справедливості, рівноправності, свободи), а також її гідного правового забезпечення. Тут має місце своєрідне «огортання основи»: якщо інструментальні цінності формуються інтересами і потребами людини, то фундаментальні – самі формують. Інакше кажучи, і на досить динамічному актуальному «побутовому» рівні світосприйняття відкриваються додаткові ніші впливу. Це розширює можливості боротьби не стільки силовий, фізичної, скільки за свідомість і підсвідомість людини, дозволяє не перемагати шляхом ліквідації людини, а робити привабливою бажану поведінку.

Причому геостратегічне позиціонування має враховувати, що між- і внутрішньосвітова геостратегічна взаємодія культурно-цивілізаційних світів в процесах сорозвитку включає елементи як діалогу, так і конкуренції (будується відповідно правилам гри з нульовим і / або ненульовим результатом) [9-14]. Сорозвиток заснованих на певних архетипах конкретних ціннісно-смыслових комплексів призводить до формування самостійної соціокультурної традиції, що входить в різноманітні поєднання з іншими. При їх взаємовідчуженні (навіть за умови продуктивності самих по собі) говорять про химерні соціокультурного простору діалогу, а сам механізм впливу намагаються описати в поняттях інформаційних вірусів і т. п. Зовнішня ж взаємодія різноякісних структур, заснована на виведенні внутрішнього їх протиріччя в поверхневі шари відносин і перетворенні його з руйнівного (і саморуйнуючого) в рушійне і продуктивне часто здійснюється за допомогою механізмів ірраціонально-перетворених форм. У той же час збереження смислів цивілізації в глобалізованому світі неможливо не при спробах автаркії та консервації, а виключно через механізми сорозвитку. Так що проблема не стільки в усвідомленні своїх культурно-цивілізаційних відмінностей, скільки в їх використанні у процесах сорозвитку для забезпеченні самоідентичності, безпеки та розвитку. Відповідно, ціннісно-смыслові комплекси створюють загальну духовно-моральну підставу конкуренції культурно-цивілізаційних світів. Більш того, їх аналіз дає підстави для висновків про домінуючих відносинах як людини до навколишнього соціокультурної системі, так і самих таких систем: від компліментарності та симбіозу до антагонізму. Якість, спрямованість вектора дій і втілюється перш за все якраз у характері символів і намірів. Відповідно, мотив мотиву, основа всього ланцюжка мотивів, – не у фізичному оточенні, а символічному середовищі. Наприклад, легітимізація влади потребує її видимості; справжня влада неодмінно застосовує символи. У свою чергу, мова – це система сигналів для спілкування з метою передавання думок і відчуттів; засіб опису і зміни середовища, причому в людей його відрізняє новизна, конкретність, нешаблонність. Щоб стати успішним, квітучим і здатним до розвитку, суспільство зобов'язане культивувати відповідні ціннісно-смыслові комплекси. Навпаки, формування ціннісно-смыслових ієрархій, орієнтованих на приземлені завдання виживання, консервує розшарування, відсталість, злидні.

В русі глобальних трансформацій структури самих процесів сорозвитку здійснюється перехід від соціальної системи до безсистемної цілісності. При цьо-

му забезпечення широти діапазону в відборі шляхів оптимізації соціального розвитку здійснюється, в тому числі, завдяки урізноманітненню моделей та ознак прогресу. Так, наприклад, «горизонтальні» інтереси фіксуються в регіональних домінантах союзів, «ройових» підприємницьких структурах, зростанні кількості «менеджерських» організацій, посиленні впливу соціальних мереж на бізнес. Втім якщо соціальна система має цілісність, то несистемна соціальна цілісність її позбавлена: вона – об'єкт конгломератний, мозаїчний. Перша конституюється соціально-особовим початком, друга – індивідуально-психологічним. Перша припускає нерівність частин і ієрархію організації, друга – рівність елементів і гармонію, відсутність заздалегідь встановленого масштабу і нормативу. Проте нині ці відмінності не абсолютні: соціальна система стає особливим типом системного об'єкту, утвореним не атомами-інгредієнтами, а зв'язками (це – полісистеми). При цьому зв'язки мають імовірнісний, стохастичний характер, їх детермінація не причинна, а часто синхронна. Як результат ця модель типологічно зближується з варіантом несистемної соціальної спільності. Якщо соціальна система завершує історію соціально-особової епохи, то несистемна соціальна спільність відкриває епоху індивідуально-психологічного структурування. Новий тип розвитку має три фіксованих на рівні промислових відносин базових відмінності від попередніх: тип власності (і після продажу продавець володіє інформацією), витрати на створення копій мінімізуються, тривалість актуальності інформації різко зростає. Причому на сьогодні основне джерело вартості – інтелектуальний потенціал, а не психофізичні зусилля співробітника, пріоритет стратегій розвитку – виробництво знань і ефективне застосування них, додана вартість розподіляється з урахуванням витрат виробника, демократизуються системотворчі відносини суспільства (праці, власності, управління), трансформується суспільне та індивідуальне споживання, ліквідуються основи класичних форм відчуження, з'являється новий тип виробництва, економіка стає соціально глобальною, змінюється тип суб'єкта, предмета й знаряддя праці в економічній та інституціональній структурах суспільного виробництва. В цій ситуації перехід від пріоритетного розгляду абстракції «управління» до вивчення конкретних випадків управлінського вибору ставить в залежність оптимізацію рішень від параметрів праці, її характеру, особливостей народу тощо [15; 16].

Відтак неможливо або майже неможливо автоматично перенести риси соціокультурного середовища існування конкретного культурно-цивілізаційного світу. При цьому жодна система цінностей нині вже не може розглядатися як єдино можлива для людства. Отже, вивчення ролі ціннісно-сміслових комплексів у формуванні та розвитку культурно-цивілізаційних світів веде до визнання переваг аналізу геостратегії з позицій поліцентричної, слабкоструктурованої соціокультурної реальності, де взаємодіють різноманітні актори постсучасності. Втім, зростає діапазон використання феноменів суспільної свідомості (зокрема, методами соціальної психології) для вирішення питань геостратегії [17-20]. Інтернаціоналізація, глобалізація виробництва породжують аналогічні процеси і в області менеджменту. Елементи різних, переважаючих в різних країнах підходів до управління все більше переплітаються, хоча, природно, цей процес йде зовсім не безболісно. Можна сказати, напевно, і більше: глобалізація інформаційна і всього суспільного життя, очевидно, породжує необхідність у формуванні глобальної концепції будь-якої організаційної структури, що відповідає економічним, політичним, соціальним і навіть загальногуманістичним потребам постсучасної ойкумени, що, зрозуміло, не означає заперечення численних відмінностей залежно від національних особливостей, характеру галузі тощо. Водночас сьогодні нові горизонти прогресу відкриватимуться тим державам, чий суспільний устрій виявиться здатним максимально забезпечити реалізацію творчого потенціалу громадян в звичних для них традиціях, дати простір соціальної енергії [21-25].

Як правило, «історичне конкурентне змагання» геостратегічного рівня вигра-

вали держави, які спиралися на ціннісно-сміслові комплекси та тісно пов'язані з ними соціальні традиції і суспільні знахідки, акумулювали стійкість до історичних викликів і здатність до пошуку, поєднували широке запозичення та культивування специфічних особливостей. Разом з тим, безумовно, вкрай важко, перебуваючи всередині самої тканини соціокультурних перетворень, визначити (причому не на мить і для окремої людини/групи, а з набагато більш широких позицій) яка з гілок сорозвитку жива, а яка – мертва, де прогрес, а де – регрес. Отже часто тупик в підсумку виявляється швидкісним тунелем. Втім, кожен етап соціальної еволюції відкриває (поряд з іншими) і потенційно оптимальний сценарій, який часто відкидається, інколи – і при самій діяльній участі прогресивних сил (бажаючих пришпорити історичний процес). Широко відомі прецеденти довгоочікуваних і досить продуманих реформ зверху, які торпедувалися авангардизмом радикалів. Обраний у результаті стрибкоподібний шлях став дорогою втрат і розчарувань або у вигляді об'єктивно суттєво гіршої моделі того ж еволюційного розвитку, або в якості самої революційної ломки, яка залишає за собою згарища і розбрат. Тоді як «тихохідні» народи спокійно проживають в той же час чергові етапи суспільної трансформації, йдучи далеко вперед і зберігаючи національні ресурси. І хоч країни зі стабільними соціально-політичними системами легко справляються з подібними викликами саме для демократій, що розвиваються, вони можуть бути критичні. Однак екстрим і в політиці часто зовні виглядає мужнім і притягальним, зовсім не обов'язково будучи конструктивним для процесів сорозвитку. Ще більш привабливим його часто представляють ангажовані ЗМІ.

Удосконалення управління суспільними процесами передбачає врахування моментів нелінійного (плюралістично-циклічного) розвитку та нерівномірності історичного процесу та здійснення коеволюції культурно-цивілізаційних світів. Безумовно, з одного боку, глобалізація світу підкоряє загальним процесам усіх – хоч і по-різному. З іншого, утопія про «підтягання» світовою спільнотою аутсайдерів і «входження струнками лавами» всіх країн в інформаційне майбутнє не виправдалася. Деякі культурно-цивілізаційні світи опиняються в инфосуспільстві, інші розташовуються на промисловій стадії, треті застрягають в аграрно-доіндустріальному господарстві. Диференціюється і внутрішній устрій кожного з них. Більш того, можна знайти модель успішного існування та злагоди культурно-цивілізаційного світу в різних нішах ойкумени. До того ж вибір може бути різним не тільки для країн, але і окремих регіонів однієї держави. Відповідно нові контури міжнародних відносин пов'язані, в першу чергу з тим, що світ вже буде неможливий чітко розділити на загальнонаціональні демократії та автократії, відкриті та закриті соціальні цілісності. Історично зумовлені моделі їх синтезу «знімають», включаючи тезу й антитезу, створюючи не тільки самостійну стадію розгортання явища, але й основу для зміни рівня відображення дійсності. Перехід до сталого розвитку та мінімізація соціальних ризиків країни безпосередньо пов'язані зі створенням продуктивного соціального, ідеологічного, матеріального середовища, унормуванням на основі, що визнається суспільством продуктивною та справедливою (адже базується на провідних ціннісно-сміслових комплексах відповідного культурно-цивілізаційного світу), взаємин соціальних груп та прошарків. Причому нерівномірність історичного процесу і, як наслідок цього, наявність міжформаційних дій в різні історичні епохи виступає одним з чинників історичного різноманіття. Інакше кажучи, просторова різноманітність історії доповнюється її нерівномірним розвитком в часі. Нині під домінантою атрибутів соціальної системи зберігаються соціальна нерівність і ієрархія зв'язків «центр – напівпериферія – периферія» (хоча під впливом закономірностей сорозвитку вони втрачають полярність і явний економізм). Центр оформляється в декілька анклавів, а периферія характеризується не стільки організаційними формами, скільки маргіналізованими масами. Тобто в наявності відносини центру і периферії, але немає в явному вигляді їх самих як специфічних структурних рівнів.

Причому трансформується і простір зіставлення. Частина колишнього «відсталого Півдня», стрімко модернізуючись, «дрейфує» на «Північ», тоді як колишній «Схід» розламується і частково виявляється периферією та полупериферією, «Півднем». Втім, майбутнє може стати зовсім не часом високої культури, сильних національних ринків та гнучких силових структур, а, передусім, періодом поп-культури (у тому числі – науковій), високотехнологічної зброї та наднаціональних маніпуляцій на глобальних ринках. Вже очевидно: у числі перспектив постсучасності є й досить небезпечні. Отже багато рис нового економічного та соціального устрою суспільства насторожують, і навіть лякають. В першу чергу діапазоном вибору. На зміну державі-полісу приходять наддержави-мегаполіси. На зміну ідеологічній політиці приходить соціокультурна мегаполітика коеволюції. Змінюється масштаб завдань та їх якість. Крім кінця держави в звичному вигляді, крім кінця релігії як ефективного й адекватного засобу світоустрою, настає кінець політики - знов таки у її сучасній формі. По-новому складаються колізії між олігархією промисловою та фінансовою, глобальними й національними ринками, соціальними потребами у майстрах і ремісниках, лідерами та аутсайдерами. Перегин колишнього, теперішнього, майбутнього складається у реальну мозаїку сьогодення. І чим далі відходять від аграрного укладу держави-лідери, тим сильніше вони зацікавлені у його консервації в національному господарстві інших країн. Причому лідерські групи Заходу і Сходу виявили свої принципи, пріоритети і цінності, задали грань між світом «горнім» і «дольнім». Деградує частина периферії виступає об'єктом маніпулювання, а не суб'єктом історії. Різниця потенціалів концентрується в полупериферійних зонах і на межі культурно-цивілізаційних світів, тут формуються можливості найбільш несподіваних, але далекодіючих мутацій постсучасності, причому як негативних, так і позитивних. Геостратегічне переформування суспільного середовища культурно-цивілізаційних світів дає можливість різних комбінацій, акультурації та діалогу.

Притому для України використання моделей рефлексивної модернізації ускладнено не тільки поєднанням руху постіндустріального та пострадянського, але й специфічними викликами світового масштабу. Перший з них. Ідеологія споживацтва як наслідок неолібералізму на глобальному рівні зламала ціннісний настрій пуританства. Етика наполегливої праці, слугування Ділу трансформується на завдання легкого збагачення. Другий виклик. Відчуження держави від основної маси народу на тлі серйозних внутрішніх і зовнішніх проблем. Третій. Глобалізація розламує національні об'єднання на різнопрофільні регіони. Водночас практичне здійснення переорієнтації економіки від паразитування на сировинній базі країни до акцентування наукоємних виробництв галузей високої ступені переробки потребує не тільки масштабного фінансового маневру, але й відповідних соціально-політичних змін. Коли дійсно кардинально змінюються умови, то необхідно розвиватися усій регулятивній системі. У цій ситуації суспільство має визначитися: де воно хоче бути і на що готове для цього. Без корінної модернізації суспільство та економіка завжди будуть під загрозою кризи. Водночас основи та можливості звичних форм модернізації (насамперед, індустріального зразку) в багатьох елементах вичерпані. Крім того, перспективні ніші суттєво змінилися. Необхідно враховувати і закритість для нашої країни ряду інноваційних напрямів внаслідок їх високої витратності. Втім, можна намагатися будувати геостратегію на основі промислового розвитку, можна шукати ніші в доіндустріальному виробництві, можна пробувати знайти свій сегмент у сервісізації економіки, можна боротися за своє обличчя в постіндустріальному устрої. Але кожен з цих підходів народжує свої уподобання в геостратегії та регулятивних заходах, в галузевої тактиці та в оперативному мистецтві розгортання промислової політики. Отже сьогодні актуалізується історичний вибір: нація – творець або споживач, самоцінність народу країни або існування в якості обслуги. Саме навколо цього має формуватися позиціонування в геостратегії сорозвитку

зі своїм стратегічним дизайном і відповідними формами ефективного управління. Проте забезпечення довгострокової конкурентоспроможності національного проекту розвитку передбачає, що кожна країна має ретельно узгоджувати пріоритети зі ступенем зрілості внутрішніх реформ і збереженням самоідентичності.

Врешті-решт, саме навколо цього, вочевидь, має формуватися геостратегія участі в процесах сорозвитку зі стратегічним дизайном і формами ефективного управління. Від цього залежать пріоритети розвитку, вимоги до якості вирішення окремих питань, обмеження та підходи. Водночас, від обраних засобів буде залежати реально досягнута мета. Причому в умовах змін в тенденціях постіндустріалізації, наш ресурс, стратегія і тактика дій зобов'язані бути мобільними, гнучкими, сприйнятливими до усього передового, бути здатними до розвитку та прогресу. До того ж шляхи забезпечення успіху можуть бути вельми різноманітними та самобутніми. Отже ефективним є вивчення та аналіз логіки появи, ідеї певної інституції або механізму, а не автоматично запозичення вдалої у конкретному середовищі схеми. Конкретне місце країни в майбутніх геополітичних і соціогосподарських пасьянсах – функція від здобуття трьох точок опори: загальноцивілізаційних тенденцій і цінностей (раціональна бюрократія, максимізація прибутку, ринок, віра); ознак суспільства розвивається; власної духовної основи модернізації. Всяка модернізація несе риси класичного зразка – вестернізації. Але глибина проникнення його в інструментальні та світоглядні цінності, функціональні та сутнісні елементи соціогосподарської моделі варіюється.

Висновки. Виявлення закономірностей стратегічного рівня управління, співвідношення всезагального, загального і одиничного дозволяє з успіхом використати різноманіття процесів постсучасності, посилювати ефект від переваг та локалізувати дію негативних факторів та розповсюдження проблемних зон. Найширші перспективи відкриваються на транзитних територіях з суттєвим потенціалом соціокультурної дифузії й різнорівневих контактів – але невіддале соціально-політичне керування здатне перетворити їх на напрями уразливості. Й особа важливим для вкрай різноманітних, гнучких і мінливих умов постсучасності стає проблема сприйняття та інтерпретації дій / бездіяльності Іншого. Задіяння при створенні управлінських композицій властивих постсучасності методологій та ресурсних баз наполегливо потребує акцентування у взаємодії стратегічного рівня між культурно-цивілізаційними світами їх базових ціннісно-сміслових комплексів. Отже, розвиток поліструктур та мережевих об'єднань не дозволяє довготерміновому плані покладатися на ефективність лише брутальної сили.

Втім, мистецтво геостратегії дозволяє не тільки скласти продуктивні моделі участі в процесах сорозвитку та забезпечувати якісну футуродіагностику, але й оптимізувати рішення в умовах, коли загальні рецепти стають неефективними: духовність (зі складовими частинами в вигляді моральності, волі, духу тощо) і протилежна стандартної течії перебігу подій, і допомагає вносити зміни в трансформаційні процеси (коли при появленні історичних аналогій і зовсім невеликі корекції в точці біфуркації спричиняють кардинальні відмінності на фініші).

Стратегічне планування в цьому комплексі включає в себе: узгодження інтересів різних підрозділів структури, врахування позицій, що відображають різні точки зору; інвентаризацію ресурсів (наявних і можливих), обмежень і факторів; виявлення короткострокових і довгострокових цілей, визначення відповідальних і забезпечення мотивації. Відповідно, схема розробки соціальної стратегії передбачає: 1) формування бачення місії, постановки стратегічних цілей; 2) здійснення стратегічного аналізу з виявленням параметрів зовнішнього середовища (в першу чергу – можливостей і загроз) і внутрішніх ресурсів (розгляд конкурентних переваг і умов їх використання); 3) забезпечення стратегічного вибору (на базі розгляду стратегічних альтернатив, оцінки можливих стратегій, створення оптимальної стратегії); 4) реалізацію стратегії (у співвідношенні бюджетів та планів), 5) здійснення моніторингу, оцінки,

контролю та корегування.

Підвищення подальших розвідок у даному напрямку, з нашої точки зору, може передбачати використання інструментарію аналізу, прогнозування та здійснення соціально-політичних проектів геостратегічного рівня, а також застосування з цією метою номенклатурно-термінологічних традицій моделювання суспільних процесів.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Валлерстайн И. Геополитические миро-системные изменения: 1945–2025 годы / И. Валлерстайн // Вопросы экономики. – 2006. – № 4. – С. 67-82.
2. Шульга Е. Н. Генезис идеи коэволюции. Биофилософия. Философский анализ оснований биологии / Е. Н. Шульга. – М. : Ин-т философии РАН, 1997. – 264 с.
3. Молль А. Социодинамика культуры / А. Молль. – Изд. 3-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с.
4. Форрестер Д. Мировая динамика / Д. Форрестер. – М. : Издательство АСТ; 2006 [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.rus.noyantapan.am/tovary?page=shop.product_details. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
5. Хакен Г. Синергетика: Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен. – М. : Мир, 1985. – 423 с.
6. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 416 с.
7. Шедяков В. Е. Социология трансформирующегося общества / В. Е. Шедяков // Бизнес Информ. – 1996. – № 1. – С. 4-9; № 2. – С. 4-9.
8. Шедяков В. Е. Стратегические трансформации методологий социального управления в осуществлении общественных интересов культурно-цивилизационного мира / В. Е. Шедяков // Гілея. – 2013. – № 76 (9). – С. 190-194.
9. Кудінов І. О. Понятійний аналіз політичної стратегії / І. О. Кудінов // Нова парадигма. – 2012. – Вип. 110. – С. 55-65.
10. Ожиганов Э. Н. Стратегический анализ политики: Теоретические основания и методы / Э. Н. Ожиганов. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 272 с.
11. Левинсон Д. К. Партизанское паблсити: Сотни беспроигрышных тактик / Д. К. Левинсон, Р. Фришман, Д. Люблин. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 320 с.
12. Шедяков В. Е. Про стратегію і тактику/ В. Е. Шедяков [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://ua-ekonomist.com/4855-pro-strategyu-taktiku.html>. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
13. Бергер Д. Сунь Цзы и Клаузевиц: кто более релевантен современной войне / Джордж Бергер // Геополитика. Вып. XXI. Война. – 2013. – С. 63-71 [Электронный ресурс] / Режим доступа: www.geopolitica.ru/magazine/vypusk-xxi-2013-voyna#.U11jb9KzI68. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
14. Карло Ж. Геоэкономика. Господство экономического пространства / Ж. Карло, П. Савона. – М. : Ad Marginem, 1997. – 207 с.
15. Бех Ю. В. Загальна теорія управління: тенденції і проблеми становлення / Ю. В. Бех // Нова парадигма. – 2012. – Вип. 110. – С. 3-15.
16. Магданов П. В. Современный подход к стратегическому планированию / П. В. Магданов // Ars administrandi (Искусство управления). – 2011. – № 1. – С. 11-26 [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://ars-administrandi.com/article/Magdanov_2011_1.pdf. (дата обращения: 20.02.2015). - Название с экрана.
17. Шедяков В. Е. Соціальна творчість та інноваційність стратегічного управління / В. Е. Шедяков // Політичний менеджмент. – 2013. – № 1-2 (57-58). – С. 42-51.
18. Шедяков В. Е. Соціальний рівень психологічного забезпечення інформаційного впливу / В. Е. Шедяков // Соціальна психологія. – 2013. – № 56. – С. 177-188.
19. Матвейчев О. А. Уши машут ослом. Сумма политтехнологий / О. А. Матвейчев. – М. : Эксмо, Алгоритм, 2009. – 640 с.
20. Гусев Д. Г. Уши машут ослом. Современное социальное программирование / Д. Г. Гусев, О. А. Матвейчев, Р. Р. Хазеев, С. Ю. Чернаков. – Пермь : Alex J. Bakster group, 2002. – 192 с.
21. Петрова И. А. Культурно-историческое наследие: современные трактовки понятия / И. А. Петрова, Г. П. Кибасова, А. А. Назаров // Грани познания. – 2010. – № 4. – С. 1-5.
22. Косолапов В. В. Методология социального прогнозирования / В. В. Косолапов. – К. :

Вища шк., 1981. – 311 с.

23. Котляров И. В. Теоретические основы социального проектирования / И. В. Котляров. – Минск : Наука и техника, 1989. –188 с.

24. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики / П. Бурдые. – М. ; СПб : Алтейя, 2005. – 576 с.

25. Чалидзе В. Иерархический человек / В. Чалидзе. – М. : Terra, 1991. – 220 с.

REFERENCES:

1. Vallerstajn I. (2006) 'Geopoliticheskie miro-sistemnye izmeneniya: 1945–2025 gody' [The geopolitical changes in the world-system: the years 1945-2025] In *Voprosy ekonomiki* [Questions of economy], № 4, pp. 67-82.

2. Shul'ga, E. N. (1997) *Genezis idei koevolutsii. Biophilosophiya. Filosofskiy analiz osnovaniy biologii* [Genesis idea of co-evolution. Biophilosophy. The philosophical analysis of the foundations of biology], Moscow, In-t filosofii RAN, 264 p.

3. Moll', A. (2008) *Sotsiodinamika kul'tury* [Sociodynamics Culture], Moscow, Izdatel'stvo LKI, 416 p.

4. Forrester, D. (2006) *Mirovaya dinamika* [World Dynamics], Moscow, Izdatel'stvo AST, available at: www.rus.noyantapan.am/tovary?page=shop.product_details. (Accessed 20 February 2015)

5. Khaken, G. (1985) *Sinergetika: Ierarkhii neustoychivostey v samoorganizuyushchikhsya sistemakh i ustroystvakh* [Synergetics: Instability Hierarchies in self-organizing systems and devices], Moscow, Mir, 423 p.

6. Shtompka, P. (1996) *Sotsiologiya sotsial'nykh izmeneniy* [Sociology of social change], Moscow, Aspekt-Press, 416 p.

7. Shedyakov, V. E. (1996) *Sotsiologiya transformirovannogo obshchestva* [Sociology transformed society] In *Biznes Infopm*, № 1, pp. 4-9; № 2, pp. 4-9.

8. Shedyakov, V. E. (2013) *Strategicheskie transformatsii metodologiy sotsial'nogo upravleniya v osushchestvlenii obshchestvennykh interesov kul'turno-tsivilizatsionnogo mira* [Strategic transformation methodologies of social management in the implementation of the public interest of the world cultural and civilizational] In *Gileya*, № 76 (9), pp. 190-194.

9. Kudinov, I. O. (2012) 'Ponyatiynnyy analiz politychnoyi stratehiyi' [Conceptual analysis of the political strategy] In *Nova paradyhma* [New Paradigm], Vol. 110, pp. 55-65

10. Ozhiganov, E. N. (2006) *Strategicheskyy analiz politiki: Teoreticheskie osnovaniya i metody* [Strategic policy analysis: Theoretical bases and methods], Moscow, Aspekt Press, 272 p.

11. Levinson, D. K., Frishman, R., Lyublin, D. (2004) *Partizanskoe pablisiti: Sotni besproigrayshnykh taktik* [Guerrilla Publicity: Hundreds of win-win tactics], Moscow, FAIR-PRESS, 320 p.

12. Shedyakov, V. Ye. *Pro stratehiyu i taktiku* [About strategy and tactics], available at: <http://ua-ekonomist.com/4855-pro-strategyu-taktiku.html>. (Accessed 20 February 2015)

13. Berger, D. 2013 'Sun' Tszy i Klauzevits: kto bolee relevanten sovremennoy voyne' [Sun Tzu and Clausewitz: who is relevant to a modern war] In *Geopolitika* [Geopolitics]. Vyp. XXI. Voyna, pp. 63-71, available at: www.geopolitika.ru/magazine/vypusk-xxi-2013-voyna#.U11jb9KzI68. (Accessed 20 February 2015)

14. Karlo, Zh. & Savona, P. (1997) *Geoekonomika. Gospodstvo ekonomicheskogo prostranstva* [Geoeconomics. The dominance of economic space], Moscow, Ad Marginen, 207 p.

15. Bekh, Yu. V. (2012) 'Zahal'na teoriya upravlinnya: tendentsiyi i problemy stanovlennya' [General Theory of management: trends and problems of establishment] In *Nova paradyhma* [New Paradigm], Vyp. 110, pp. 3-15.

16. Magdanov, P. V. (2011) 'Sovremennyy podkhod k strategicheskomu planirovaniyu' [Modern approach to strategic planning] In *Ars administrandi*, № 1, pp. 11-26, available at: http://ars-administrandi.com/article/Magdanov_2011_1.pdf. (Accessed 20 February 2015)

17. Shedyakov, V. Ye. (2013) 'Sotsial'na tvorchist' ta innovatsiynist' stratehichnoho upravlinnya' [Creativity and innovation strategic management] In *Politychnyy menedzhment* [Political management], Vol. 1-2 (57-58), pp. 42-51.

18. Shedyakov, V. Ye. (2013) 'Sotsial'nyy riven' psikhologichnoho zabezpechennya informatsiynoho vplyvu' [Social psychological support level of information influence] In *Sotsial'na psikhologhiya* [Social Psychology], Vol. 56, pp. 177-188.

19. Matveychev, O. A. (2009) *Ushi mashut oslom. Summa polittekhnologiy* [Ears waving ass. The amount of political technologies], Moscow, Eksmo, Algoritm, 640 p.

20. Gusev, D. G., Matveychev, O. A., Khazeev, R. R., Chernakov, S. Yu. (2002) *Ushi mashut oslom. Sovremennoe sotsial'noe programmirovaniye* [Ears waving ass. Modern social programming], Perm', Alex J. Bakster group, pp. 192 c.

21. Petrova, I. A., Kibasova, G. P., Nazarov, A. A. (2010) 'Kul'turno-istoricheskoe nasledie: sovremennyye traktovki ponyatiya' [Cultural Heritage: the modern interpretation of the concept] In *Grani poznaniya* [Facets of knowledge], № 4, pp. 1-5.

22. Kosolapov, V. V. (1981) *Metodologiya sotsial'nogo prognozirovaniya* [Social forecasting methodology], Kyiv, Vishcha shk., 311 p.

23. Kotlyarov, I. V. (1989) *Teoreticheskie osnovy sotsial'nogo proektirovaniya* [Theoretical basis of social planning], Minsk, Nauka i tekhnika, 188 p.

24. Burd'e, P. (2005) *Sotsial'noe prostranstvo: polya i praktiki* [Social space: the field and practice], Moscow; St. Peterburg, Aleteya, 576 p.

25. Chalidze, V. (1991) *Ierarkhicheskiy chelovek* [Hierarchical person], Moscow, Terra, 220 p.

Шедяков В. Е., доктор социологических наук, кандидат экономических наук, профессор Государственного университета телекоммуникаций (Киев, Украина), E-mail: shedyakov1@gmail.com

Геостратегия соразвития: ценностно-смысловые комплексы как основа взаимодействий культурно-цивилизационных миров.

Аннотация. Статья посвящена изучению роли ценностно-смысловых комплексов в процессе геостратегических взаимодействий культурно-цивилизационных миров. Проанализированы формирования и действие ценностно-смысловых комплексов, характерных для человека и культурно-цивилизационного мира. Ценностно-смысловые комплексы рассматриваются в контексте социокультурного развития общества. Для этого они изучаются как важный фактор интерпретации действительности человеком, побуждения человека к действию, формирования общественной среды в конкретном культурно-цивилизационном мире, конкуренции и диалога между различными культурно-цивилизационными мирами. Особое внимание уделено путям эффективного применения ценностно-смысловых комплексов в создании и реализации стратегии развития.

Ключевые слова: геостратегия, культурно-цивилизационный мир, ценностно-смысловые комплексы.

Shedyakov V. E., Dr. Sc. (Sociol.), Ph. D. (Econ.), Professor of Chair of Sociology and the Humanities of State University of telecommunications (Kyiv, Ukraine), E-mail: shedyakov1@gmail.com

Geo-strategy of co-development: value-semantic complex interactions as the basis of cultural and civilizational worlds.

Abstract. Until now, the geopolitical analysis was primarily an instrument of justification geopolitical objectives related to ensuring the hegemony: the struggle for the preservation of domination or claim to this status. However, it has always been, and in conditions of postmodernity growing trend of overcoming approach inherent to «zero-sum game.» Increase in the quality and quantity of arms, proportionality outcome of human intervention results of natural elements required to achieve the goals of preserving life and culture, as well as the development of mankind to change the ideology of desire to dominate the philosophy and mechanisms of compromise and consensus. Attempts to forcibly impose their aspirations not only degrade their subjects, but also cause a variety of counter (including, for example, is a global phenomenon of terrorism).

The subject of research is especially the formation geopolitics pressure conditions and trends of modernity. Now the whole philosophy of social responsibility social behavior and decisions based on the position need careful consideration of the interests of all stakeholders and co-evolution strategy – the model of social partnership game with a non-zero result where everyone wins and increases the total social capital of society (win-win strategy, green-green strategy). This should be the foundation of both internal and external socio-cultural political engagement (partnership and competition) cultural and civilizational worlds.

The article is devoted to learning of the role of value-semantic complexes in the process of geo-strategic interactions of cultural and civilization worlds. The formation and operation of the value-semantic complexes characteristic of human culture and civilization of the world are analysed. The value-semantic complexes are discussed in the context of socio-cultural development of society. To do this, they are studied as an important factor an interpretation of reality by man,

encouraging people to action, the formation of the social environment in a particular cultural and civilization world, competition and dialogue between different cultural and civilization worlds. Special attention is given to ways of effective application of value and meaning systems in the creation and implementation of the strategy of development.

Analysis of publications. The exercise geostrategic analysis, forecasting and transformations affecting 1) the development of professionals in the development of conceptual and categorical apparatus strategies, tactics and operations (operational art); 2) analysts transformation processes globally historic dimensions; 3) interaction of individual researchers civilizations. Also, because postmodernity helps in the development of methodology, forms and methods of inter – transition to the level of interest, meanings and values constitute the basis of the study and the authors of content detection and comparison of values and hierarchies, and regulatory factors motivating their use in society and consideration of the scope of social integration, as well as to study the role of the ideal in public life, the importance of cultural representations and their interresonance speaker.

The purpose of the article – the author's position statement on the analysis of the nature and direction of the leading social and political transformations, as well as the necessary changes in the implementation of adequate political thinking and strategic management.

Social relations, Sociality - that is directly focused on playing the human person in the unity of the three principles: biological (individual), socioeconomic (actual person), spiritual and psychological (personality). Their use is often based on intuitive understanding and game (his and / or alien game) interactions. Meanwhile, different from each other socialites are integrated cultural and civilizational worlds. Their fates are often determined by the power of the original pulse, geopolitical circumstances and elite quality management. This strong sociocultural reasons of providing conservation and development in one country and the world at large cultural differences and norms recognized fair in the circumstances, that is based on the value and meaning of its complex cultural and civilizational world. A collapse of personality and individuality to the level of the individual, social dominance over biological - this is the degradation of man and ethnicity. In social terms generation - a unit change traditions. That is, if people talk differently about different - it means that generational change has occurred.

From this point of view the value of communication for strategic competition cultural and civilizational worlds is considered. The level of Social psychological support of information impact is characterized. The dependence between the stability of the social order and the results of inter-regional competition on the quality of polylogue inside and outside the state, the ability to convey their beliefs, values make attractive and desirable to investigate the opinion is elaborated. In providing innovative strategic management it is allocated place of value and meaning complexes.

Conclusions. Identifying patterns of strategic management level, the ratio of universal, general and individual can successfully use a variety of processes modernity, enhance the effect of the advantages and localize the effect of negative factors and distribution of problem areas. The broadest term open transit areas with significant potential for socio-cultural and multi-level diffusion contacts – but failed social and political control can turn them into areas of vulnerability. And especially important for very diverse, flexible and changing conditions of modernity is the problem of perception and interpretation of action / inaction another. Invocation in creating compositions typical of modernity management methodologies and resource bases aggressively requires emphasis in strategic interaction level between cultural and civilizational worlds of their basic values and semantic systems. Thus, the development polystructure and networking organizations cannot rely on long term performance only brutal force both the macro and micro levels.

However, the art geo-strategy can not only be productive model of reality and provide quality future diagnostics but also optimize decision in circumstances where the general prescriptions are ineffective: spirituality (with components of morality, freedom, spirit, etc.) and the standard reverse flow of the events, and helps make changes to the transformation process (when the appearance of historical analogies and very small correction at the bifurcation point cause dramatic differences in the finish).

Strategic planning in this sector include: reconciling the interests of different units structure, the input of which reflect different points of view; inventory of resources (existing and potential), constraints and factors; identify short-term and long-term goals, which is responsible and provide motivation. Accordingly, the circuit design social strategy includes: 1) a vision mission, setting strategic goals; 2) provide strategic analysis of detection parameters of the environment (primarily – opportunities and threats) and internal resources (consideration of competitive advantages

and conditions of use); 3) providing strategic choice (based on review of strategic alternatives, evaluation of possible strategies, creating optimal strategy); 4) implementation strategy (in the ratio budgets and plans), 5) monitoring, assessment, monitoring and correction.

Increasing further work in this direction, in our view, can involve the use of tools for analysis, forecasting and implementation of social and political projects geostrategic level, and the application for this purpose nomenclature and terminology traditions simulation of social processes.

Key words: *geo-strategy, cultural and civilizational world, value-semantic complexes.*

УДК 329.94(477)

Шеремета О. М.

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та українознавства,
Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова
(Одеса, Україна), E-mail: Sheremeta.oksana14@gmail.com

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ СТОСУНКИ У ГАЛИЧИНІ ТА ПОЛІТИКА АВСТРІЙСЬКОГО УРЯДУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Анотація. У статті аналізується політичне становище у Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Автором розглядається політика австрійського уряду в українсько-польському протистоянні. Визначено фактори, які впливали на формування цієї політики та її вплив на розвиток українського національного руху у Галичині.

Ключові слова: парламент, куріальна система, виборчі зловживання, Галичина, Австрійська імперія, державна політика.

Революційні події в Австрійській державі сприяли активізації процесів по-жвавлення суспільно-політичного життя на західноукраїнських землях. Галичина як найбільш модернізована з українських провінцій Австрійської монархії користувалася автономією, мала право внутрішнього самоврядування. Перебування західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії здійснило позитивний вплив на політичну ситуацію в краї, оскільки внаслідок революції в імперії була проголошена демократична конституція, яка надавала народам імперії деяку свободу.

Тема становлення виборчої системи в Австро-Угорській імперії і польсько-українських стосунків доволі добре розроблена в українській та польській історіографії. Написано декілька ґрунтовних праць про формування австрійської виборчої системи, її становлення в провінціях, про особливості проведення виборів у Галичині та їх наслідки для політичної ситуації в краї. Серед робіт даного спрямування переважають ті, що присвячені проблемі польсько-українських відносин. Зокрема, високий теоретичний рівень притаманний дослідженням М. Макарчука [3], О. Сухого [9], К. Левицького [2], М. Мудрого [6], В. Мороза [4], І. Чорновола [7, 8] та інших. Серед польських наукових праць з даної проблематики слід виділити праці М. Сівіцкі [11] та С. Ястребські [12]. Ці дослідження є ґрунтовною основою для того, щоб вийти за рамки локального виміру виборів і українсько-польських стосунків і поставити нові питання до цієї теми.

Основний метою статті є дослідження відносин центру - периферії в рамках формування модерної політичної системи імперії Габсбургів. Вивчення системи формування виборчих відносин з боку центральної влади, зокрема як центральна влада бачила виборчу систему на місцях, в який спосіб і чому вона домовлялася з локальними елітами, а саме з польськими і українськими політичними партіями, які стратегії вона використовувала для утримання стабільності і рівноваги, вигідної для неї в доволі складній провінції, якою була Галичина, який вплив мали галицькі (польські і українські еліти) у Відні, і хто представляв і захищав їхні інтереси. Про останнє майже немає досліджень, хоча є чудові архівні матеріали і спогади українських і польських політиків.